

ORG A A N

DER

VEREENIGING

TER

BEOEFENING

VAN DE

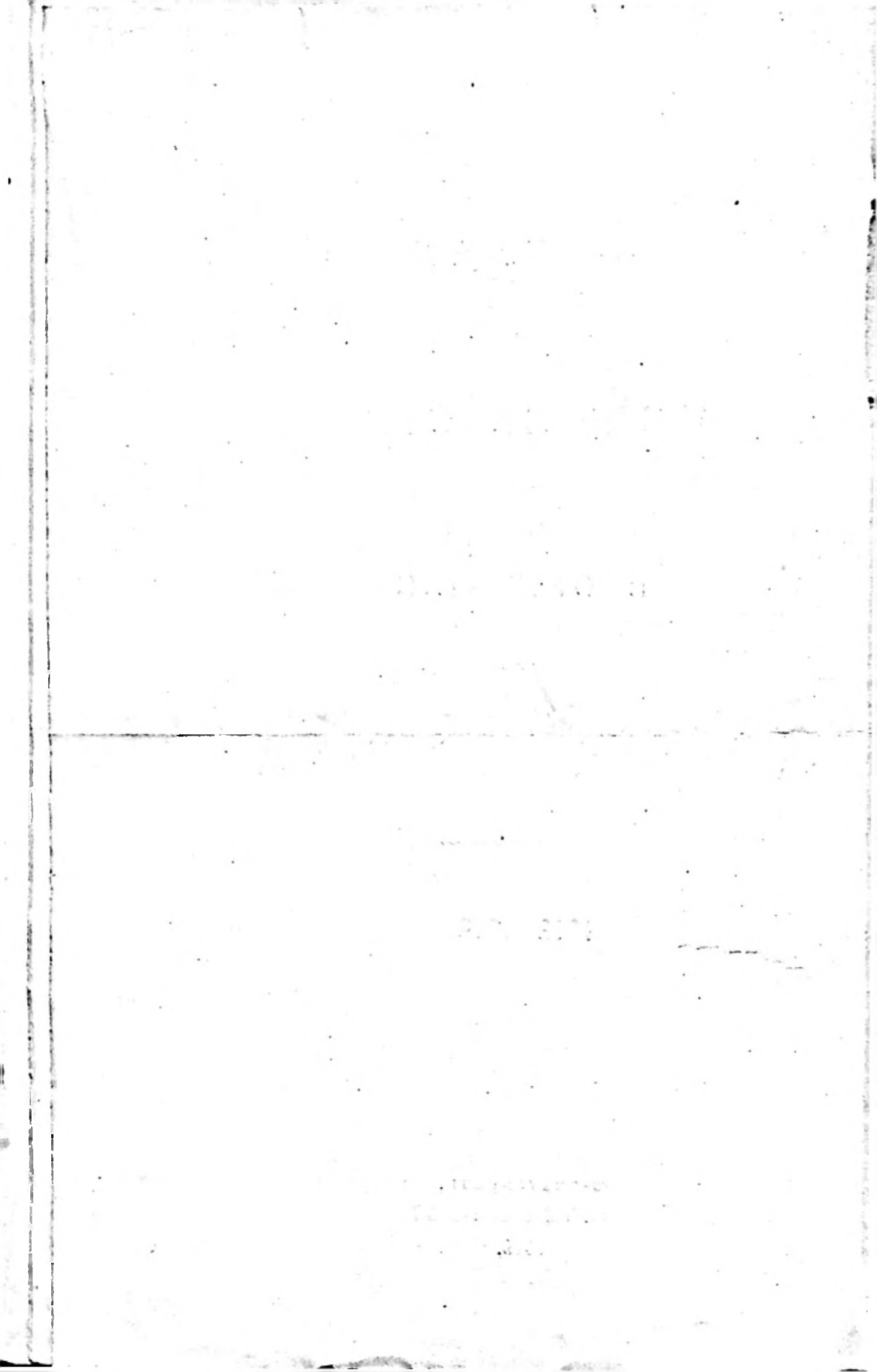
KRIJGSWETENSCHAP.

~~~~~

1918—1919.

—◆◆◆—

's-GRAVENHAGE,
C. BLOMMENDAAL.
1919.

INHOUD

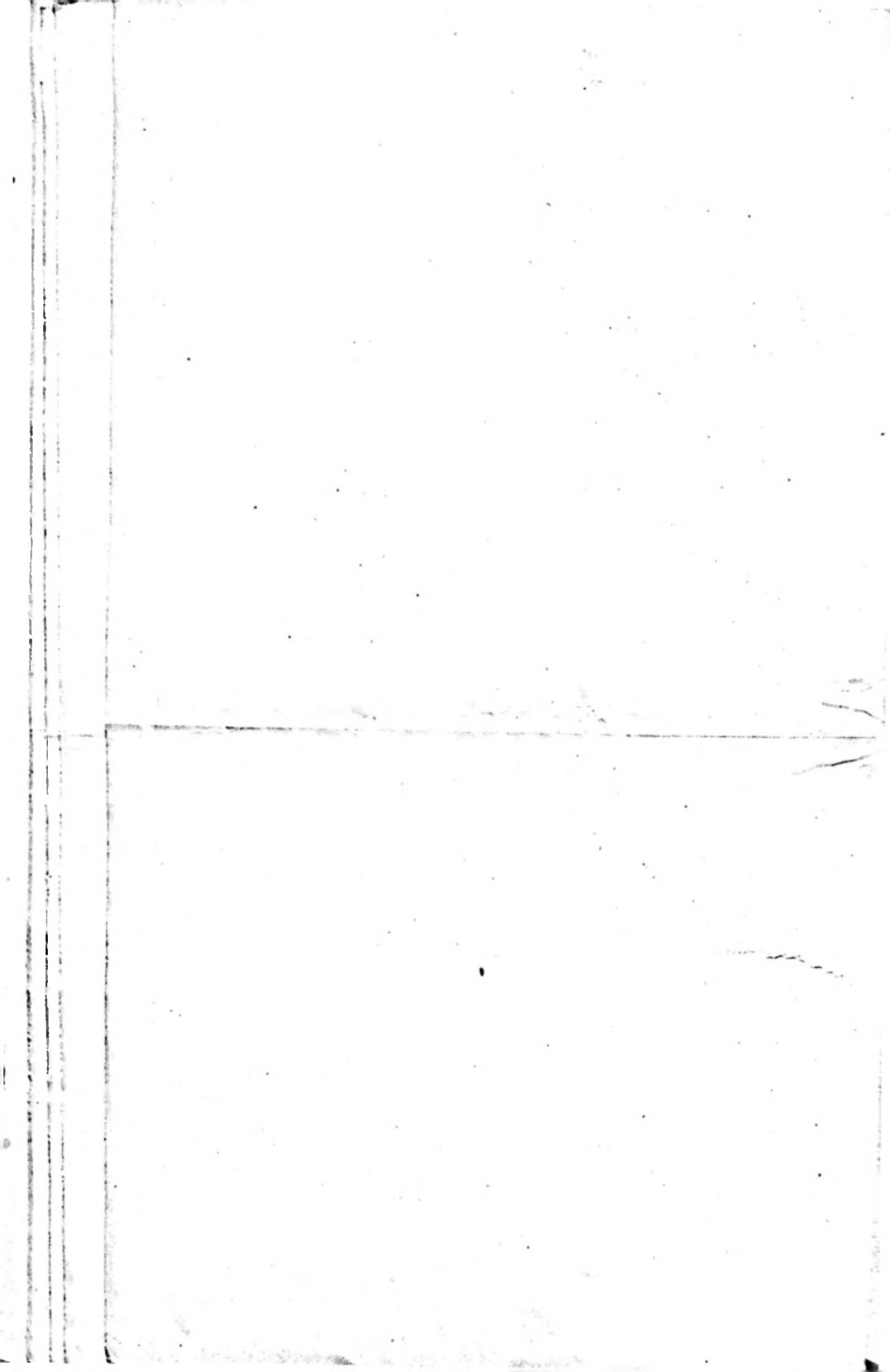
JAARGANG

1918—1919.

	Bladz.
De afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee in haar beteekenis voor de landsverdediging, door P. W. SCHARROO	1
De ontwikkeling van de aviatiek en het gebruik van de vliegtuigen in den wereldoorlog 1914—1918, door A. K. STEUP	111
Een en ander over Watervliegtuigen, door H. NIEUWENHUIS	181
Ervaringen van een Nederlandsch gedelegeerde van de Relief-Commissie op het Duitsche Westfront van Juni 1917 tot December 1918, door Jhr. J. W. DE MAREES VAN SWINDEREN	201
Beraadslaging over: Heeft Nederland, als zelfstandige staat en als koloniale Mogendheid, eene weermacht te land en ter zee noodig, ter bescherming van zijne belangen en rechten in Europa en andere werelddeelen? Zoo ja, aan welke eischen zal die weermacht moeten voldoen en volgens welke beginselen zal zij behooren te worden ingericht? In te leiden door W. E. VAN DAM VAN ISSELT en A. VAN HENGEL	241
Onderzeebooten. Technische en tactische beschouwingen, door D. SCALONGNE	353

Vergadering van 25 October 1918 te 's-Gravenhage.

Voorzitter de Gepens. Luitenant-Generaal J. DE WAAL.

De VOORZITTER: Mijne Heeren! Het verheugt mij zeer deze vergadering, de eerste bijeenkomst in het nieuwe werkjaar, te kunnen openen en ik heet U daarbij van harte welkom, ook de heeren, die als genoodigden hier zijn en als introducés.

Zooals op het convocatiebiljet is vermeld, hebben de leden in het afgelopen jaar ontvangen 6 afleveringen van het *Orgaan*, waarvan er 4 verslagen bevatten van hetgeen op de bijeenkomsten is verhandeld en 2 van verhandelingen opgenomen in het *Orgaan*, waarvan de laatste, de zesde, behandelende „De afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee in haar beteekenis voor de Landsverdediging”, hedenavond het onderwerp van de wisseling van gedachten zal vormen.

Tot mijn leedwezen is de wensch, welken ik bij het openen van het vorige werkjaar uitte, dat in 1918 weer een *Wetenschappelijk Jaarbericht* zou mogen verschijnen, niet vervuld kunnen worden. Misschien zal in het volgende jaar de uitgave mogelijk kunnen zijn. Laat het ons hopen.

Het convocatiebiljet voor hedenavond vermeldt verder 1°. de ballotage van candidaten en 4°. de verkiezing van *drie* leden van het Bestuur.

Met het oog op den tijd, stel ik U voor die ballotage uit te stellen tot de pauze en tevens de verkiezing van de bestuursleden ook tot dat tijdstip te verschuiven, op voorwaarde echter, dat reeds nu de leden opmaken de namen van de personen, die zij wenschen gesteld te zien in de plaats van de drie aftredende heeren H. A. CRAMER, L. J. H. HEYMAN en J. L. TEN BOSCH of wel die namen zelf. Wanneer dit geschiedt, kan in de pauze overgegaan worden tot het ophalen van de stembrieven en het vaststellen van den uitslag van de stemming en de verkiezing.

Nu tegen dit voorstel geen bedenking wordt gemaakt, noodig ik de Heeren SCHMIDT en VAN DOORNUM uit bij een en ander den Secretaris-Penningmeester behulpzaam te willen zijn.

Punt 2°. van het convocatiebiljet geeft aan: Verslag omtrent den toestand der Vereeniging.

De toestand gedurende het vorige jaar is, zooals op het convocatiebiljet is aangegeven, de navolgende:

a. LEDENTAL.

Op 1 October 1917 bedroeg:	
het aantal gewone leden hier te lande	1533
" " " " in Ned.-Indië	662
	Total . . . . .
	2195
In den loop van 1917—1918 bijgekomen	173
	Te zamen . . . . .
	2368
" " " " 1917—1918 afgegaan	144
Zoodat het aantal leden op 1 October 1918 bedraagt	2224
Waarvan hier te lande	1545
en in Ned.-Indië	679

Wanneer de 72 candidaten van dezen avond allen worden aangenomen, telt de Vereeniging 2296 leden, stel rond 2300. Dat is niet veel, als ik naga, dat de bevolking op 1 Januari 1918 bedroeg 6.724.663 zielen, waarvan ruim 14 pct. de mannen van 20 t/m 39-jarigen leeftijd — de militie-, landweer- en landstormplichtigen — uitmaken, d. i. 962.973 of rond 963.000 personen. Aannemende, dat slechts 1 pct. onder hen tot de intellectueelen mogen worden gerekend, die belang stellen in onze Vereeniging, dan komen wij tot 9630, dat wil zeggen, dat het aantal leden onzer Vereeniging nog ruim 4 maal grooter moet worden, om dit aantal te mogen bereiken. Ik hoop, dat dit in de toekomst nog eens het geval moge zijn.

b. GELDMIDDELEN.

Op 1 October 1917 saldo in kas bij den Penningmeester . . . f 2965.93⁵

Voorts aanwezig:

4 Cert. 2½ % N. W. S.	à f 1000.—
2 Oblig. 3 % " " "	à " 1000.—
2 Pandbr. 5 % Holl. Canada Hyp. bank	à " 1000.—
en te goed: Saldo in kas b/d. Hoofdcor. in N.-I.	" 150.—

zoömede nog te innen contributie van

46 leden in Nederland en
1294 „ „ Ned.-Indië.

De ontvangsten in 1917—1918 bedroegen	f 10645.77
Totaal	f 13611.70 ⁵
De uitgaven over hetzelfde tijdvak hebben bedragen	„ 9728.53
Blijft in kas op 1 October 1918	f 3883.17 ⁵

Bovendien aanwezig:

4 Cert. 2 1/2 % N. W. S.	à f 1000.—
2 Oblig. 3 % „ „ „	à „ 1000.—
2 Pandbr. 5 % Holl. Canada Hyp. bank	à „ 1000.—
en te goed: Saldo in kas b/d. Hoofdcor. in N.-I.	„ 169.09

zoömede nog te innen contributie van

27 leden in Nederland en
688 „ „ Ned.-Indië.

Hierbij moet ik de opmerking maken, dat, al hebben wij voor f 8000 aan effecten in kas, die 30 Sept. j.l. maar waard waren f 5.606,25.

Wegens verandering van woonplaatsen enz. zijn als correspondenten afgetreden de H.H.:

Te Breda: F. J. BIJVOET,
„ Haarlem: C. WEBB,
„ Harderwijk: J. D. T. EEKMA,
„ Maastricht: F. D. M. H. A. VAN AELST,
„ Utrecht: H. P. J. SCHUT,

terwijl als zoodanig zijn opgetreden de H.H.:

Te Utrecht: D. VAN DEN BERG.

Verder kan ik nog mededeelen, dat zijn ontvangen:

1. „De militaire groet in het openbaar,” door C. J. G. L. VAN DEN BERG VAN SAPAROEA, ritmeester der Huzaren.
2. „Waarom en hoe moet Indië weerbaar gemaakt worden,” door F. KROON, 1e Luit. Infie N.-I. Leger.
3. De oorlogservaringen en de inrichting van onzen Militair

Geneeskundigen Dienst," door G. H. NORD, officier van
Gezondheid 1e klasse.

4. „Waakzaam en Weerbaar," door Gep. Luit.-Generaal
F. DE BAS.

Aan de schenkers is de dank van het Bestuur betuigd.

Punt 3°. houdt in: Rekening en verantwoording van het
Bestuur over zijn geldelijk beheer, ingevolge Art. 26 van
het Reglement.

De rekening van den Penningmeester met de daarbij
behoorende bescheiden en stukken van verantwoording is,
ingevolge art. 26 van het reglement, nagezien door eene
commissie, bestaande uit de heeren H. K. KÖSTER, F. H.
EBBINK en J. D. LIER, die het navolgende heeft bericht:

's-Gravenhage, 22 October 1918.

Aan Zijne Excellentie

Luitenant-Generaal J. DE WAAL,

Voorzitter der Vereeniging

ter beoefening van de Krijgswetenschap.

In antwoord op Uw schrijven d.d. 12 October 1918 No. 45, heb ik de
eer Uwe Excellentie de verantwoordingstukken der Vereeniging terug
te doen bezorgen. De administratie is door ons accoord bevonden.

Namens de Commissie,

De Kapitein,

H. W. KÖSTER.

Is er een van de heeren, die de eene of andere opmerking
wenscht te maken? Zoo niet, dan stel ik voor de rekening
en verantwoording goed te keuren en den Penningmeester
te déchargeeren voor zijn geldelijk beheer, onder dankbe-
tuiging voor hetgeen hij in het belang der Vereeniging
heeft gedaan.

Aldus geschiedt.

Het zij mij alsnog vergund Uwe aandacht op het volgende
te vestigen. De onkosten van het *Orgaan* hebben dit jaar
voor 6 afleveringen (te zamen 34 vel druks), elke van 2400
exemplaren, bedragen f 5745.79⁵, terwijl verleden jaar de
8 afleveringen (39 vel druks) kostten f 5965.56⁵, d. w. z. dat

door de hogere prijzen van papier, zet- en drukloon, enz. elk vel druks van het *Orgaan* in handen van de leden thans $\pm$ f 169.—, tegen $\pm$ f 152.— in het vorige jaar, kost.

In herinnering brengende, dat het laatste *Wetenschappelijk Jaarbericht* (9de jaargang 1913) heeft gekost f 3015.06⁵, dan blijkt wel hieruit, dat deze uitgave in de naaste toekomst veel van onze kas zal vorderen, zoodat ik vertrouw, dat de Vergadering hare goedkeuring zal kunnen schenken aan de handeling van het Bestuur om, door minder afleveringen te geven, zooveel mogelijk op de kosten te besparen.

In den loop van dit jaar hebben de heeren ontvangen de volgende circulaire :

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE
KRIJGSWETENSCHAP.

's-GRAVENHAGE, den 18en Juni 1918.

—
No. 1053.

*Aan
de Heeren Eereleden en Leden.*

Do ondervinding der latere jaren heeft geleerd, dat de vergaderingen meestal slechts door een zeer gering aantal leden worden bezocht. Moge, voor wat de periode na 1 Augustus 1914 betreft, de oorzaak daarvan ten deele gelegen zijn in de buitengewone tijdsomstandigheden, uit het vermeldde op blz. 33 van „Terugblik op de eerste 50 jaren der Vereeniging” in de Ie aflevering van het *Orgaan* 1915—1916 blijkt, dat ook reeds vóór de mobilisatie de toeloop tot de vergaderingen gering was. Slechts enkele malen, vooral wanneer het aangekondigde onderwerp de algemeene belangstelling wekte, of wel een spreker van naam zoude optreden, was het aantal toehoorders groot, waren verscheidenen zelfs uit andere plaatsen gekomen en bevonden zich bovendien onder hen vele genoodigden en geïntroduceerden.

Wegens den om verschillende redenen beperkten beschikbaren tijd, kon op den avond zelf de gedachtenwisseling met den spreker gewoonlijk niet voldoende tot haar recht komen. Werden de discussiën over het door dezen behandelde onderwerp op eene latere bijeenkomst gehouden, dan werd dikwijls het bezwaar ondervonden, dat de debaters hunne op schrift gestelde op-, aan- en bemerkingsen in een zoodanigen omvang mededeelden, dat deze als het ware eene nieuwe verhandeling vormden en de vorige spreker — vooral, wanneer hij van te voren inzage daarvan had gehad — op even uitvoerige wijze vermeende daarop te moeten antwoorden.

Wat de sprekers zelve betreft, heeft de ervaring geleerd, dat dezen veelal niet alleen den hun toegestane tijd van ongeveer 1½ uur overschreden, maar ook het te behandelen onderwerp niet *bespraken*, met gebruikmaking van aantekeningen uit de door hen voor het Orgaan op schrift gestelde verhandeling, maar deze *voorlezen*, dikwijls met zoodanige snelheid, dat hun betoog moeilijk te volgen en het aanhooren zeer vermoeiend was. Moet de reden daarvan ook al geweten worden aan de uitgebreidheid van de verhandeling, waarin telkens bij de lezing coupures moesten worden aangebracht met verwijzing ter zake naar het gedrukte verslag — begrijpelijk wordt het daardoor, dat velen zich minder aangetrokken gevoelden tot het bezoeken van de vergadering, wetende dat zij toch het verhandelde, al is het ook eenigen tijd later doch dan rustiger en aangenamer, alzoo vruchtdragender, in het Orgaan zouden kunnen lezen.

Het Bestuur vermeent daarom, dat het alleszins aanbeveling verdient eene wijziging aan te brengen in de tot nog toe gevolgde werkwijze, en wel door in het bijzonder de *gedachtenwisseling* over eene in het Orgaan opgenomen verhandeling (studie) op den voorgrond te doen treden, hetgeen z. i. ook meer zal beantwoorden aan het *doel* der Vereeniging, omschreven in Art. 1 van het Reglement.

Het stelt zich op dien grond voor — evenals o.a. in het werkjaar 1915—1916 heeft plaats gehad met de verhandeling van den Gep. Generaal-Majoor J. H. KNEL „Hoe zal Nederland zich voortaan kunnen remonteeren?“ — de ingezonden verhandelingen, al of niet op uitnoodiging van het Bestuur bewerkt, welke ter opname geschikt zijn bevonden, te doen drukken en als eene aflevering van het Orgaan aan de leden te doen toekomen; voorts, naarmate daartoe aanleiding bestaat, daarbij te voegen de uitnoodiging binnen een zekeren termijn — uiterlijk één maand na de ontvangst — zich aan te melden, als men wenscht deel te nemen aan de te houden discussie over die verhandeling, onder opnaaf welk gedeelte daarvan in het bijzonder men zoude wenschen te bespreken.

Na ontvangst van de op die wijze verkregen aanmeldingen zal het Bestuur beoordeelen, welke personen het wenscht uit te noodigen om aan het debat deel te nemen, hoeveel tijd aan ieder hunner ter beschikking zal kunnen worden gesteld, in welke volgorde zij zullen optreden en op welken datum de debat-avond ware te stellen.

Aangeteekend zij hierbij, dat, ingevolge Art. 28 van het Reglement, de uitgenoodigden, die buiten de plaats wonen waar de vergadering wordt gehouden, reis- en verblijfskosten genieten.

Ten einde de *mondlinge* gedachtenwisseling zooveel mogelijk aan het doel te doen beantwoorden, verdient het aanbeveling, dat elk debater zijne beschouwingen op schrift stelle en die van te voren aan den bewerkster der verhandeling ter inzage zende, opdat deze in staat zij ze zakelijk te beantwoorden binnen den voor hem beperkten tijd van hoogstens 30 minuten. Intusschen, het Bestuur vertrouwt, dat het op schrift gestelde niet worde *voorgelezen*, doch dat — zij het ook aan de hand van aantekeningen — *voor de vuist worde gesproken*.

De manuscripten dienen alsdan voor het opmaken van het verslag van het in de vergadering behandelde, overeenkomstig Art. 30 van het Reglement. Hieromtrent wordt echter in herinnering gebracht het gestelde op blz. 47 der Ie Aflevering van het *Orgaan* 1915—1916, om de gedrukte verslagen niet te lijvig te maken, waardoor deze gemakkelijker te lezen en niet te kostbaar voor de Vereeniging worden.

Mede met het oog hierop, wenscht het Bestuur voor elke verhandeling hoogstens 4 vel druks van het *Orgaan* beschikbaar te stellen.

Het Bestuur hoopt, dat deze regeling instemming moge vinden bij de leden der Vereeniging en zij daaraan hunne medewerking zullen willen verleen; ook voor wat betreft de mededeeling van onderwerpen, op welke behandeling bijzonder prijs wordt gesteld.

Voorts wordt de hulp der leden ingeroepen ter vermeerdering van het aantal leden in die plaatsen, alwaar er nog geen 50 aanwezig zijn, ten einde eerlang ook nog elders dan te Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, Bergen-op-Zoom, Breda en Utrecht vergaderingen te kunnen doen houden en wel vooreerst in de hoofdplaatsen van alle provinciën des lands.

NAMENS HET BESTUUR,

J. DE WAAL, *Voorzitter*.

I. A. WILLEMS, *Secretaris*.

Hedenavond zal voor het eerst de nieuwe werkwijze in toepassing worden gebracht. Naar aanleiding van de uitnoodiging aan de leden, te willen mededeelen wie van hen zouden wenschen aan de discussie over de verhandeling, opgenomen in de VIe Aflevering van het *Orgaan*, Jaargang 1917—1918, deel te nemen, hebben vier personen zich opgegeven, t. w. de Overste MERENS, de Kapitein PREY, de heer KEMPERS, burgemeester van Harderwijk en de Kapitein der Genie CRAMWINCKEL, die door het Bestuur daartoe zijn uitgenoodigd. Aan hen en ook den heer SCHARROO is bericht, wie aan het debat zullen deelnemen, in welke volgorde en dat de hierboven genoemden respectievelijk over 30, 20, 15 en 30 minuten, de heer SCHARROO over 30 minuten, zouden mogen beschikken voor de *mondelijke* gedachtenwisseling. Ik zal verplicht zijn aan dien tijd zoo streng mogelijk vast te houden en roep daarom de medewerking in van de sprekers om mij daarbij de noodige hulp te verleen door, zoo noodig, hun horloge naast zich te willen nederleggen, om te kunnen zien hoeveel tijd hun rest. Want, na de pauze moeten eventueel nog

eenige personen het woord kunnen voeren, en moet de heer SCHARROO antwoorden op zijne bestrijders, terwijl ik voor mij zelve een vijftiental minuten opvraag voor mijn slotwoord.

Nu heeft zich hierbij eene moeilijkheid voorgedaan. Tengevolge van het intrekken van de verloven kunnen de heeren PREY en CRAMWINCKEL hier niet aanwezig zijn. Zij hebben intusschen voldaan aan den in de circulaire geuiten wensch, ten opzichte van het op schrift toezenden van hetgeen zij wilden zeggen aan den heer SCHARROO, zoodat deze dus kennis ervan heeft kunnen nemen en zijn antwoord daarop gereed maken.

Nu echter de sprekers hier niet kunnen zijn, is de quaestie op te lossen, op welke wijze in het door hen te voeren debat te voorzien. Hunne beschouwingen te laten voorlezen zou het beste zijn, maar beantwoordt toch niet aan het doel, want iemand, die er kersversch inkomt, zal niet in staat zijn datgene weg te laten of op datgene den nadruk te leggen als de schrijver zelf zou gedaan hebben.

Weet iemand soms een middel? Is iemand bereid de beschouwingen voor te lezen?

De heer KEMPER: Mijnheer de Voorzitter: De eenige, die van de beschouwingen der beide heeren heeft kunnen kennis nemen, is de heer SCHARROO. Als wij dezen nu eens vroegen zoo kort mogelijk mede te deelen, wat de heeren willen; dus — zonder voorlezen — alleen in hoofdlijnen, waarop hun betoog neerkomt; dat hij het objectief doen zal, daarop kunnen we natuurlijk vertrouwen.

De VOORZITTER: Is U daartoe bereid, mijnheer SCHARROO?

De heer SCHARROO: Ik wil gaarne trachten zoo goed mogelijk te voldoen aan Uw verzoek, Mijnheer de Voorzitter!

De VOORZITTER: Als de tijd om is, zult U moeten eindigen. De beschouwingen komen natuurlijk in haar geheel in het *Orgaan*, zoodat de leden dan kunnen zien, wat de bedoeling is geweest van de beide heeren zelf.

Ik geef nu het woord aan den Overste MERENS.

De heer MERENS. M. d. V. Het zal U en velen van de aanwezigen bekend zijn, dat ik ongeveer twee maanden geleden een brochure in het licht heb gegeven over hetzelfde onderwerp, dat ons hedenavond zal bezighouden. In die brochure heb ik uiteengezet, hoe naar mijne meening het Zuiderzeeplan zou moeten worden gewijzigd om de eischen der landsverdediging te bevredigen. Uw bestuur heeft mij echter uitdrukkelijk verzocht, op deze vergadering niet mijn eigen denkbeelden te propageeren doch mij te houden aan hetgeen door den heer SCHARROO in zijn studie is te berde gebracht. Ik dien mij natuurlijk aan dien wensch te onderwerpen; het gevolg daarvan zal echter zijn, dat ik hedenavond slechts afbrekende kritiek zal leveren op het werk van den heer SCHARROO. Zoodra ik toch zou komen tot hetgeen ik in de plaats zou willen stellen van diens voorstellen, zou ik mijn eigen denkbeelden moeten gaan verdedigen, hetgeen uw bestuur mij verbiedt; ik zal u dus herhaaldelijk moeten verwijzen naar mijn brochure. Trouwens in de mij toegemeten 30 minuten, zal ik geen tijd hebben om iets meer te geven dan een korte bespreking van de *hoofdpijnen* van de plannen van den heer SCHARROO.

Deze zegt — blz. 514 — dat ten behoeve van de landsverdediging slechts in kleine onderdeelen mag worden afgeweken van het door de Staatscommissie van 1892 gewijzigde plan van de Zuiderzeevereeniging. Hiermee ben ik het al dadelijk geheel oneens. Vooreerst geeft de wet volstrekt niet aan, welke droogmakerijen zullen worden uitgevoerd; zelfs de vermelding van het viertal naar de windstreken genoemde inpolderingen is vervallen, terwijl de minister van Waterstaat in de Staten-Generaal nog de wenschelijkheid betoogde van de inpoldering van het Enkhuizerzand en de versmalling van het vaarwater Amsterdam — IJsselmeer, juist in afwijking van het plan der Staatscommissie. In één woord, er is omtrent de wijze van inpoldering *niets* vastgesteld in de wet; de wetgever laat den uitvoerder in deze geheel vrij, mits worde vastgehouden aan het grootsche gronddenkenbeeld, dat de Zuiderzee wordt afgedamd

en herschappen in een zoetwatermeer, waarbinnen de inpolderingen komen te liggen. Waarlijk geen geringe vrijheid dus!

Wel zegt de heer SCHARROO op blz. 514, dat iedere andere oplossing dan die der Staatscommissie minder economisch is, doch ik meen in mijn brochure overtuigend te hebben aangetoond, dat men, juist door van die oplossing af te wijken, het plan wel economischer kan uitvoeren door meer gronden van buitengewone vruchtbaarheid in te polderen.

Bij het nagaan van den invloed, dien de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee en de landsverdediging op elkaar uitoefenen, dient natuurlijk het grootsche denkbeeld tot vermeerdering van de volkswelvaart voorop te staan; de landsverdediging moet zich daaraan aanpassen. Echter moet worden voorkomen, dat de uitvoering van het Zuiderzeeplan tot buitengewoon kostbare militaire voorzieningen zou leiden of een rationeele oplossing van het defensie vraagstuk zou belemmeren; ook mag dat plan niet leiden tot onnoodige vernietiging van welvaart in oorlogstijd.

Daarbij moeten we vooral het oog gericht houden op de toekomst, we moeten ons niet laten binden door een thans bestaande legerorganisatie of door thans bestaande verdedigingsstellingen. We kunnen dus slechts eischen, dat de a. en d. van de Z. een *logisch* verdedigingsstelsel, dat ook kan gelden voor toekomstige eeuwen, niet in den weg staat m. a. w.: de a. en d. van de Z. moet het *nageslacht vrij laten* in de juiste keuze van de middelen tot verdediging.

Ik heb dit denkbeeld nader in mijn brochure uitgewerkt; hier kan ik er niet verder op in gaan.

De Staatscommissie van 1894 nu heeft het plan van de Zuiderzeevereeniging alleen gewijzigd om het meer in overeenstemming te brengen met de verdediging van de stelling van Amsterdam en Noord-Holland, van ons nationaal reduit, dat *in die dagen* eigenlijk het begrip landsverdediging omvatte, omdat men toen de krachten miste, iets meer te verdedigen dan dat reduit alleen. De grondfout, die in mijn oog den zoo verdienstelijken arbeid van den heer SCHARROO aankleeft, is nu, dat hij zijn bredere begrippen omtrent de landsverdediging heeft gebaseerd op de uitspraken van de S. C.

van 1892, die een zeer beperkt doel nastreefde. Waar de beschouwingen der S. C. — door het zeer enge standpunt, waarop deze zich heeft geplaatst — thans, reeds na 25 jaar, geheel verouderd zijn, *kon* de heer SCHARROO niet komen tot een bevredigende oplossing.

Beschouwen we allereerst het bruggehoofd, dat de heer SCHARROO ontwerpt rondom Piaam, het eindpunt van den afsluitdijk. Voor de S. C. hield het begrip verdediging op ten O. van Wieringen, de richting van den afsluitdijk Wieringen-Friesland was haar dus onverschillig en werd gekozen volgens de waterstaatkundig beste lijn n.l. die naar Piaam. Bij die plaats dacht de S. C. zich een sperfort uitsluitend tot bescherming van den afvoer van miliciens; had die afvoer plaats gehad dan moesten de Noordelijke provinciën verder onverdedigd blijven. De heer SCHARROO wil — zeer terecht — een bruggenhoofd van wijdere strekking, n.l. met de bedoeling van daaruit de N. provinciën actief te verdedigen, in een cirkel met een straal van ruim 10 K.M. rondom het eindpunt van den dijk.

Terloops zij opgemerkt, dat blijkens de beschrijving van de *tweede* lijnen van weerstand volgens den heer SCHARROO op blz. 515, de stelling een veel grooteren omtrek krijgt dan op de kaart — blz. 525 — is aangegeven.

Deze stelling van 35 K.M. omtrek ligt echter, behalve in het Z. gedeelte, in zeer ongunstig terrein, open en niet inundabel (zooals de heer SCHARROO op blz. 516 toegeeft) n.l. in de hoogere Friesche kleigronden boven A. P.; alleen in het Z. grenst zij aan het laagveengebied beneden A. P., het gebied van de Friesche meren.

Het inrichten en bewapenen van zulk een stelling op bescheiden voet zou *minstens* 50 millioen gulden kosten; men behoeft geen groot profeet te zijn om te voorspellen, dat de Nederlandsche natie dit bedrag ten behoeve van de verdediging der Noordelijke provinciën nooit zal willen uitgeven... en zeer terecht, want al was die stelling behoorlijk ingericht dan zou zij nog alleen voor haar zuiver passieve verdediging zeker 60 à 80.000 man vorderen en het is zeer onwaarschijnlijk dat wij — zelfs met een bondgenoot — zulk een troepen-

macht voor dat doel zouden kunnen afzonderen; men kan zich daaromtrent wel illusiën maken, doch inderdaad zal van het inrichten van een permanente verdedigingsstelling, zooals de heer SCHARROO bedoelt, nooit iets komen. Evenmin zal men er aan kunnen denken, in zulk terrein in oorlogstijd een stelling in te richten, zooals men de strijdende legers in dezen oorlog op alle fronten ziet doen. Bij het uitbreken van een oorlog zal men daarvoor geen tijd hebben omdat die stelling te dicht bij de grens is gelegen; tijdens de operatiën zal het evenmin kunnen omdat men daarvoor noodig heeft een tijdelijk evenwicht van krachten. Van tijdelijke stellingen, die eerst worden ingericht als eene oorlog dreigt, kan onder onze omstandigheden alleen sprake zijn in terreinen, die de verdediging ten zeerste begunstigen. Bij een afsluitdijk naar Piaam zal men — inplaats van het door de S. C. gedachte sperfort — zich moeten bepalen tot een zeer kleine stelling bij Piaam achter de Makkumer- en Parregaastermeerpolders, die — in een kleine inzinking iets beneden A. P. gelegen — onder gunstige omstandigheden een inundatie met vloedwater uit zee toelaten. Die zeer kleine stelling kan echter maar beantwoorden aan een zeer beperkt doel n.l. het dekken van den aftocht van onze troepen uit de N. provinciën en die opdracht kan de stelling ook nog maar op zeer onvoldoende wijze vervullen door hare geringe diepte en het open terrein; aan de eischen voor een offensief bruggenhoofd, vanwaar uit men een in de N. provinciën doorgedrongen tegenstander zou kunnen verdrijven kan zulk een stelling allerminst voldoen. (Zie mijn brochure blz. 20).

Om den afsluitdijk vanuit zee te beschermen tegen vuur van schepen die hem in de Doove Balg en de Middelgronden tot op korten afstand zouden kunnen naderen (zie mijn brochure blz. 28-29) eischt de heer SCHARROO talrijke zware vuurmonden op de Waddeneilanden tot verdediging van de zeegaten. Ook dit zal veel geld kosten en ook weer een niet onbelangrijke troepenmacht op die eilanden eischen om te voorkomen, dat zwakke landingsdivisiën zich van onze stukken meester maken; ook aan dezen eisch van den heer

SCHARROO zal de Nederlandsche natie niet willen voldoen.

In één woord, door den afsluitdijk te richten naar Piaam, heeft de S. C. van de mogelijke afsluitdijken, waarvan zij de vóór- en nadeelen vergeleek, (naar Piaam, Hindeloopen Stavoren) zeker diengenen gekozen, die voor de verdediging van onze N. provinciën het allernadeeligst is, omdat daardoor de actieve verdediging van onze N. provinciën wordt verlamd of wel het nageslacht — zoo dit toch zou willen besluiten tot actieve verdediging — wordt gedwongen tot enorme militaire uitgaven.

Die nadeelen kunnen geheel worden ondervangen door den dijk te leggen naar Hindeloopen of naar een punt ten Z. daarvan; daarvoor moet ik echter verwijzen naar mijn brochure.

Die richting zal nopen tot eenigszins verhoogde uitgaven voor den aanleg met den aankleve van dien, uitgaven die echter in 't niet vallen bij de besparingen, die daaruit zullen voortvloeien, zoo een krachtig nageslacht mocht besluiten, de verdediging der N. provinciën zoodanig te organiseeren, dat die rijke streken niet als een rijpe appel in den schoot vallen van een tegenstander, die slechts de moeite doet, er de hand naar uit te steeken.

Weliswaar is in de wet vastgelegd, dat de dijk moet loopen naar de Friesche kust *bij Piaam*, doch toen de Staten-Generaal dit besluit namen, waren de bezwaren aan een dijk naar Piaam verbonden, *hun ten eenenmale onbekend*; niet anders voorgelicht dan door de S. C. van 1892, moesten zij meenen, dat uit een oogpunt van landsverdediging tegen die richting geen overwegende bezwaren bestonden. Waar de Staten-Generaal — in hun onbekendheid met die bezwaren — een besluit hebben genomen, dat voor ons nageslacht zoo nadeelig kan zijn, is er alle reden voor, uit de wet de twee woordjes „bij Piaam” te schrappen.

Zoo ik hier mijn voordracht afbrak, zou men nog altijd kunnen meenen, dat hier voor u staat een officier, die alleen oog heeft voor de militaire zijde van het Zuiderzeevraagstuk; uit het vervolg zal blijken, dat dit niet zoo is, dat ik mij juist ernstig verzet tegen de *economische* nadeelen, die

voortvloeien uit de plannen SCHARROO en tegen de economisch nadeelige wijzigingen, die de S. C. van 1892 in het oorspronkelijk plan der Zuiderzee-vereeniging aanbracht.

We dienen dan de inpolderingen nader te beschouwen.

De heer SCHARROO denkt zich een stelling van de zuidkust der Zuiderzee, aansluitende aan een stelling langs Grebbelinie en Eem, dwars door de Z.O. (Harderwijker) en Z.W. (Hoornsche) inpoldering, dwars door Drechterland en de N.W. (Wieringer) droogmakerij, aansluitende aan een stelling ten Z. van Wieringen en den Helder.

Met genoegen constateer ik, bij overigens zoo diepgaand verschil, dat ons beider opvatting omtrent die laatste stelling ten Z. van den Helder en Wieringen volkomen dezelfde is; men zal haar meer uitgewerkt beschreven zien in mijn brochure blz. 32—33. Maar daarmee houdt ook de overeenstemming op. Behalve deze laatste stelling, lang 28 K.M., en de stelling voor Piaam, lang 35 K.M., wil de heer SCHARROO ons verdedigingsstelsel nog verrijken met een stelling van Wieringen naar de Eem, lang 70 K.M. en vandaar langs de Grebbe naar de Waal, lang $\pm$ 50 K.M., te zamen stellingen van ruim 180 K.M. lengte, die voor minder dan de helft zijn te dekken door inundatiën. Als ik opmerk, dat de Nieuwe Hollandsche Waterlinie van de Zuiderzee tot de Waal 65 K.M. lang is maar voor het overgrootste deel door inundatiën is te dekken, dan behoeft het geen verder betoog, dat onze krachten nooit toereikend zullen zijn om de 180 K.M. stelling van den heer SCHARROO ook maar bij benadering voldoende dicht te bezetten; alleen de veiligheidsbezetting zou zooveel troepen binden, dat er voor een veldleger niets zou overblijven.

Maar bovendien zijn vele van de inundatiën vóór de stelling van den heer SCHARROO niet van groote waarde te achten met name niet die vóór den belangrijkste sector in de nieuwe inpolderingen nl. in de Harderwijker droogmakerij.

De stelling van den heer SCHARROO gaat dwars door de drie afdelingen met verschillende diepteligging vanaf de kust tot 4.00 $\pm$ L.W. Die inundatie is dus slechts te leggen in kommen, die trapsgewijze dalen en die aan 's vijands

zijde van het evenhoog liggende terrein door inundatiekeeringen worden gescheiden. Het is voor een aanvaller dus buitengewoon eenvoudig die inundatiën af te tappen, niet alleen van boven naar beneden, maar ook in de richting loodrecht daarop in de slooten en tochten van het droge terrein, dat in zijn handen is en vandaar naar de lager gelegen afdeelingen.

De verdediger kan dan nieuw water toevoeren en zoo stroomen achtereenvolgens eerst de laagste en dan de hogere afdeelingen geheel onder water, tot per slot van rekening niet alleen de geheele inpoldering aan 's vijands zijde onder water staat, maar ook het gedeelte, dat in onze handen is, grootendeels overstroomd wordt, tenzij men de inundatiekeering aan onze zijde overal heeft gebracht op een peil gelijk aan de kust.

Wat deze onderwaterzetting voor een droogmakerij van 107.000 H.A. zeggen wil, moge men afleiden uit het feit, dat de diepstgelegen afdeeling dan 3 à 4 M. diep onder water staat. Zulk een ramp, zulk een vernietiging van welvaart, is eenvoudig ontoelaatbaar; bovendien zou zij weinig nut opleveren, want bij die diepte is de inundatie niet bevaarbaar, terwijl onze IJsselmeerflottielje binnen die inpoldering geen meester te water kan zijn en dus aanslagen van den aanvaller te water ten zeerste zullen zijn te vreezen.

De oplossing van den heer SCHARROO tot dekking van de vesting Holland is dus in mijn oog volstrekt onaannemelijk, omdat:

1°. ons verdedigingsstelsel zou worden uitgebreid met een lengte van stellingen, waarvoor wij geen troepen beschikbaar hebben en die uitermate kostbaar zouden worden;

2°. omdat de benodigde inundatiën een ontoelaatbare vernietiging van welvaart in oorlogstijd na zich zouden slepen en dan nog een onvoldoende dekking zouden bieden.

Hoe die oplossing dan wel moet zijn door de vorming van een enkel ondiepe inundatiekom in de Z.O. inpoldering bij een veranderde richting van de meerdijken is door mij in mijn brochure (blz. 39 e. v.) uiteengezet; ik mag er hier niet verder op ingaan.

De S. C. van 1892 heeft den waterweg van Amsterdam naar het IJsselmeer, die oorspronkelijk op 1500 M. breedte was geprojecteerd, verbreed tot 5000 M. Bij deze breedte zouden onze marinevaartuigen ongehinderd langs den eigen oever kunnen blijven kruisen en zoo zou *door samenwerking van Zee- en Landmacht* een overtocht van een aanvaller uit de Z.O. inpoldering naar de N.W. droogmakerij gemakkelijk kunnen worden belet en aldus een insluiting van de stelling van Amsterdam uit het N. kunnen worden voorkomen.

De heer SCHARROO neemt — uitgaande van het standpunt, dat de uitspraak der S. C. het begin is van alle wijsheid — deze breedte over, maar merkt toch op, dat men, om aan de door die commissie gestelde voorwaarden te voldoen, die breedte — bij de verbeterde schootsverheid en trefzekerheid der hedendaagsche artillerie in vergelijking met die der 90er jaren — thans niet meer voldoende zou zijn. Dit is juist en zoo kan men doorgaan; om een breedte te krijgen, die ook in de verre toekomst voorkomt, dat onze marineschepen in het vaarwater Amsterdam-IJsselmeer met voldoende trefkans van uit de Z.O. inpoldering zouden kunnen worden beschoten, zou men of de geheele Hoornsche (Z.W.) inpoldering moeten weglaten of wel van de Harderwijker (Z.O.) droogmakerij alleen het O. stuk moeten indijken, bijv. tot een lijn van Harderwijk naar Urk. Daardoor zou echter de geheele economische opzet van het Zuiderzeeplan worden verstoord; deze — in de gedachtengang der S. C.; logische — gevolgtrekking is ontoelaatbaar.

Gelukkig echter is zulk een groote breedte volstrekt onnoodig en kan de breedte worden verminderd tot 1500 M. (zooals in het project der Zuiderzeevereeniging of tot 1000 à 1200 M. (zoo men de richting der meerdijken wijzigt, zooals in mijn brochure is aangegeven en de scheepvaart daartegen geen bezwaren heeft). Want de S. C. heeft over 't hoofd gezien, dat een aanvaller geen vaartuigen voor den overtocht van troepen in het IJsselmeer en in het bedoelde vaarwater kan brengen, wanneer hij zelf geen meester te water is op het IJsselmeer, dat een aanvaller de marinevaartuigen, noodig om dat meesterschap te bevechten, langs den IJssel moet

aanvoeren en dat eerst daarna langs denzelfden weg de noodige transportvaartuigen en vlotten kunnen worden aangevoerd.

Dat meesterschap te water moet en kan in handen blijven van onze IJsselmeerflottielje, maar zelfs als 't voor ons verloren gaat, zal een aanvaller nooit de domheid begaan zijn troepen overte zetten *in* het vaarwater Amsterdam—IJsselmeer, omdat hij dan zou moeten landen op een dijk tusschen dat vaarwater en de inundatiën, die wij in de Hoornsche inpoldering kunnen stellen, between the devil and the deep sea. Is hij dus eenmaal meester te water en wil hij persé troepen over het IJsselmeer brengen dan zouden wijhem dien over tochtover het vaarwater wel is waar moeilijk kunnen beletten, omdat er onzerzijds dan geen samenwerking meer is tusschen Zee- en Landmacht, maar toch is die overtocht menschelijkerwijs daar niet te verwachten; Enkhuizen is dan voor hem het aangewezen landingspunt, wat de heer SCHARROO ook wel inzag toen hij zijn stelling door Drechterland heen trok.

Door vermindering van de breedte van het vaarwater kunnen we 8500 à 9000 H.A. van den allerbesten kleigrond meer indijken. In mijn brochure is dit punt breder behandeld (blz. 49 e. v.).

En dan tenslotte M. d. V. nog een opmerking, die zich aansluit bij hetgeen ik in den aanvang zeide. De heer SCHARROO bepleit een stelling langs de Grebbelinie en sluit daaraan zijn stelling door de inpolderingen aan. De merites van die stelling tot afsluiting van de Vesting Holland in het O. zal ik geheel in het midden laten, doch het feit, dat *thans* zulk een stelling gekozen zou worden, spruit in mijn oog voort uit een verkeerden gedachtengang. Of we tot dat doel een stelling zullen kiezen ten O. of ten W. van Utrecht, in een hoog en droog terrein, waar we veel troepen noodig hebben, maar dan ook kunnen uitbreken (met behulp van een bondgenoot) of wel in een inundabel terrein, waar we met weinig troepen kunnen volstaan, maar dan ook passief moeten blijven, dan wel of we meerdere van die stellingen zullen kiezen, die vragen zijn geheel afhankelijk van onze legerorganisatie na den oorlog, welke weer afhangt van den uitslag van dien worstelstrijd en van de blijvende bewapening onzer bureu.

waarop de onze een reactie vormt. Die vraag zal voortdurend van aspect veranderen.

Maar dan kunnen we thans ook nog niet uitmaken, welke stelling voor onze organisatie op een bepaald oogenblik het meest geschikt is; ook de keuze van die stelling zal met den loop der jaren aan wisseling onderhevig zijn.

De wijzigingen die uit militaire hoofde aan het Zuiderzeeplan moeten worden aangebracht kunnen zich dan ook niet baseeren op een bepaalde verdedigingsstelling; men mag en moet echter eischen, dat dat plan ons nageslacht vrij laat in zijn keuze om op defensiegebied die maatregelen te nemen, die volgens een logischen gedachtengang de juiste kunnen zijn.

Dan behoeft men den uitslag van dezen oorlog niet af te wachten om te kunnen vaststellen, hoe het Zuiderzeeplan moet worden gewijzigd om aan de eischen der defensie recht te doen wedervaren; wel is het afwachten van den uitslag van dezen krijg, de bestudeering van zijne lessen en van zijne gevolgen op de bewapening van onze burenen, noodig om vast te stellen, welke van de militaire maatregelen, waarvoor men de mogelijkheid heeft opengelaten, dan inderdaad dienen te worden genomen, welke maatregelen al dadelijk urgent zijn, welke eerst in een later stadium zullen worden overwogen.

Vat men de zaak zoo op, dan behoeft er geen vrees te bestaan, dat de overweging van die militaire maatregelen — zooals de heer VISSERING in de Economisch Statistische berichten en de oud-minister ELAND in een nota bij het Voorloopig Verslag op het wetsontwerp vreezen — vertraging brengt in de uitvoering van het werk mits... voortdurend met de militaire belangen rekening worde gehouden zoowel tijdens de voorbereiding als tijdens de uitvoering.

Dan kan de afsluiting en droogmakerij van de Zuiderzee aan ons defensiewezenen in alle opzichten ten goede komen.

De VOORZITTER. Het woord is nu aan den heer SCHARROO voor het betoog van den heer PREY.

De heer SCHARROO (PREIJ). M.H. De gelegenheid, om in deze vergadering een kort oogenblik over de Zuiderzee-quaestie

te spreken, heb ik gaarne aangegrepen, omdat de heer SCHARROO in zijn betoog eenige malen mijn opstel in de M. S. over ditzelfde onderwerp heeft aangehaald en tegen dit opstel — zij het dan ook uitermate vaag — eenige bezwaren heeft geopperd. Maar vooral doe ik dat, omdat de Schrijver mij, laat ik maar zeggen, ten laste heeft gelegd het innemen van een zóó militairistisch standpunt in deze aangelegenheid, dat ik er prijs op stel, mij daartegen te kunnen verdedigen.

Op bldz. 462/463 van het Verslag zegt de Schr. het volgende:

„Alleen vraag ik mij af, of aldus Mr. VISSERING niet te ver „gaat en de militaire belangen te veel op den achtergrond „schuift. Bij de uitvoering van een belangrijk werk als het „onderhavige, dat van grooten invloed moet zijn op het „stelsel onzer landsverdediging, moet als eisch gelden, dat de „defensie-belangen even goed worden behartigd als de water- „staatkundige. Zoowel deze laatste als de militaire belangen „zullen daarbij echter in hoofdzaak rekening moeten houden „met de eischen van landbouw, nijverheid en handel.

„Wordt dit laatste als grondslag genomen, dan zal het „duidelijk zijn, dat ik niet kan instemmen met de meening „van hen, die het verband tusschen het Wetsontwerp in „algemeenen zin en de militaire belangen zoodanig zouden „willen uitbreiden, dat de afsluiting en droogmaking van de „Zuiderzee in de eerste plaats dienstbaar zou moeten worden „gemaakt aan de belangen der landsverdediging.

„Een oplossing in deze richting wordt o.a. gevonden in „de overigens zeer belangrijke beschouwingen ¹⁾ van den „kapitein der Infanterie L. C. PREY, in zijn artikel „De af- „sluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee“.”

Ik zou dus hebben betoogd „dat de afsluiting en droog- „making van de Zuiderzee in de eerste plaats dienstbaar zou „moeten worden gemaakt aan de belangen der landsverdediging.

Dit nu acht ik het door mij ingenomen standpunt geheel onjuist weergegeven.

---

¹⁾ Zie „De Militaire Spectator”. Jaargang 1917, No. 11 en 12.

In het reeds genoemde opstel in de M. S. heb ik bezwaren geopperd tegen de wijze, waarop en door de Zuiderzee-vereeniging en door de Staatscommissie van 1892 rekening werd gehouden met de belangen der landsverdediging. Blijkbaar namelijk is door beide lichamen alleen nagegaan, welke militaire werken bij het tot stand komen van de afsluiting en gedeeltelijke drooglegging zouden noodig zijn en hoeveel de bouw dier werken zou kosten.

Zoo luidt o. a. het standpunt ingenomen door de Staatscommissie '92 (bldz. 10 Rapport): „Met betrekking tot de militaire verdediging des lands heeft men zich op het standpunt „geplaatst, dat hetgeen in voldoening van de Wet van 18 April '74 „reeds is tot stand gebracht, op de eenvoudigste en minst „kostbare wijze in overeenstemming moet worden gebracht „met de plannen tot afsluiting en drooglegging der Zuiderzee.”

Bij de vaststelling van *het ontwerp zelve* werd evenwel — op een enkele uitzondering na — alleen rekening gehouden met de waterstaatkundige en economische belangen en niet met die der landsverdediging. En dit was, naar mijn meening, waar het geldt, een wijziging te brengen in de geografische gesteldheid des lands, zeer zeker noodig geweest. Daarom stelde ik ook in mijn betoog het navolgende :

„Daartegenover zoude zijn te stellen een wijze van werken, „waarbij van militaire zijde een plan of ontwerp wordt „gegeven, dat uit militair oogpunt groote voordeelen biedt; „een ontwerp, dat in strategischen zin betere voorwaarden „schept dan bij de bestaande aardrijkskundige gesteldheid „des lands, dat de verpleging van ons leger in oorlogstijd „zou begunstigen; dat van beteekenenden invloed zou zijn „op het mobiliseeren en samentrekken van onze troepen „en eindelijk, dat zoo mogelijk verbetering zou brengen in „het inundatiewezen onzer permanente stellingen. Wanneer „men dan dat ontwerp legt naast hetgeen van andere zijde „wordt uitgedacht en dat voordeelen biedt uit maatschappelijk, „economisch en waterstaatkundig oogpunt en daarna door „besprekingen tot een compromis tracht te geraken, dan „kan worden getuigd, dat de militaire belangen des lands „volledig zijn behartigd”.

Ik vermeen, dat hieruit niet spreekt het éézijdig op den voorgrond stellen der militaire eischen, doch het streven, om van het voornemen de geografische gesteldheid des lands ingrijpend te wijzigen, te profiteeren om betere voorwaarden te krijgen voor de wijze, waarop onze bodem zou kunnen worden verdedigd. Daarom sprak ik ook van een „*compromis*” hetgeen al vanzelf het predomineeren van de militaire eischen uitsluit, maar gelijkgerechtigde partijen veronderstelt.

Ik heb geheel hetzelfde standpunt ingenomen, wat de heer SCHARROO zelf inneemt ten aanzien van de plannen tot aanleg van een verbinding van Amsterdam met den Rijn o m. door de Kanaalvereeniging „de Geldersche Vallei” nagestreefd. Schr. zegt immers op blz. 507 van het Verslag :

„Uit den aard der zaak zal bij deze plannen rekening „moeten worden gehouden met de afsluiting en de droog- „legging van de Zuiderzee. Vast staat echter, dat ook deze „plannen uit een militair oogpunt van groote beteekenis „zijn, zoodat reeds nu, bij het vaststellen van deze ontwerpen „de belangen der landsverdediging in aanmerking moeten „worden genomen.”

Welnu, dit is immers geheel hetzelfde als door mij werd betoogd ten aanzien van het Zuiderzee-ontwerp. Want het kan toch niet de bedoeling van den Schr. zijn geweest, dat bij den aanleg van een dergelijk kanaal door de Vallei alleen in zóóverre met militaire belangen worde rekening gehouden, dat nagegaan wordt hoeveel de kosten zullen bedragen van verdedigingswerken, die nadat het kanaal — *onverschillig op welke wijze* — is gegraven, noodig worden geacht. Zeer terecht wil de Schr. dat op de wijze, waarop het wordt aangelegd, ook van militaire zijde invloed kan worden uitgeoefend.

En dit is toch ook niets vreemd; onnoodig is het in deze vergadering voorbeelden aan te halen van belangrijke waterstaatkundige en andere werken, waarbij helgas veel te weinig rekening werd gehouden met vragen van militairen aard, zoodat wij thans bij ons stelsel van landsverdediging, daaronder min of meer zuchten.

Dat de Zuiderzee-quaestie van militaire zijde onvoldoende

bekeken is, blijkt trouwens thans zeer duidelijk, nu ook van andere zijde (ik denk hierbij aan de brochure-MERENS) geheel gewijzigde ontwerpen komen.

Ik hoop hiermede er in te zijn geslaagd, duidelijk te maken, welke meening door mij ten aanzien van het Zuiderzee-vraagstuk werd voorgestaan en mij afdoende te hebben verdedigd tegen de beschuldiging, als zoude ik niet op volle waarde de economische zijde van het plan hebben geschat, doch de militaire eischen geheel op den voorgrond hebben geschoven.

Het zij mij vergund, in korte trekken weer te geven de wijzigingen in het droogmakingsplan, waarvan ik voorstander ben. Vanzelf komen dan daarbij ter sprake eenige principieele bezwaren, die ik tegen het betoog van den heer SCHARROO wil aanvoeren.

In de eerste plaats bestaat deze wijziging daarin, dat niet alleen door een dijk Friesland aan Holland zal worden gehecht, maar door een breede strook gronds. *Naast* den dijk dus niet alleen een z.g. noordwestelijke inpoldering, maar ook een noordoostelijke, tusschen welke beide inpolderingen het kanaal moet stroomen, dat het IJsselmeer in verbinding brengt met de rest van de Zuiderzee.

In de tweede plaats gaf ik aan de Zuid-Oostelijke inpoldering een andere gedaante, met de bedoeling het IJsselmeer te behouden als aanleuning voor de N. H. W. L., hetgeen thans de Zuiderzee voor deze beteekenisvolle linie is.

De U uitgereikte autografie moge mijn bedoeling verduidelijken.

Voor de voordeelen, die een verbinding van Holland en Friesland voor de landsdefensie afwerpt, behoef ik niet meer Uwe aandacht te vragen.

De heer SCHARROO somde deze op en kwam, wat dit betreft, tot dezelfde conclusiën als ik. Die voordeelen zouden evenwel veel grooter zijn of laat ik liever zeggen, enkelen zouden *minder* problematiek zijn, indien niet een dijk de verbinding

vormde, maar een breede strook gronds, een terreinstrook, waarover men in breede fronten zich kan bewegen met meerdere colonnes naast elkaar en die te allen tijde bruikbaar is voor voertuigen van allerlei aard.

Want dat is mijn bezwaar tegen het bestaande ontwerp: *de dijk is niet betrouwbaar*. We moeten bij de beoordeeling hiervan niet alleen zien in het heden, maar ook in de toekomst. Het behoeft m. i. niet te worden betwijfeld, dat het vliegtuig, dat zich wat capaciteit aangaat, voortdurend verbetert, het strijdmiddel is der toekomst (indien althans de oorlogen niet voor goed van de baan zullen zijn!) Nu al is het aantal van deze machines, zijn die luchtvlotten van enorme grootte. Dagelijks kunnen we in de couranten lezen, welke ongehoorde hoeveelheden springstoffen door bombardementvliegtuigen achter de fronten worden neergeworpen.

Ik moge bijvoorbeeld de aandacht vestigen op de nieuwere Deutsche vliegtuigen als de Gotha, die 600 K.G. (tegenwoordig zelfs 1000 K.G.) aan bommen medevoeren, waarvan er één een gewicht heeft van 300 K.G. en een vermogen, voldoende om een gansche straat in puin te leggen.

Ik deed een willekeurige greep uit eenige dagbladberichten van dit jaar, die deze vernietigingsrol scherp doen uitkomen.

Naar Wolff ons seint, hebben de Deutsche luchtstrijdkrachten gedurende de groote gevechten in de maand Juli 760 000 K.G. ontplofbare stof uitgeworpen. In het geheel verloren de vijanden 518 vliegtuigen en 36 kabelballons; 239 van deze vliegtuigen bleven in ons bezit. De Deutsche verliezen bedroegen 129 vliegtuigen, waarvan er 68 binnen onze linies neerkwamen en 62 kabelballons.

LONDEN, 11 Augustus. (Reuter). Officieel. Wij hebben 41 vijandelijke machines geveld en 20 stuurloos naar beneden gejaagd. Aan onze zijde worden 12 vliegtuigen vermist. Wij hebben 51½ ton bommen overdag en 31 ton voornamelijk op bruggen en stations in het Somme-dal 's nachts uitgeworpen. De bestoking van den terugtrekkenden vijand van de lucht uit overtreft alle soortgelijke vorige beschietingen. Wij hebben twee nachtelijke bombardementsmachines neergeschoten; de eene is een reusachtige Deutsche machine met vijf schroeven en zwaar met bommen beladen.

BERLIJN, 28 Juli. (Wolff.) De correspondent van Wolff meldt van het front: Ondanks het ongunstige weer waren onze vliegers den 25en dezer met succes in actie. Onze eskaders bombardementsvliegtuigen wierpen 63,500 K.G. bommen op de vijandelijke linies en namen de goede uitwerking waar; een onzer eskaders heeft thans totaal 400,000 K.G. bommen op hetzelfde doel geworpen. Wij vermisten twee vliegtuigen en verloren een kabelballon.

PARIJS, 8 Augustus. (Havas.) Officieel: In Juli zijn 184 vijandelijke vliegtuigen neergeschoten en heeft men er 154 ontredderd achter de Duitsche linies zien vallen.

Onze vliegtuigen staken in Juli den brand in 49 vijandelijke kabelballons.

Onze bombardeer-vliegtuigen wierpen in Juli 194 ton projectielen overdag en 356 ton 's nachts op de bruggen over de Marne, de vijandelijke troepen ten Z. van de Aisne en de stations in de buurt van Laon, Hirson en Rethol.

PARIJS, 10 September. (Reuter.) Officieel. Gedurende de maand Augustus hebben onze bommenwerpers meer dan 269 ton projectielen op doelen op het slagveld tusschen Somme en Aisne geworpen. Onze nachtvliegtoigen hebben bij hun aanvallen op stations en *verbindingswegen* van den vijand 362 ton bommen uitgeworpen. Gedurende dezelfde maand hebben wij 280 vijandelijke vliegtuigen neergelegd en 66 kabelballons in brand gestoken.

Wanneer men dan deze cijfers leest, dan vraag ik, geloofst één Uwer, dat een smalle verbinding als de dijk Wieringen—Piaam, wanneer deze voor operatiën of welk ander militair doel dan ook, zal worden gebruikt en *dus voor onzen tegenstander een belangrijk object vormt*, niet al spoedig als slachtoffer zal vallen? Dag en nacht zullen zij daarover heenstrijken en hun vernielende projectielen daarop doen vallen, waardoor onmiddellijk de spoorweg vernield en ook spoedig daarna de dijk *niet meer voor voertuigen bruikbaar zal zijn*. Het ergste geval, dat er een coupure ontstaat, voldoende om verbinding te maken tusschen Zuiderzee en IJsselmeer, ga ik nu nog met stilzwijgen voorbij; alleen wil ik ten aanzien hiervan opmerken, dat de heer SCHARROO met het oog hierop rekening houdt met een breedte van 100 M., zijnde de voet van den dijk, hetgeen onjuist moet worden geacht, omdat men de breedte van den dijk moet nemen tot iets beneden den vloedstand van de vrijblijvende Zuiderzee.

Ook de heer SCHARROO houdt op blz. 489 rekening met dit gevaar van vernieling van den dijk door bommen uit luchtvaartuigen. Hij wil dat gevaar bestrijden met *krachtig lucht-afweergeschut* en een *offensieve luchtvloot*. Ik wil in verband hiermede de vraag stellen, met verwijzing naar de voortdurende vernielingen van objecten aan en achter de Belgische kust, of de heer SCHARROO vermeent, dat de Duitschers daar *niet* in het bezit zijn van een krachtig luchtafweergeschut en een offensieve luchtvloot?

Wat nu dat *afweergeschut* aangaat, de ervaringen door de oorlogvoerenden opgedaan, zijn van dien aard, dat het onmogelijk moet worden geacht, een doel als den afsluitdijk, zelfs bij duisternis nog zichtbaar, en dat in de lengterichting kan worden gevolgd en beworpen, door luchtafweergeschut afdoende te beschermen.

Volgens mij van een Duitsch geïnterneerd vliegenier, met ervaring, verstrekte gegevens, heeft men op een doel van de afmetingen als de dijk op 1800 M. hoogte 100 % trefkans.

Tot 3000 M. zeker 50 %. Voor *alle* hoogten is het doel zeer loonend.

Op een schijf van 20 × 20 worden op het oefenveld tot op 1000 M. normaal 100 % treffers verkregen.

Vliegend in een richting, loodrecht op de lengterichting, rekent men op een doel van 45 M. op 2000 M. 50 à 60 % treffers te krijgen.

Bescherming door een *offensieve luchtvloot* schijnt iets meer afdoende, maar *dan moet men een zoodanige bezitten*. En ik acht het weinig waarschijnlijk, dat wij in de naaste toekomst in het bezit zullen komen van een luchtvloot, zoo krachtig en talrijk, dat wij den strijd met bijv. de Deutsche luchtvloot of deelen daarvan zouden kunnen aangaan.

Naar mijn meening zal, indien de *aardrijkskundige gesteldheid zou zijn als op de autografie is aangegeven*, de gemeenschap tusschen Holland en de Noordoostelijke provinciën uit de lucht wel kunnen worden bemoeilijkt, onmogelijk gemaakt, zelfs voor groote troepen, kan zij niet. Zeker, de spoorwegverbinding zal ook nu spoedig het slachtoffer worden, maar

dat is niet het bedenkelijkst. *De gelegenheid om per voetmarsch, per voertuig (autocolonnes), per rijwiel of te water troepen te doen verplaatsen, blijft bestaan.* Het isolement, waarin de Noordoostelijke provinciën verkeerden, zal ophouden te bestaan, een militair voordeel dat m. i. zoowel groot is, indien de vijand uit het Oosten als wanneer hij uit het Westen is te verwachten. Hierop nader in te gaan, verbiedt mij de gegeven tijd; ik betoogde dit uitgebreider in de M. S.

Er is voorts nog een groot voordeel in deze wijze van inpolderen gelegen. *De sluizen bij Wieringen, die zooals ik straks nog hoop te kunnen aantoonen, voor ons inundatie-wezen van het allerhoogste belang zijn, kunnen ± 10 K.M. meer naar het Zuiden worden gebouwd;* zij liggen dan buiten vuurbereik van oorlogsvaartuigen, die mochten zijn doorgedrongen in het vrijblijvend deel der Zuiderzee.

De heer SCHARROO heeft het boven uiteengezette plan uit een economisch oogpunt aanvechtbaar genoemd. Ik vermoed, dat hij daarbij heeft gedacht aan de gesteldheid van den zeebodem, ter plaatse waar de Noordoostelijke inpoldering zou komen. Die bodem bestaat n.l. grootendeels uit *zand*, waarvan het inpolderen uit den aard der zaak minder productief zal zijn, dan van kleigrond. *Improductief is die grond geenszins.* Ook dat betoogde ik in mijn opstel in de M. S. en ik vind daarbij steun in hetgeen het Kamerlid BONGAERTS bij de behandeling van het Wetsontwerp te dezer zake aanvoerde.

In diens betoog luidde het o. a.:

Dus de hoofdgedachte is: geen zand en ook niet alle kleigronden indijken. Ongetwijfeld was hiervoor, toen deze Nota geschreven werd, alle reden: wij leefden toen nog onder den invloed van de malaise in den landbouw uit de 80-er jaren. Maar sedert een kwart eeuw zijn wij dien tijd voorbij en is er veel veranderd. *Thans worden zandgronden ontgonnen en geven deze op vele plaatsen buitengewoon goede uitkomsten.* Men is tot de kennis gekomen dat bij toepassing van kunst-

mest het er op aankomt er voor te zorgen, dat men den waterstand behoorlijk in de hand heeft, dat de gronden niet te veel uitdrogen in den zomer, en dat daarentegen het waterpeil niet te hoog staat in den winter.

Op die wijze doet men tegenwoordig wonderen met zekere zandgronden, en de landhonger dringt steeds meer om dergelijke gronden in cultuur te nemen. De landbouwtechniek is in menig opzicht geweldig ontwikkeld en er zijn nieuwe mogelijkheden ontstaan.

Maar hoe is het nu met het zeezand, hoe staat het met dien polder Het Noorden op Texel, die de Zuiderzee-vereeniging ter illustratie aanhaalt?

— — — — —
— — — — —

De polder het Noorden was vóór 1904 voor ongeveer de helft in cultuur, maar het was er dan ook een van geener waarde. In 1904 is door het waterschap van de resteerende 400 H.A. ongeveer 300 verkocht voor prijzen van *f* 100 of minder per H.A. Twee jaren later ging het in 1904 onverkooptbare voor $\pm$ *f* 200 van de hand. Sedert is alles in cultuur, en wordt er van alles verbouwd op het onder den ploeg zijnde deel (ongeveer de helft). Voor het betere land gelden kooprijzen van *f* 1000 tot *f* 1200, voor de lichtere zandgronden *f* 200 tot *f* 600.

Alles is daar dus thans leven en bedrijf op dat zeezand. Zou de Minister thans nog die Nota aldus inrichten en zijn grondslag onveranderd behouden? De Minister schudt van neen. Maar er is meer. Het zit niet meer in hoofdzaak in het zand, maar in de vervoermiddelen, in de vervoerkosten naar de markt; wij zullen dan ook bij de Zuiderzee bijzonder moeten letten op de middelen van vervoer te water en te land. Het voorbeeld van den zandgrond is door den steller van de Zuiderzeenota's, zooals nu achteraf blijkt, niet gelukkig gekozen: hier komt niet de minderwaardigheid van het zand als hoofdeigenschap naar voren, maar in niet mindere mate de moeilijkheid van het transport, de geïsoleerde ligging van het zand.

Niettemin is het nu reeds verkocht voor *f* 1000 à *f* 1200

per H.A. Dat bewijst wel, dat wij niet zoo bang moeten zijn zand in de bedijking mee te nemen en dat men wellicht groote belangen kan dienen door eens te denken over opheffing van het isolement van de Noordzee-eilanden.

De Minister is echter aan dien polder op Texel voor de beoordeeling van de waarde van zeezand niet gebonden. Meermalen zijn hoeveelheden zeezand ingedijkt, nl. in den Wilhelminapolder op Zuid-Beveland, in den Noordpolder in Groningen, den polder de Zijpe in Noordholland, in den Anna Paulownapolder. Niemand weet dit beter dan de Minister, want hij heeft af de literatuur betreffende de Zuiderzee in zijn hoofd en het is vermeld in de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp van 1877 voor de indijking van het zuidelijk deel der Zuiderzee. Daarbij was gevoegd een belangrijk rapport van Prof. VAN BEMMELEN, waarin te lezen is:

„Dit zeezand (in de Zuiderzee) komt overeen met het zeezand in de Noordelijke Groninger polders, in de Zeeuwsche polders en in de Nieuwe Noordhollandsche polders.

Voor den landbouw heeft het dan alleen waarde, als het sterk bemest wordt.”

Dat is geschreven in 1875, toen men met kunstmest nog niet veel aan den gang was. Die bemesting gaat thans veel gemakkelijker.

„In den Wilhelminapolder op Zuid-Beveland wordt de strook zeezandakkers onder den ploeg gehouden en neemt deel in het 21-jarig stelsel van vruchtomloop, onder sterke bemesting. In den Noordpolder der provincie Groningen komt een strook zeezand voor langs den zeedijk; de zwaardere gronden achter in den polder leveren den mest daarvoor. In den polder de Zijpe (Noordholland) worden de zeezandgronden geweid en gehooïd en bij tusschenpoozen gescheurd om ze gedurende een paar jaar met tarwe, rogge, haver enz. te bezaaien. Deze akkers zijn door langdurige cultuur in zulk een goeden staat gebracht, dat een vrij dikke laag humus in den bovengrond aanwezig is.

Daarom leveren zij goede oogsten; op het weiland wordt uitmuntend vee gehouden. Buitendien wordt daarop steeds mest van buiten aangevoerd."

Maar al zou deze inpoldering nu wat minder productief zijn, mag men dan hierop niet aandringen, indien groote voordeelen voor de landsdefensie er uit zouden voortvloeien? Indien de aardrijkskundige gesteldheid, zooals ik mij die voorstel, den aanleg van verdedigingswerken enz. onnoodig zou maken, hetgeen dus een finantieele besparing beteekent, is dit dan niet van meer belang dan dat, door indijking van een minder productief gedeelte de geldelijke voordeelen geringer zouden zijn. De kosten van een *bomvrije tunnel* in 't lichaam van den dijk, welke tunnel door den heer SCHARROO wordt gewenscht, zullen toch zeker óók niet gering zijn, zoodat de vraag gewettigd is, wat goedkooper is, wat zand in te dijken of een tunnel te bouwen die altijd nog een uiterst kwetsbaar object zal blijven vormen, en die in den waren zin des woords „improductief" mag worden genoemd.

Nauw verband met de quaestie afsluitdijk met naastgelegen uitpolderingen, houdt ook de *afdoende verdediging van de sluizen, die toegang geven tot het IJsselmeer*. Die sluizen toch zijn voor het inundatiewezen onzer beide groote stellingen van uitnemend belang.

Daar ligt als het ware het *inlaatpunt*, ver buiten het gebied dier stellingen dus. Zijn die sluizen niet meer in ons bezit, dan kunnen *wij* niet meer den waterstand in de betrokken boezems regelen, maar dan doet de vijand dat. Dit is dus niet een gevaar onmiddellijk na het intreden van den oorlogstoestand, voor het stellen der inundatien, maar ook daarna, voor het op peil houden daarvan. Dit wat betreft de militaire beteekenis dezer sluizen.

Maar ook *uit waterstaatkundig oogpunt* is het, vooral, in oorlogstijd, van belang, dat het peil op het IJsselmeer door ons kan worden geregeld, omdat het anders met de loozing der omliggende boezemgebieden geheel spaak loopt. Men denke bijv. hierbij aan de *afwatering van den Vechiboezem*

in verband met de door onze troepen te bezetten stellingen in 't noordelijk deel der N. H. W. L.

Gelet op die groote beteekenis dezer sluizen (en hieronder moet ook worden gerekend de sluis bij Piaam tusschen het IJsselmeer en het Harlingensche kanaal) acht ik de *verdedigingsmaatregelen, die de heer SCHARROO voorstelt, niet afdoende*. Ik laat buiten beschouwing de kans op vernieling door bombardementsvliegtuigen; deze is even groot of de sluizen gelegen zijn in den dijk of meer zuidwaarts, aan het einde van het kanaal, zooals ik mij dat dacht tusschen de beide noordelijke inpolderingen. Tegen beschieting van uit zee liggen zij evenwel veel veiliger.

Maar nu de verdediging tegen aanvallen van de landzijde.

Naar het Oosten behoeft het m. i. toch niet te worden betwijfeld, dat een positie Piaam veel sterker zal zijn en beter op kracht zal kunnen worden gehouden, indien daarachter ligt een breede terreinstrook en niet een enkel smal acces, waarlangs alle toe- en afvoer voortdurend aan groote gevaren blootstaat.

De heer SCHARROO moge nu uit den tegenwoordigen oorlog de conclusie hebben getrokken, dat van smalle accessen een zeer belangrijk gebruik kan worden gemaakt, (bldz. 487 Verslag) ik geloof dit gaarne, maar of de oorlog reeds bewezen heeft, dat die accessen voor beweging van troepen gemakkelijker zijn dan breede terreinstrooken, dat betwijfel ik toch zeer.

En die positie bij Piaam of liever nog meer oostelijk, langs de Friesche meren, *moet er zijn*, al zou men die niet noodig achten voor het houden van vasten voet in Friesland. Men kan niet volstaan met alleen ter verdediging van de sluizen bij Wieringen, den tegenstander de nadering langs den dijk te beletten (hetgeen eenvoudig werk zou zijn). *Er komt immers bij Piaam zelve nog een sluis, n.l. die tusschen het IJsselmeer en het Kanaal naar Harlingen*. Alléén de sluizen bij Wieringen verdedigen en niet die bij Piaam, zou half werk zijn. *Dit* kan men noemen een militair gevolg van het afsluitingsplan, dat er bij Piaam of meer oostwaarts een stelling *moet* worden voorbereid, eenig en alleen al ter

verdediging der sluizen. En om de bezetting dier positie grooter kracht te geven, is n. m. m. verbredening van de gemeenschap Holland--Friesland onontbeerlijk.

Komt de vijand uit het Westen, dan kan hij te water en over land de sluizen bereiken. Te water moet de stelling van den Helder met de marine in 't Vliegat die nadering beletten. Te land moet er een stelling zijn voorbereid, hetzij op de wijze als de heer SCHARROO voorstelt als onderdeel der St. v. d. Helder, hetzij op gelijke wijze als de Friesche merenstelling, als een bruggenhoofd, front West. Voor het op krachten houden van deze stelling geldt weer hetzelfde als voor de stelling in Friesland: is de gemeenschap slechts een dijk, dan zal des tegenstanders eerste werk zijn, zorg te dragen dat alle toevoer van troepen langs dat acces uitgesloten is.

Het staat bij mij dan ook vast, dat de sluizen, die uit het Noorden toegang geven tot het IJsselmeer, de *trechters voor ons inundatiewater*, veel beter zijn te verdedigen indien er naast de Noordwestelijke ook een Noordoostelijke inpoldering ware ontworpen en dat voor deze verdediging geen extra werken behoeven te worden aangelegd: deze taak kan met vertrouwen worden opgedragen aan deelen van het veldleger, op het IJsselmeer gesteund door marine-materieel.

Thans kom ik tot de aardrijkskundige gesteldheid in het Zuiden der Zuiderzee, zooals deze door de Staatscommissie was voorgesteld.

Tusschen de Zuidwestelijke en Zuidoostelijke inpoldering blijft een kanaal over, dat een breedte heeft van 5 K.M. De meerdijk der Zuidoostelijke inpoldering zal ongeveer bij Naarden tegen de Zuiderzeekust steunen, m. a. w. *de aanleuning der N. H. W. L. aan de zee zal verdwijnen*.

Het kanaal zal, zooals gezegd, een breedte verkrijgen van 5 K.M.; dat die breedte niet meer voldoende is om — zooals de Staatscommissie meende — „mogelijk te maken, dat zelfs ongepantserde kleine vaartuigen zich zoo goed als straffeloos langs den Noordelijken oever van het kanaal kunnen bewegen

om krachtig mede te werken aan het verijdelen van 's vijands overtocht," dat heeft ook de heer SCHARROO betoogd. Ik ga zelfs verder; ik geloof, dat bij een gesteldheid als in het Wetsontwerp is aangegeven, *de vijand de N. H. W. L. alleen zal doen waarnemen en regelrecht tegen het Noordfront van de stelling van Amsterdam zal oprukken*, daarbij gesteund door vaartuigen die hij langs den IJssel met zich zal voeren. Door inpolderingen in het Zuiden van een vorm en van afmetingen, als het Wetsontwerp aangeeft, komt de stelling van Amsterdam in *eerste linie* te liggen en dat acht ik een groot nadeel.

Dat de heer SCHARROO dit ook heeft gevoeld, meen ik te moeten besluiten, uit het beloop der stellingen, die hij ontwerpt door die beide inpolderingen heen, eenerzijds aansluitend aan de stelling in de Geldersche Vallei, anderzijds aan het door hem ontworpen zuidfront van de stelling van den Helder. Ik vestig hierbij de aandacht op de enorme kosten, die de verdedigingswallen dwars door de Zuidoosten en Zuidwestelijke inpolderingen, opgetrokken als zij zullen moeten zijn tot minstens A. P., zullen veroorzaken. Maar dat is ten slotte bijzaak.

Maar heeft de heer SCHARROO zich wel de vraag gesteld, hoeveel troepen en kanonnen noodig zullen zijn ter bezetting eener stelling loopende van de Spees (met krachtige bewapening van de Waal beneden dat punt, anders wordt de Zuidelijke vleugel omtrokken) tot nagenoeg bij Wieringen, een stelling, die voor wat het deel Zuidwaarts van Amersfoort aangaat, niet door inundatiën kan worden gedekt?

Daarachter moet toch een bezetting zijn der N. H. W. L., terwijl de stelling van Amsterdam ook nog het noodige zal eischen.

Alleen voor de voorste stelling zouden volgens een globale berekening minstens een *twintigtal divisiën* noodig zijn.

Houdt men daarbij nog in 't oog, dat velerlei andere punten bezettingen van meer of mindere sterkte vereischen (kunstwerken, stelling van den Helder, stelling bij Piaam of Friesche Merenstelling enz.), dan is het toch wel duidelijk, dat dit alles boven onze krachten zal gaan.

Naar mijn meening is de toestand, zooals deze thans bestaat, voor de beide groote stellingen het beste en moet daarmede dus bij het inpolderen rekening worden gehouden. Hier geldt het dus weer een concessie te doen aan de landsdefensie: *men zal de Zuidoostelijke inpoldering minder uitgestrekt moeten maken.* De Zuidoostelijke kan zich desnoods naar het Oosten iets verder uitstrekken, doch moet naar het Zuiden eveneens eenigermate worden verkleind. Een en ander moge U uit de autografe duidelijk worden.

Ik begrijp, dat zij, die de economische eischen bovenal stellen, hiertegen bezwaren zullen opperen, omdat een hoeveelheid *kleibodem minder ingedijkt zou worden.* Minder zou moeten worden ingedijkt, $\pm$ 28000 H.A. Aan indijken in het Noordoosten, benevens uitbreiding der Noordwestelijke en de Zuidwestelijke (naar het Oosten) wordt nagenoeg gelijke oppervlakte gewonnen. Dit is evenwel meerendeels *zand.* Volgens het oordeel, — uitgesproken in de Memorie van Toelichting bij het Wetsontwerp — is de waarde hiervan *de helft* van den kleibodem. Het totale verlies wordt dus $\pm$ 14000 H.A. of ongeveer 7 $\%$. Hier staat evenwel tegenover, dat de landsdefensie dan geen nieuwe eischen stelt en de droogmaking dus in dit opzicht geen finantieele gevolgen na zich zal slepen, terwijl voorts *de Eem* ook kan blijven vloeien en uitmonden als thans, zoodat de kosten (ruim f 3,000,000) voor de ontworpen verlengde Eem (overigens een nieuw en kwalijk acces, dat op de N. H. W. L. aanloopt en in verbinding zal staan met den IJssel) niet behoeven te worden gemaakt.

De Wetgever heeft ten aanzien van den vorm van de Zuidoostelijke inpoldering de vrijheid gelaten hiervan af te wijken, indien dit uit militair oogpunt noodig mocht blijken. De M. v. O. kan dit dus opnemen in de voorstellen, die — zooals bekend — binnen 5 jaren na aanneming van het Wetsontwerp moeten zijn ingediend en die, zooals de Memorie van Toelichting zegt, betreffen „de uitgebreidheid, welke met het oog op de belangen van de landsverdediging aan de Zuidoostelijke inpoldering zal kunnen worden gegeven.”

Nu nog een enkel woord over *de stroomingen die bij de oplossing van het militair gedeelte van het Zuiderzee-vraagstuk*, volgens den heer SCHARROO, naar voren zullen worden gebracht en waarbij onderscheid wordt gemaakt tusschen hen, die een meer passieve en hen, die een actieve verdediging voorstaan.

Toen ik las hetgeen Schr. op blz. 509 betoogde en waarbij o.a. werden aangehaald de woorden van VON MOLTKE: „*Die taktische Defensieve ist die stärkere Form, die strategische Offensive die wirksamere, die allein zum Ziele führt*” toen kon ik niet de gedachte weerhouden: „Zie zoo, daar staan we weer midden in de Deutsche Strategie! Ik wil dan gaarne erkennen, dat ik, juist geleerd door de geschiedenis van dezen oorlog, gelet op de geweldige krachten, waarover de groote Staten blijken te beschikken, en rekening houdend met het lot, dat de kleine Staten trof, meer de meening ben toegedaan dat wij het zullen moeten hebben van een strategisch en tactisch-defensief, natuurlijk afgewisseld met uitvallen, waar dit mogelijk is.

Wij moeten niet uit 't oog verliezen, dat bij al deze beschouwingen, waarbij de landsdefensie in verband wordt gebracht met het Zuiderzeevraagstuk, *in hoofdzaak* het oog gericht is naar onzen oostelijken nabuur.

Welnu, zoolang Duitschland nog niet zal zijn uiteengevallen, maar 't militair machtige Duitschland blijft van weleer, *zoolang moeten wij ons een Yserlinie scheppen, die wij met onze krachten tegen overmacht met kans op succes kunnen verdedigen, en moeten wij ons niet aan avontuurlijke strategie wagen.*

We hebben gezien, hoe een betrekkelijk kleine, ten deele ongemobiliseerde fractie van het Deutsche leger snel den tegenstand van het op de oogenschijnlijk sterke Maaslinie steunende *Belgische leger* brak.

We hebben gezien, hoe Duitschland, toen de toestand zoowel in het Westen als in 't Oosten verre van rooskleurig was en alle krachten eischte, toch nog in staat bleek een snelle en zegevierende veldtocht te beëindigen tegen *Roemenie*, dat zich — rekenend op dien zwaktetoestand — in den oorlog begaf.

We hebben gezien, hoe de Belgen met een zuiver tactisch defensief in de linie *van den Yser* het hoofd boden aan zeer overmachtige Duitsche legerscharen, die hun aanvallen nimmer hebben durven herhalen.

We hebben tenslotte waargenomen, hoe de Turken op Gallipoli in hun aan beide zijden aangeleunde stelling, volmaakt defensief, den tegenstander tenslotte tot afdruipe dwongen.

Welnu, dat alles is eenerzijds een waarschuwing niet te rekenen op steun van bondgenooten, hetzij rechtstreeks, hetzij indirect, doordat zij onzen tegenstander reeds binden, en geeft ons aan den anderen kant het vertrouwen, dat wij er in onze N. H. W. L. nog niet zoo wanhopig voorstaan, mits wij ons niet in avontuurlijke *voorterrein-verdediging* gaan wagen, maar zorg dragen dat die linie spoedig gereed en volledig bezet zij. Wij moeten dus vasthouden aan het geconcentreerde verdedigingstelsel, waartoe de wet van 1874 ons bracht. Behoudens de stelling voorwaarts van Piaam, die nu eenmaal noodzakelijk is, moeten we niet, zooals de heer SCHARROO doet, daarbuiten *nieuwe stellingen* gaan ontwerpen, daarbij voor de verdediging rekenend op den steun van bondgenooten. Indien dit het gevolg zou zijn van de afsluiting en drooglegging der Zuiderzee, zou dat m. i. zeer zijn te betreuren.

Ik heb vermeend, M.H., om naast bestrijding van enkele denkbeelden van den heer SCHARROO U ook mijn gedachten over het Zuiderzee-vraagstuk te moeten mededeelen, omdat de heer SCHARROO deze in zijn betoog èn uit economisch èn uit militair oogpunt aanvechtbaar achtte, doch in gebreke bleef, die feiten te bespreken of aan te toonen.

Het Bestuur dezer Vereeniging betuig ik wel mijn dank, dat mij de gelegenheid is verschaft aan het gewaardeerde oordeel dezer Vergadering de vraag te onderwerpen, in hoeverre de voorstellen, die ik deed ten aanzien van het droogmakingsplan, in 't bijzonder uit militair oogpunt, minder doeltreffend moeten worden geacht.

De VOORZITTER: Ik dank den heer SCHARROO zeer voor zijne

bereidwilligheid en de wijze, waarop hij zich van zijne taak heeft gekweten, en geef nu het woord aan den heer KEMPERS.

De heer KEMPERS: Mijnheer de Voorzitter met meer dan gewone belangstelling werd door mij ditmaal kennis genomen van de Aflevering van het Orgaan onzer Vereeniging, hetwelk de studie bevat van den Kapitein der Genie SCHARROO, Leeraar aan de Hoogere Krijgsschool;

studie, gewijd aan de beteekenis van het grootsche werk, waaraan de naam van het vorig kabinet, en inzonderheid die van Dr. C. LELY, onafscheidelijk verbonden zal blijven; aan de beteekenis, die dit werk heeft voor de landaverdediging.

Mijne belangstelling is gestegen bij de lezing en herlezing van deze studie en, zij heeft mij teleurgesteld, terwijl zij tegelijk mij met groote bezordheid heeft vervuld.

In de korte spanne tijds, van 15 minuten, die mij gegund is — en waarvoor ik intusschen het Bestuur onzer Vereeniging zeer erkentelijk ben — zal getracht worden van het „waarom” van die teleurstelling, van de oorzaak dier bezorgdheid rekenschap te geven.

Uit den aard der zaak begeef ik mij zoo min mogelijk op het militaire of technische terrein, waarop Inleider en vorige sprekers het meest vertrouwd zijn, maar moge ik mij bepalen tot enkele beschouwingen over de plannen van voorbereiding tot verweer; die plannen beschouwd van civiel en algemeen maatschappelijk standpunt.

Militaire overwegingen daarbij geheel te laten rusten, zal niet mogelijk blijken.

Eerst dan mijne teleurstelling.

De heer SCHARROO heeft gevraagd (bl. 462) of Mr. VISSERING niet te ver gaat in de door hem geciteerde woorden en de militaire belangen niet te veel op den achtergrond schuift?

Neen. M. i. nog te weinig.

Elke voorbereiding tot stelsellooze, zoo men wil „stelselmatige,” vernietiging van landbouw, veeteelt, nijverheid, scheepvaart, handel, kunst, wetenschap, kortom, al wat verder tot de *geschiedenis* van onze maatschappelijke samenleving, tot haar *leven* en tot hare *toekomst* behoort, is eene met het oog op ons volksbestaan zóó ernstige zaak, dat men, van civiel standpunt gezien, niet licht te veel en te

grootte bezwaren tegen zoodanige voorbereiding in den weg zal kunnen leggen.

Ten aanzien van de grootte neiging van ons volk, door den Inleider (blz. 464) erkend, om aan de noodzakelijke eischen der landsverdediging de noodzakelijke belangstelling te onthouden, zal wel eenige verbetering ten goede verwacht en voorspeld kunnen worden.

Daartoe heeft de worstelstrijd buiten onze grenzen, en de personeele en materiële ellende binnen onze landpalen, reeds nu, lang genoeg geduurd.

Maar met die vermeerderde belangstelling zal gepaard gaan eene vermindering van geneigdheid om nog meer dan tot dusver de, (van het militaire standpunt gezien, noodzakelijke) finantiële offers voor die landsverdediging te brengen.

Over den reuzenworstelstrijd-zelf moge het vergund zijn te zwijgen. Deze wekt nauwelijks andere belangstelling meer, dan het volgen van een kort overzicht van bereikte of niet bereikte resultaten.

Ook de schrijvers zitten met de stof verlegen. Het standaardwerk, onder leiding van Generaal de MEESTER ondernomen, is er, voor *onze* literatuur, een voorbeeld van.

Wie wat van het *intieme* gedoe van den oorlog lezen wil, geniete eenige uren van ANDREAS LATZKO'S „Menschen in den oorlog”, en van HENRI BARBUSSE'S „Le feu”.

Er is dan ook niet in ons volk, zooals de Inleider zegt (bl. 465), een gevoel van misplaatste *gerustheid*, van minachting voor het gevaar dat ons nog steeds bedreigt, ingeslopen, doch integendeel een gevoel — ja eene overtuiging — van welgeplaatste *ongerustheid* over het gemis aan inzicht bij de Regeeringen en in de toonaangevende militaire kringen, voor zoover daar nog altijd de meening gekoesterd wordt, dat „oorlog” *oplossing brengen kan*; dat „oorlog” het middel is om een einde te maken aan, tusschen de diplomatiën ontstane gespannen verhoudingen; het „laatste middel” zooals het heet in de geleerde inleidingen tot het „Volkerenrecht.”

Neen. Als de Inleider zegt (blz. 465): „Meer dan ooit te voren heelt de tegenwoordige oorlog bewezen, dat de best geoefende, gedisciplineerde, geëncadreerde en uitgeruste weermacht slechts dan waarde heeft, wanneer zij met volle sympathie de moreele

„en economische kracht van het geheele volk vertegenwoordigt”, dan is deze uitspraak slechts dan te aanvaarden, indien men die waarde erkent te zijn: eenige, tijdelijke, voorbijgaande.

„Een beroep op hetgeen in de eerste Augustus-dagen na het uitbarsten van den, toen nog meer gelocaliseerden, oorlog, in de Tweede Kamer van onze Staten-Generaal is gezegd, zal niet meer opgaan.

Veler visie is verruimd, veler oogen zijn opengegaan.

De oorlog is de weg niet! Dat kan de weg niet blijven!

En de geachte Inleider vleie zich niet te zeer, dat ons volk „grootheid” zal toonen (blz. 466) in het brengen van de vermoedelijk betrekkelijk geringe (?) finantiële offers, welke de verdediging (hier is blijkbaar bedoeld: de voorbereiding van de verdediging) van ons vaderland daarbij zal vragen.

De voorbereiding, Mijnheer de Voorzitter.

Want, indien het daarbij bleef, en blijven kon, dan zou inderdaad het brengen van een, zelfs zeer aanzienlijk, offer geen bezwaar zijn.

M. a. w. Indien men door het brengen van een offer aan „vorbereiding,” den oorlog-zelf afkopen kon, zou geen poging daartoe onbeproefd mogen gelaten worden.

Maar in de werkelijkheid is het anders gebleken.

Men rustte zich toe tot den oorlog, en *meende, waande* zich daarmede tot den vrede te begeven.

De spanning, die er tengevolge van die onafgebroken toerusting ontstond, ontladde zich natuurlijkerwijze in den volkerenkrijg.

Eenmaal uitgebroken, blijkt er geen terughouden meer mogelijk.

Lichting na lichting wordt opgeroepen. Naar beneden toe tot de knapen, naar boven tot de gezinshoofden en grootvaders.

En de inleider verblijdt er zich over, dat de vermeerdering van het beschikbare aantal jonge mannen, door het grootsche werk van de drooglegging der Zuiderzee ontstaan, ook uit een militair oogpunt van groote beteekenis is. (bl. 481).

Die vermeerdering zal onvoldoende blijken.

Of is de bedoeling van den schrijver wellicht, ook de vrouwen en meisjes in te lijven in land-, en zee-, en lucht-macht?

Artikel 180 van de Grondwet, zooals bekend, verzet er zich niet tegen.

Sprak men dusver in militaire geschriften steeds, zooverre mij bekend, van „weerbare mannen”, de Schrijver koos, (op pag. 509),

de uitdrukking: *alle weerbare krachten*,¹⁾ vertegenwoordigende de moreele kracht van het geheele volk.

Zal nu eindelijk ook eens aan de *vrouwen* worden gevraagd, hoe *haar* oordeel is over het inlijven van hare kinderen, mannen en vaders?

Want, meer dan ooit, dringender en geweldiger, komt het vrouwenvraagstuk naar voren, *in* en *door* den oorlog.

Zal de vrouw nog langer aan den Moloch offeren, en daarvoor zelve de vuren heet stoken, om in de allesverslindende kaken van dezen afgod ²⁾ te zien verzinken wat haar het liefste is, wat zij lief heeft boven haar eigen leven?

Men noemde in den aanvang dezer eeuw, de nieuw ingetredene: *de eeuw van het kind*. Zal dit moeten zijn: de eeuw van het kind voor den Moloch?

Dwaze tegenstelling, de vrouw in de munitiefabrieken — de vrouw in de verpleging! Zoo ging het reeds lang, zoo gaat het nog, in steeds grievender tegenstellingen; de gekroonde zothed!

Meent de Inleider, dat er dan nooit bezinning zal komen?

En, zóó ze er komt, en er bovendien aan het thans m. i. zoo gerechtvaardigd verlangen naar actief vrouwen-kiesrecht

1) Cursiveering van mij.

2) Allesverslindende kaken van den Moloch.

Moloch was de voornaamste god der *Ammonieten*. Zijn beeld was van koper gemaakt, had de gedaante van een rund, zittende op een koperen troon, en een koninklijke kroon op den kop. Het beeld had uitgestrekte armen om de offergaven te ontvangen.

Inwendig had deze koperen godheid een zevental afdeelingen, bakken, in welke de offers, naar hunnen aard en verscheidenheid werden nedergelegd, zooals fijn meel, tortelduiven, schapen, rammen, kalveren, ossen; offers in grootte en in waarde toenemend, offers afkomstig van den graanoogst, het gevogelte, den veestapel.

De zevende en laatste afdeeling van de inwendige ruimte van dit afgodsbeeld was bestemd tot het ontvangen van het menschenoffer, een kind, dat in het beeld door de hitte des vuurs werd verteed.

Het offeren geschiedde in het dal van *Thopheth* (d. i. *brandende*), in een dal nabij Jerusalem; en onder het geraas van trommen en cymbalen om het gegil der kinder-offers te overstemmen.

Is or beter beeld denkbaar voor den oorlogswaanzin, te midden waarvan wij sedert jaren verkeeren? en voor den oorlogsgod, aan wien alles wat ook aan *Moloch* geofferd werd, ten offer wordt gebracht, nog veel meer, in veel grooter verscheidenheid, en in voorloopig niet te schatten omvang?

voor haar, die dit wenschen althans, is voldaan, zal op heel deze oorlogsvoorbereiding niet een gansch anderen stempel worden gedrukt?

In de laatste zes maanden van het Westfront-golven zijn 100.000 Duitschers *per maand* gevallen, dood of zoo ernstig gewond, dat ze buiten gevecht gesteld zijn.

Hoeveel hebt gij er, per maand, voor over, Vrouwen van Nederland?

De inleiding meent, dat in ons land in tijden als de tegenwoordige, zelf nagenoeg geheel in de benoodigde hoeveelheid graan zal kunnen voorzien, (blz. 482) en dat slechts hij veilig is, die in alle opzichten op eigen kracht kan steunen; dat de oplossing van het vraagstuk afhankelijk is vooral van de nationale industrie, en hare onafhankelijkheid van het buitenland (bl. 483).

Is nu *die* meening niet reeds lang gelogenstraft; duidelijker nog, is nu niet reeds lang gebleken, dat wij, ons land en ons volk, ons *absoluut niet* kunnen bedruipen, en in den meest volstrekten zin afhankelijk zijn en blijven zullen van het buitenland?

Nagenoeg al onze voorraden zullen onvoldoende blijken.

Om er een paar grepen uit te doen. Voor hoeveel jaren wil men de levensmiddelen voor leger en vloot optaasten, voor hoeveel jaren het rantsoen der burgerbevolking?

Voor hoe langen tijd zal men grondstoffen in voorraad hebben? Meststoffen, zaden, petroleum en andere oliën, katoen, hennep, wol, huiden, rubber, soda, hout- en koolteer, chemicaliën, looistoffen, zwavel, aalpetar, metalen, enz., enz., enz.

Hoe zal het staan met onze reserve-voorraden aan verbandwatten, verbandgaren, geneesmiddelen, instrumenten, en al wat den geneeskundigen dienst, zoo militair als civiel betreft? Men kan de gezonden, een tijd lang althans, vrij scherp rantsoeneeren, maar de gewonden en de zieken?

Is het ons werkelijk ernst met de nieuwe oorlogsvoorbereiding, — ik voor mij kan daarin niet gelooven —, dan voorkome men den standbeelden-strijd, die in Duitschland zoo merkwaardig is.

Na Berlijn en Keulen volgde München. Veertig standbeelden werden daar naar de smeltkroes verwezen, waaronder die van Schiller en Goethe en Lodewijk II van Beieren; in Hannover werd het Luther-standbeeld opgeofferd; wellicht ook in Eisenach, samen met Bach; in Elberfeld waren het er meer dan

tien, de beelden van Keizer Wilhelm I, Keizer Frederik III en van Bismarck bleven gespaard. „Waarom deze?” vroeg Elberfeld aan de Berlijnsche commissie; „de gedenkteekenen van plaatselijke patriottischen aard konden toch beter behouden blijven dan die der Keizers?”

Onze nationale commissiën voor de monumenten van historie en kunst mogen dus ook *deze* zaak wel gaan voorbereiden. Het antwoord op de vraag moet gegeven worden, welke onzer standbeelden het eerst moeten vallen; welke behooren alzoo tot de eerste lichting; en de overige, in welke volgorde deze?

Van de zijde van het opperbevel gezien, is de metaal-opbrengst uitsluitend van waarde, maar waar te beginnen?

Den Haag, Utrecht, Breda, Dordt, Vlissingen, Hoorn..... bij Piet Hein of bij Thomson? Spinoza, Vondel of Hugo de Groot?

Bij deze laatste misschien het best.

Noch diens „vrije zee,” noch het „Elck wandel in Godts weggen” zijn immers meer van onzen tijd, en niets dan beschamende herinneringen, aan voorbijgegaan Volkerenrecht, voorbijgegene religie. — Of..... zal de behoefte aan religie zegevieren?

De vragen worden slechts gesteld, niet om er nu een antwoord op te ontvangen; slechts om in dezen kring, en daarbuiten, tot ernstig nadenken te stemmen.

Wie het doel wil, moet ook de middelen willen.

Tot eene ernstige voorbereiding behoort o.i. stellig alles, wat de volkeren-krijg geleerd heeft en nog leeren zal, als voor eene verdediging van den bodem en de instandhouding van het volk en zijn nationaal bezit, in den meest uitgebreiden zin genomen — noodig.

In verband met het voorgaande nog eene enkele opmerking over de Inundaties (bl. 492.)

„Inundeeren met zoetwater blijft een voordeel.” Accord.

Het hangt er evenwel maar van af *hoe lang*. De proef is nog niet voor een tijdvak van eenige maanden, laat staan eenige jaren, genomen.

En, waar blijft men met het verlies van den oogst-opbrengst? Thans wordt *elk twintigste* Hectare met zorg nagegaan met het oog op hare productiviteit voor de voedselvoorziening van man en paard.

Denkt men er nu wel voldoende aan, dat we van geïnundeerd land wél *drinken*, maar niet *eten* kunnen?

En dat de geheele burger-bevolking, met have en goed,

van het geïnuundeerde terrein in tijds zal moeten verhuizen?
En *elders* voedsel en woning vinden?

Voedsel en woningen zullen elders in onvoldoende
hoeveelheid aanwezig zijn.

Op bladzijden 510 en 511 bespreekt de schrijver der in-
leiding, de beteekenis van de *moderne* vernielingsmiddelen
van voorheen ongekend vermogen; van de eischen der
moderne oorlogvoering; over de wijziging, die onze per-
manente stellingen moeten ondergaan overeenkomstig de
moderne inzichten.

Wat is *modern*?

Wat het in September 1914 voor Luik was, is het nu
niet meer. Het moderne verdragend geschut, waarmede, op
120 Kilometer ¹⁾ van het doel opgesteld, Parijs beschoten
werd, zal *dit* nog eenigen tijd *modern* blijven?

En de tanks?

„Voor de strijders van 1918 schijnen de methoden van
„1917 al bijna een eeuw oud. De infanterie is niet meer de
„koningin der slagvelden, de mechaniek is dat geworden!

„Generaal en soldaat zullen om de tanks vragen, bij
„duizenden!”²⁾

En de anti-tank-kanonnen zullen het pantser bevechten; de
strijd is aangevangen te land, zooals die op de zeeën en kusten
tusschen pantser en geschut.

Modern?

De Majoor DE FREMERY begon zijne voordracht op den 22 Maart
van dit jaar, op deze plaats, met de woorden: „De techniek
„speelt in dezen oorlog zulk eene groote rol, dat men niet ten
„ten onrechte van een technisch oorlog spreekt.”

Zijn nu de vlamspuiters, de bommen-werpers, de
verstikkende-gas-aanvallen *modern*?

Wat is *modern*?

Ik herinner mij uit mijn kinderjaren: „de Gronden vóór en
tegen het getrokken geschut.” Dat was toen nog een strijdvraag!

¹⁾ Afatand den Bosch—Goes, den Bosch—Maastricht, Wesel—Utrecht,
enz. (hemelsbreed).

²⁾ Abel Ferry, een der rapporteurs van de Legorcommissie van de
Fransche Kamer. (N. R. Ct. 29 Aug. '18 Ochtendblad A.)

Het is alsof het eenwen geleden is Welk een nieuwe vindingen gaf niet de oorlog van „'70”!

De zündnadel en de chassépôt in practijk gebracht; de mitrailleurse vooral.

Is de mitrailleur het moderne wapen?

Waarover zal het veldleger in de toekomst moeten beschikken?

De studie van den heer SCHARROO geeft er (op blz. 512) het antwoord op.

De heer VERBERNE acht den mitrailleur reeds jaren lang het wapen bij uitstek voor onze actief-defensieve landaverdediging. Hij vraagt er 20.000, met de noodige patronen.

Zal het naar alle waarschijnlijkheid, in de toekomst niet gaan met *moderner* middelen? *Moderner* dan wij thans *modern* noemen?

„Provisioneel” is datgene, wat alle definitieve regeling overleeft.

„Modern” is datgene, wat het snelst wat anders vervangt en zelf op zijn beurt weer door wat beters ¹ verdrongen wordt.

Men rekene in den aanstaanden oorlog op builenpest-bacillen-werpers, op doelmatige t.b.c.-verspreiders, op alle helsche bedenksels, die eene verfijnde ongerechtigheid zal te voorschijn brengen.

Waarom *niet*?

Wie zal dien stroom van ongerechtigheid keeren?

Toch niet een volkenrechtelijke overeenkomst of verdrag?

Onze moderne bewapening en uitrusting zal ook dan weder onvoldoende *modern* blijken.

De opsomming van den Inleider (op bladz. 517) geeft *te weinig*.

Want er moet voor eene véél grootere lijst van behoeften gezorgd worden, dan in de 4 punten vervat kan zijn.

Aan het 4e punt is daarbij m. i. niet de aandacht geschonken, die dit onderdeel inzonderheid verdiende, de **luchtvaart**.

¹) Veelal alleen wat anders.

Wel werd reeds vroeger (pag. 439) gezegd: „Grooter gevaar voor vernieling van den afsluitdijk bestaat er door bommen uit vliegtuigen.”

En de inteider wil dit gevaar zooveel mogelijk beperken door a. *krachtig afweergeschut*, b. eene *offensieve luchtvloot*, welke den strijd kan aanbinden, met de vijandelijke luchtvloot.

Op blz. 513 wordt dan voor a gevraagd „*talrijk*” voor b „*uitgebreed*.” Erkend moet worden dat geen deskundigen nog kunnen ramen wat dan wel noodig zou zijn.

In één slag in Frankrijk werden in Mei op één dag meer dan 450 vliegtuigen geveld.

Commentaar is wel overbodig.

De luchtvaart zal den toekomstigen oorlog nog veel meer beheerschen dan *dezen*.

En toch is het nog geen *tien* jaar geleden, dat de *Zeppelin* zijn eersten grooten tocht maakte, *Blériot* met zijn eendekker voor het eerst over het kanaal vloog, en *de Moulinais* een eerste reis van 8 dagen maakte Parijs—Weenen—Petersburg—Stockholm—Kopenhagen—Hamburg—den Haag, naar Frankrijk terug.

De luchtvaart heeft sedert resultaten bereikt, die haar geëigend maken om tal van andere wegen en middelen te verdringen.

Voor al een militaire luchtvaartdienst zal boven onze krachten gaan, en straks onvoldoende blijken.

En het klinkt in civiele ooren haast als spotternij, — al is het *stellig* zoo niet bedoeld — „dat echter in de eerste „plaats rekening moet gehouden worden met de belangen „van landbouw, nijverheid en handel”!

Te weinig.

Immers, al verder is het zeer noodzakelijk, om intijds, d.w.z. gelijktijdig met de voorbereiding van den nieuwen oorlogstoestand, voor te bereiden alles wat noodig is tot verzorging, en waar gevorderd tot opberging, waar mogelijk tot herstel van onze oorlogswrakken.

Onder dien naam vatten wij samen de zieken en de gewonden, de krankzinnigen en de misdadigers, en de herstelde krijgslieden, die niet tot een dezer catagorieën behoorende, door het gemis van zintuigen of ledematen eene speciale maatschappelijke zorg vereischen.

Uit een oorlogsbericht nemen we het volgende statistiekje

over, (de getallen afgerond, met weglating der decimaal-cijfers), de indeeling gevende *per honderd* hospitaal-patiënten:

hand- en armverwondingen	28
dito amputaties	12
beenverwondingen.	16
dito geamputeerden	8
andere lichamelijke verwondingen.	7
zenuwzieken	8
hersenaandoeningen	7
longzieken	5
interne ziekten	5
blinden . . . . . (slechts!)	4

Velen hunner kunnen, dank zij de zoo ver gevorderde oorlogschirurgie en kunstledematen-techniek weer aan eenig werk komen; velen zijn tot levenslange werkloosheid gedoemd; voor anderen is de toestand hopeloos tot den dood.

Het zal den Geneeskundigen Dienst weldra bekend zijn, welke verwachtingen voor ons te dezen opzichte gekoesterd mogen worden.

Wat bracht de „Koningin-Regentes” (om deze ééne maar te noemen) onze ervaring op dit gebied . . . . en op een en ander.

Men bereide deze zaak in vrede voor, opdat de oorlog ons niet overvalle, zonder dat we gereed zijn om onze eigene slachtoffers eene passende opname te kunnen verzekeren.

De droeve taak, die eene staatscommissie, voor dit doel ingesteld, zal te vervullen hebben, is niettemin eene onafwijsbare.

Het onderwerp is hiermede niet uitgeput, M. d. V.!

Straks zal wel blijken, dat van civiele zijde er nog wel mèèr bedenkingen te maken zijn.

De fout van de verhandeling schuilt m.i. daàrin, dat in hoofdzaak slechts de militaire voorbereiding, inzonderheid de mitaire terrein-vorbereiding, tot onderwerp van studie gemaakt werd.

Wel heeft de Inleider aan het slot van zijne verhandeling gezegd, dat met zijne beschouwingen „niet werd beoogd het geven van eene volledige oplossing.”

Deze verklaring is m. i. onvoldoende, omdat al dadelijk veel meerdere pnten onder het oog hadden moeten worden gezien

Wil men zich voorbereiden op een toekomstigen oorlog, die in schandelijkheid en schadelijkheid wederom alles zal overtreffen, wat tot heden in dezen worstelstrijd vertoon

werd, dan geeft de inleiding van den heer SCHARROO, naar onze overtuiging, *te weinig*.

En wij meenen te hebben aangetoond het waarom van onze teleurstelling.

Maar, wij gaven ook te kennen van onze *ernstige bezorgdheid*.

Want het komt ons voor, dat de plannen van de Inleider *veel te veel* geven.

Deze meening te verdedigen is ten slotte onze tweede plicht.

Wij verlaten daarbij het terrein der onderstellingen, en dat der gedachte en ongedachte mogelijkheden, om over te gaan op dat der algemeene bekende feiten en omstandigheden waaronder wij leven.

De bekende kaart van het Westelijk Operatietooneel (1 : 700.000), in het begin van den huidige oorlog verschenen, geeft met groote bloedroode sterren de vestingen met evenzoo gekleurde stippen de forten aan.

Die kaart is in hooge mate leerzaam en de aandacht der burgerij ten volle waard.

Verbindt men Keulen op Duitsch, met Maubeuge op Fransch gebied, dan snijdt deze lijn de vestingen Luik en Namen op Belgisch.

Lot men al verder op de onderlinge ligging dier vestingen, en op hare ligging ten opzichte van de landsgrenzen, dan is het duidelijk, dat Luik en Namen bestemd zijn geweest om den stoot uit het Oosten op te vangen, veel meer dan Namen—Luik (in omgekeerde volgorde) dienen moesten om een strategisch offensief van Frankrijk in de richting van Duitschland te belemmeren.

Deze stelling zal wel geen tegenspraak ontmoeten.

Ook zal men wel willen toegeven, dat *in beide gevallen* Luik en Namen, of Namen en Luik het lot moeten ondergaan, dat in de eerste maanden van dezen oorlog deze beide vestingen, na heldhaftige verdediging, getroffen heeft.

Is men het met deze 2e stelling niet eens, dan zou men moeten waarschijnlijk maken, dat een Fransche legermacht van de sterkte van een voor zulk een stoot noodig gebleken Duitsche, noch uit het oogpunt van het gehalte der troepen, noch uit dat der oorlogstechniek, noch uit dat der aanvoering, denkbaar zoude wezen.

Mijnerzijds wordt zoo iets zelfs niet ondersteld.

Is bij de verdediging van België gerekend op tijdigen steun van den eenen machtigen nabuur tegen den anderen, dan heeft ons de geschiedenis van dezen oorlog wel zéér aanschouwelijk onderwijs gegeven.

Men doet m. i. voor ons eigen land althans goed op zoodanigen steun niet als een machtigen factor in ons voordeel te rekenen.

De stelling van den Inleider (op bladz. 486), dat „de „waarschijnlijkheid zeer klein is, dat ons land, zonder de „hulp van machtige bondgenooten, zijne onafhankelijkheid „zal moeten verdedigen”, komt mij, juist op grond van diezelfde ervaringen, waarop de schrijver zich beroept, meer dan gewaagd voor.

Welke regeering van een klein land, — ja, deze misschien nog wèl, — maar welk klein volk zal nu ooit meer nog rekenen op den getrouwen en daadwerkelijken steun van een sterken buurman?

Wij moeten de kaart van het Westelijk Operatietooneel nu echter ter zijde leggen, en Uwe aandacht vragen voor eene andere kaart.

Ze is minder algemeen bekend.

Het is de kaart van België, die men aantreft in het brochure'tje tot aanbeveling van het „Koning Albert Fonds”.

Ze geeft den toestand aan op 1 Mei 1916, aanduidend per gemeente, het aantal onroerende goederen door den oorlog vernield.

Die kaart is : *als bezaaid*.

Zwarte stippen, aanwijzende, naar gelang van de grootte, of 50, 500, 1000 of wel 2000 onroerende goederen herinneren aan de hardnekkige verdediging van het overweldigde land.

Deze stomme getuigen richten een nieuwen oproep tot de edelmoedigheid van allen, die, ontroerd door het „onverdiende lot „van België in staat zijn, om eene hand te helpen tot den weder„opbouw der steden en dorpen, door den overweldiger vernield.”

Aldus de brochure van 1918.

Men leze haar echter geheel.

Wat wij voor ons betoog noodig hebben, is dit.

Die zwarte plekken op de kaart nemen de plaats in van de bloedroode sterren en stippen van de eerst-besproken

kaart: en de omliggende en tusschengelegen landstreken wemelen er van.

Op blz. 486 van de Verhandeling worden *Piaam* en *Luik* genoemd.

Welnu. Piaam (of Hindelopen, plan Overste Merens) zal het lot van Luik niet ontgaan. En met Piaam, al wat het zorgvuldigst voorbereid is; *dat* in de eerste plaats.

Van de veertien voorwaarden, voorkomende in de bekende redevoering van *Wilson*, den 8en Januari van dit jaar voor het Congres te Washington gehouden, luidt de 4e :

„Afdoende waarborgen, over en weer, dat de nationale bewa-
peningen worden beperkt tot het met de nationale veiligheid
vereinigbare minimum?

Welk is dit minimum?”

Zal dit bij den vrede worden bepaald door den overwinnaar?

Of, indien de partij remise wordt gegeven, in gemeen overleg?

En wat zal het minimum zijn voor de neutrale volkeren en
staten, die toeschouwers waren van dezen reuzenstrijd?

Wat leert ons de nuchtere overweging van de ontwapenings-voorwaarde van *Wilson*?

Dit. Dat het aanbeveling verdient de bedoelde beperking in de bewapening voor te bereiden; reeds nu.

Men kan, reeds nu, eene Staats-Commissie in het leven roepen, die deze beperking onder de oogen heeft te zien, met al hare gevolgen voor den geestelijken, materielen en finantiëelen welstand van ons land en volk.

Er is in het Leger een kapitaal aan intellect en kennis, aan energie en karakter, die voor een goed deel verloren gaan voor de ontwikkeling der maatschappelijke samenleving.

In vredestijd is de officier ¹⁾ als een docter of een advocaat zonder practijk, als een handelsman zonder zaken. Hij vindt zijn reden van bestaan in een toekomstigen oorlog.

Zonder oorlog is een leger een kostbaar, doch helaas onnut sstrument.

Met oorlog is het 't werktuig van niets- en niemand-ontziende verwoesting, en zonder aarzeling opofferende al, wat eeuwenlange cultuur in eigen, of in vijandelijk land — al naar het valt — had tot stand gebracht.

Het werktuig zonder wederga om de wereld te herscheppen in eene kunstmatige woestenij.

¹⁾ Voor een deel geldt dit niet de Officiëren van Gezondheid, en, schoon in mindere mate, de verplegingsofficiëren. (Intendance en Militaire administratie).

Er is in het Leger een schat van materiaal, ook in stof-felijken zin. Men beproeve maar eens daarvan een inventaris te maken.

Nuttig? Noodig?

Ook hier weer dezelfde tegenstelling.

Zonder oorlog..... zonder waarde; doch met een ontzettend renteverlies.

Met oorlog..... om te vernielen, of om vernield te worden, om te heelen of te verwonden, al naar de bestemming.

Maar evenzeer toch, evenals het personeel, in dienst van de vernietiging der cultuur.

En ten slotte, de finantiëele gevolgen van de beperking. Behoeft men daarbij nog stil te staan M. de V.?

De oorlogsbegrotingen,

waaronder die van Marine zijn te begrijpen, — evenals alle opmerkingen over het Leger natuurlijk m.m. op de Zeemacht toepasselijk zijn, —

bereikten cijfers van millioenen, waarnaar de burgermaat-schappij voor hare eigen behoeften en ontwikkeling, telken jare opnieuw, reikhalzend uitziet. Te vergeefs.

Daarom. **Reeds nu**, tot de voorbereiding van het vredes-werk aan den arbeid.

Een loonende taak wacht der Staats-Commissie, die zal hebben te onderzoeken, welke doode weermiddelen succes-sievelijk zullen kunnen worden opgeruimd, en welke be-stemming aan andere zal kunnen worden gegeven; wat er gedaan kan worden met artillerie-inrichtingen, munitie- en wapen-fabrieken, hospitalen, oorlogs- en kleeding-magazijnen, voorraden en grondstoffen, materieel en paarden; hoe vooral de geheele militaire en maritieme luchtvaart-organisatie dienstbaar kan worden gemaakt aan post-, handels- en per-sonenverkeer; en hoe onze vliegtuig-fabrieken kunnen worden gesteund tot dit doel; welke taak aan officieren en kader kan worden gegeven in de Burgermaatschappij, hetzij in het eigen land, hetzij in de landen der uitputting; op welke wijze dit alles zal kunnen geschieden, geleidelijk, even geleidelijk als de drooglegging der Zuiderzee, doch in iets sneller tempo, en zonder te groote schokken voor de levende leger- en vloot-organisatie zelve;

voorts hoe het militaire onderwijs, thans nog stellig al te eenzijdig ¹⁾, ondanks de groote zorgen daaraan besteed en de kapitalen, daaraan ten koste gelegd, kan worden hervormd, om den aanstaanden troepenaanvoerder berekend te maken voor de nieuwe taak, die in de toekomst althans, nog van de weermacht zal kunnen worden gevorderd, enz. enz.

In de naaste toekomst.

Want, wat nu verder groeien zal uit den chaos, te midden waarvan wij sedert enkele jaren leven, is niet te voorspellen, anders dan aan de hand van de Heilige Schrift, en gaat dus buiten het bestek van deze beschouwingen.

In de *naaste* toekomst bereide Nederland zich voor op den vrede.

Het „si vis pacem, para bellum” heeft voor ons afgedaan.

Nederland kan in de naaste toekomst op menigerlei gebied eene even voorname als eervolle rol spelen, eene even grootsche als noodige taak vervullen.

De banden zijn verscheurd, die tal van personen en corporaties in de oorlogroerende landen, met elkander verbonden. Die banden moeten hier in Nederland worden hersteld; *hier* moeten de vijanden weer leeren inzien, dat hunne vriendschap sterker is dan de waan van den oorlogshaat; *hier* gemeenschappelijk hun liefde en talenten weder hergeven aan hunnen godsdienst, hun wetenschap, hun kunst, hunnen handel en nijverheid, kortom, de oude internationale betrekkingen op allo gebied moeten op dezen onzen Vaderlandschen bodem der vrijheid, daartoe door samenloop van allerlei oorzaken en omstandigheden zoo uitermate geschikt, wederom worden aangeknoopt.

De oorlogskoorts uitgewoed hebbende, moet Nederland het herstellingsoord worden voor de vele geesteskranken, die volkomen gezond overigens naar lichaam en ziel, de abberatie van den geest, door den oorlogsgruwel veroorzaakt, in eigen land niet kunnen te boven komen.

Ik hoop dan ook, dat deze en dergelijke plannen van voorbereiding, *niet* de instemming zullen verwerven van den Zuiderzee-raad, *noch ook* straks zullen strekken tot grondslag van een regeerings-voorstel; en dat, mocht zulks onverhoopt wél het geval wezen, de Tweede Kamer der

¹⁾ Niet slechts het militaire. Men hoore de klacht over de opleiding der Predikanten, over die der Ingenieurs, enz.

Staten-Generaal hare goedkeuring aan een ontwerp van wet, op de leest van deze zeer belangrijke studie geschoeid *niet* zal hechten.

Ik zeg dit met volle waardeering van den arbeid des heeren SCHARROO. Zulk een arbeid kan van iemand van die hooge positie in de militaire onderwijs-wereld niet anders worden verwacht; hij draagt bovendien den stempel van des schrijvers liefde voor het onderwerp; niet minder van diens liefde voor ons vaderland.

Maar, in dit laatste M. d. V.! wensch ik niet geacht te worden voor wien ook onder te doen. Integendeel. De liefde voor ons land en ons volk dringt mij te spreken, zooals ik deed.

En het scherpe meeningsverschil, dat zich in dezen, tusschen den geachten Inleider en mij voordoet, kan niet anders dan bevorderlijk zijn aan de belangstelling in het voor ons gansche land zoo bij uitstek belangrijke vraagstuk, dat binnenkort aan de orde zal moeten worden gesteld.

(Teekenen van instemming).

De Voorzitter: Nu is het woord aan den heer CRAMWINCKEL, vertegenwoordigd door den heer SCHARROO.

De heer CRAMWINCKEL: Mijnheer de Voorzitter; Mijne Heeren.

Waar ik in het navolgende ga spreken over legeruitbreiding, terwijl iedereen vervuld is van het idee der ontwapening en volkenbond, stel ik er prijs op vooraf te constateeren, dat deze uitbreiding door mij niet wordt beschouwd als *doel*, doch als *middel*, een middel, dat slechts in het geval van een harde noodzakelijkheid zal moeten worden toegepast.

Over de a. en d. van de Z. Z., beschouwd in verband met de landsverdediging, is o.a. geschreven in:

- 1°. Het verslag van de Staatscommissie van 1894.
- 2°. Het Artikel van den kapt. PREY in de Mil. Spectator 1917.
- 3°. De Bijdrage in het orgaan onzer Vereeniging van den kapt. SCHARROO, welke de aanleiding vormt tot onze bijeenkomst van hedenavond.
- 4°. De brochure van den luitenant-kolonel MERENS.

Ik ben er van overtuigd, dat de heer SCHARROO het mij niet kwalijk zal nemen, wanneer ik zijn betoog niet op den voet volg, doch het vraagstuk meer algemeen behandel, ook in verband met bovengenoemde geschriften.

Voor den inleider zullen nog wel voldoende verschilpunten bestaan, om niet het verwijt te verdienen van hem het gras voor de voeten te hebben weggemaaid.

Een oordeelkundige bespreking van een zoo belangrijk vraagstuk van landsverdediging als de militaire maatregelen bij de a. en d. van de Z. Z. moet m.i. noodzakelijk gepaard gaan aan een bespreking van de levende strijdkrachten.

Wat baat ons een prachtige stelling achter den IJsel, wanneer later blijkt, dat ons leger bij lange na niet voldoende is, om aldaar den stellingoorlog aan te vangen.

Omgekeerd, wat geeft het offensief vermogen van een krachtig leger, wanneer onze defensiemaatregelen leiden tot inundaties à la minute, die elk doorbreken van de linies onzerzijds onherroepelijk uitsluiten.

Ik moet dus nu een bepaalde legersterkte aannemen voor den volgende oorlog, waarin ons land betrokken kan worden.

Deze sterkte zal ik zeer groot nemen; in de eerste plaats om een zoo gunstig mogelijk beeld te kunnen geven van het gedeelte van het land, dat door eigen krachten in den stellingoorlog kan worden verdedigd, in de tweede plaats, omdat ik er van overtuigd ben, dat bij een toekomstigen oorlog ook in Nederland het geheele volk zal deelnemen aan den strijd.

De Overste MERENS spreekt over 48 *Regimenten* en 48 Bezettingsbataljons, dus over 16 moderne Divisies (à 9 Bataljons) en 16 Regimenten Infanterie buiten divisieverband, die *thans* reeds gevormd kunnen worden. Een globale vergelijking met de vermoedelijke sterkte van het Deutsche leger en de bevolkingscijfers brengt mij er toe de sterkte in de toekomst nog 50% hooger te ramen en dus te spreken over 24 Divisies en 24 Regimenten, de laatste gedeeltelijk buiten divisieverband.

Voor degenen buiten deze kring, die mij verkeerd zullen willen begrijpen, wil ik nog eens constateeren, dat ik zelf hoop dat wij, dank zij den gewijzigden politieken toestand in Europa en het denkbeeld van de algemeene *ontwapening*, nog lang mogen *bespaard* blijven voor een dergelijke legersterkte, doch ook wil ik de hoop uitspreken dat regeering en volk *bijtijds* zullen inzien, dat wij in de toekomst in de ure des gevaars met geheel andere effectieven rekening zullen moeten houden, dan in 1914 het geval was.

Ik zal nu uitgaande van genoemde *legersterkte* nagaan, welke militaire maatregelen we kunnen nemen in verband met de a. en d. van de Z. Z.

M.H., ik heb het voorrecht gehad om in de maand September met mijne collega's, hoofden van onderwijs aan de K. M. A., een *studiereis* te verrichten in de provincie Friesland, zoodat wij verschillende punten verband houdende met bedoelde maatregelen, op het terrein hebben kunnen nagaan.

Het resultaat van deze studie is weergegeven op bijgaande *kaart*; dit gedeelte van mijn voordracht is dus opgemaakt in overleg met de collega's van de 3 andere wapens.

Wij zijn tot de navolgende conclusiën gekomen:

Het *aansluitingspunt* van den afsluitdijk moet uit militaire overwegingen zonder twijfel verkregen worden te Hindeloopen en niet in Piaam en zulks in hoofdzaak op de gronden, ontwikkeld in de brochure MERENS (die wij bij onze verkenning tot onzen spijt nog niet hadden ontvangen).

De *grootte stelling om Piaam* (35 K.M. lang), ligt voor het grootste deel in hoogen kleigrond en is aldaar niet te inundeerden. Zij eischt voor hare *hardnekkige* verdediging zooveel troepen, *dat men dan nog beter geheel Friesland kan verdedigen* in de door ons aangegeven lijn.

De *kleine stelling om Piaam*, te dekken door krachtige inundatiën, is passief zeer sterk, is echter wat oppervlak betreft slechts te beschouwen als een ontleed fort, een groepversterking of hoe men een dergelijk modern steunpunt wil noemen ter afsluiting van den toegang tot den afsluitdijk. Dit steunpunt is met zeer weinig troepen in te sluiten, kan

wegens gebrek aan uitgebreidheid niet eens worden beschouwd als een defensief bruggenhoofd.

De *kleine stelling om Hindeloopen*, achter de Fluessen heeft waarde als defensief bruggenhoofd, evenals de groote stelling om Piaam zou hebben, wanneer men voor deze over voldoende troepen zou beschikken of wel de vijand met een geringe macht zou oprukken. De bedoelde stelling achter de Fluessen is niet geschikt als offensief bruggenhoofd, omdat het terrein de insluiting vergemakkelijkt. Er zijn maar enkele smalle strooken, die niet onder water zullen loopen bij een opzetting van Friesland's boezempeil.

De *groote stelling om Hindeloopen*, waarbij het Gaasterland mede verdedigd wordt, zal langdurig met betrekkelijk weinig troepen verdedigd kunnen worden, is echter evenmin geschikt om later tot het offensief over te gaan. De inundatiën, die veelal 'swinters bij hoogen boezemstand, welke ontstaat door zwaren regenval en gebrekkige afwatering, verkregen worden, pleiten voor deze uitspraak. De verdediger zal zich in den aanvang van den oorlog haasten deze inundatiën kunstmatig in het leven te roepen, doch zal hiervan ook de nadeelen moeten ondervinden, wanneer hij in een latere periode tot het offensief wil overgaan.

Toch zal de mogelijkheid om met weinig troepen een flinken hoek van Friesland te kunnen verdedigen een krachtig argument vormen voor de richting van den afsluitdijk op Hindeloopen en niet op Piaam, waar een dergelijke hardnekkige verdediging uitgesloten is.

Ik denk hierbij aan een herhaling van de verdediging van het laatste stukje grond, die in België zoo succesvol heeft plaats gehad.

Bij de aansluiting bij Hindeloopen heeft men bovendien nog een tweede, bestaande, verbinding met Holland en wel die over zee Stavoren—Enkhuizen.

Voor de verdere beschouwingen over dit vraagstuk gaan wij in hoofdzaak accoord met de brochure MERENS. Ik zou alleen nog willen vragen of het niet mogelijk is, om het bestaande scheepvaartkanaal Harlingen-Bolsward-Hindeloopen geschikt te maken voor het te verwachten verkeer Harlingen-Amsterdam.

De *mobilisatie* in de Noordelijke provinciën kan natuurlijk niet worden gedekt door stellingen, nabij het eindpunt van den afsluitdijk.

Mobilisatie is alleen te dekken door sperliniën langs de grens (Sereth-linie; Frankrijks N.O. grens) en bij gebreke van deze door streng doorgevoerde localisatie, dus door eigen kracht, zooals ook door den Overste MERENS is aangegeven. De heer SCHARROO heeft zulks ook bedoeld, maar heeft er m. i. niet voldoende nadruk op gelegd. Zwakke grensbewakingstroepen zijn hiervoor onvoldoende.

Wanneer men verder voorkomt, dat stroomen soldaten en materieel bij mobilisatie van het N. naar het Z. en van het Z. naar het N. moeten worden vervoerd, dan is een veilige spoorwegverbinding over den afsluitdijk van *secundair belang*. Er zullen in de practijk nog velen op het critieke oogenblik ver van de plaats van opkomst verwijderd zijn, doch deze mannen behoeven dan toch voor het leger niet als verloren te worden beschouwd, wanneer de spoorwegverbinding mocht falen. Ten minste als zij door de lokale mobilisatie van het geheele leger worden gedekt. Ook deze omstandigheid leidt er toe om deze spoorwegverbinding als van secundair belang te beschouwen.

Zou het zelfs niet raadzaam zijn in de grensprovinciën in *het geheel niet* te rekenen op spoorwegvervoer bij mobilisatie, nu het element der verrassing van uit de lucht voor een kleine mogendheid zulke dreigend groote afmetingen aanneemt? Ik bedoel hiermede niet, dat spoorwegen onmogelijk tegen vliegeraanvallen kunnen worden verdedigd, doch wel, dat de eerste klap in dit opzicht van de zijde van den aanvaller op zeer verrassende wijze kan worden verwacht.

Ook voor de *concentratie* van de gemobiliseerde eenheden in de Noordelijke provinciën mag niet uitsluitend vertrouwd worden op de spoorbanen bij een inval *uit het oosten*. Dit is ook minder noodig, wanneer de troepen uit deze provinciën *ter plaatse worden ingezet* voor de landsverdediging.

Het spreekt van zelf, dat men krachtige afweer- en herstellingsmaatregelen moet voorbereiden om zooveel mogelijk deze spoorbanen te kunnen benutten.

Van groote waarde voor een spoedige concentratie zullen de spoorbanen Groningen — Hindeloopen — Noord-Holland, Zwolle — Hindeloopen — Noord-Holland zijn, wanneer de aanval uitsluitend *over zee* geschiedt en meer speciaal wanneer een landing gelukt tusschen de Stelling van den Helder en de Stelling van Amsterdam. Ik noem hierbij met opzet de geheele spoorbaan en niet alleen die over den afsluitdijk, omdat, zooals de heer SCHARROO reeds opmerkte, de geheele lijn beveiligd moet worden en niet alleen de afsluitdijk. Het noemen van het denkbeeld om een bomvrije spoorbaan in dezen dijk te maken acht ik dan ook inconsequent, afgezien nog van andere bezwaren.

In het belang van bedoelden opmarsch zou natuurlijk zijn een *breede strook* gronds, gelegen ongeveer op N. A. P. Deze strook grond te maken voor dit verkeer acht ik een miskenning van de normale orde van zaken. Het land is bestemd of wordt gemaakt om er op te wonen en niet om er op te vechten. Alleen wanneer nagenoeg dezelfde gedeelten vruchtbaar land kunnen worden gewonnen, met verhooging van de waarde voor de defensie, mag van militaire zijde worden geadviseerd tot wijziging. Wat betreft de richting van den afsluitdijk had m.i. dit advies reeds uitgesproken moeten zijn.

Aan het oprukken over den bodem der zee, zooals de heer PREY wil, hecht ik niet veel waarde.

Op nevengeande kaart is uitgewerkt hoe de troepen uit de Noordelijke provinciën in Friesland den stellingoorlog kunnen voeren, gerugsteund door de verbinding met Noord-Holland, bestaande zoowel uit het verkeer over den afsluitdijk, als uit het verkeer te water, mogelijk gemaakt door het beheerschen van het IJselmeer.

Uitgaande van den gedachtengang van den heer MERENS, zullen de 9 Noordelijke districten (thans Zwolle ook inbegrepen) thans 36 bataljons met bijbehorende wapens kunnen leveren. In de toekomst heb ik gerekend op 50 % meer, dus op 54 *bataljons*, te vereenigen bijv. in 5 divisiën en 3 regimenten.

Gebaseerd op onze verkenningen ter plaatse en op de bekendheid met den waterstaatkundigen toestand van Friesland is aangeven hoe met deze 5 divisïën in eerste lijn een hardnekkige verdediging kan worden gevoerd, dwars door Friesland heen *van Tacoziyl naar de Lauwerzee*.

Voor de velen uwer, die van den waterstaatkundigen toestand van Friesland op de hoogte zijn, die weten hoe dit land, dat in het midden lager gelegen is dan de gemiddelde zeestand, thans nog alleen natuurlijke afwatering bezit (het stoomgemaal is in aanbouw) en dus gedurende de natte periode van den winter bijna ieder jaar van Noord naar Zuid dras staat, zal zulks geen verrassing zijn.

Deze natuurlijke inundatie, hier en daar nog aan te vullen door het maken van coupures in hinderlijke polderkaden, is in oorlogstijd in het leven te roepen door bij vloed *buitenwater in te laten* op Friesland's boezem bij Workum, Makkum, Harlingen, Roptaziyl en Engwierum, vooral te Engwierum, waar de M. VI. oploopt tot + 1.— en waar de sluizen een zeer groot vermogen bezitten.

Mocht het ons gelukken het IJselmeer op te zetten, dan kan ook nog water ingelaten worden aan de Zuidzijde bij Lemmer, Tacoziyl, Molkwerum en Stavoren.

Voor al in het Noordelijk gedeelte, waar geen meren meer aanwezig zijn, is het noodig spoedig te inundeeren en deze inundatiën kunnen, bij oordeelkundige voorbereiding, gesteld worden onafhankelijk van het opzetten van het IJselmeer.

De tijd ontbreekt mij om de kracht van deze stelling nader te beschrijven, om te spreken over:

- de *aanleuning* aan Friesland's boezemmeer;
- de waarde der verschillende *accessen*;
- de geringe diepte en daardoor moeilijke *navigatie* voor den aanvaller op de Friesche meren;
- de ontzaglijke breedte en *uitgestrektheid* der inundatiën, zoodat men ernstig moet zoeken naar een plek, waar men zelf kan staan om de verdediging te voeren;
- de gevaarlijke *droogblijvende strook* in het Noorden, waar 2 divisïën zijn geplaatst, ook al om de sluizen bij Engwierum te dekken;

de mogelijkheid van *voorstellingen*, aangeleund aan inundatiën ;

de bezwaren verbonden aan het *aftappen* der inundatiën ;

de mogelijkheid om bij vorst te spelen met den waterspiegel ;

de onmogelijkheid, om, zooals in het Hollandsche polderland het geval kan zijn, *inundatiekeerlingen* te vernielen ;

de voordeelen voor het verzamelen van de *verplegingsvoorraden* uit de Noordelijke provinciën, vergeleken bij een meer achterwaartsche enge stelling ;

de mogelijkheid om uit deze uitgebreide stelling het *offensief* te hernemen ;

het groote aandeel, dat de *strijd op het water* zal verkrijgen bij de verdediging, zoodat het garnizoen Sneek evengoed op het water als op het land thuis zal moeten zijn.

Een punt wil ik echter nog op den voorgrond brengen. Wanneer men een onzer belangrijkste provinciën laat verdedigen door de *bewoners zelve* en door die van de aangrenzende streken, zal het doel van onze landsverdediging beter tot de groote menigte spreken. Wanneer men het doel begrijpt, voelt voor het te verkrijgen resultaat, dan zal ook het middel, de algemeene weerplicht, meer de sympathie van de bewoners van de Noordelijke provinciën verkrijgen.

Het is deze *sympathie voor de landsverdediging*, die noodzakelijk is voor een goede voorbereiding in vreedestijd, voor een goede uitvoering in oorlogstijd. Men mijde in dezen vooral te groote geheimzinnigheid

Ik acht thans het oogenblik gekomen om de gemoederen onzer *strategen* gerust te stellen, die meenen zullen, dat ik het geheele leger van den aanvang af in den stellingoorlog wil binden en hun aldus de gelegenheid ontnemen een herhaling te geven van den slag bij Tannenberg.

Ik stel mij voor een *aanvankelijke opstelling* van minstens 4 der 5 genoemde divisiën vóór de stelling ter plaatse waar de eigen terreinsgesteldheid en de handelingen van de tegenpartij zulks mogelijk maken.

Voor al wanneer men een nieuw front schept, is het niet

uitgesloten, dat op enkele gedeelten de tegenpartij niet met een overweldigende meerderheid optreedt, dat daardoor de kans bestaat in den bewegingsoorlog een aanvankelijk succes te behalen.

Alleen noodgedwongen, dus om niet overvleugeld te worden, om niet den strijd aan te gaan in terreinen, voor de verdediging minder geschikt, stel ik mij voor, dat op de breede Friesche Waterlinie zal worden teruggetrokken.

Volledigheidshalve moet ik nog opmerken, dat voor een hardnekkige verdediging behalve de 5 divisiën in de eerste linie, nog een reserve zal noodig zijn van 2 divisiën, die dus te hunner tijd van elders, over den afsluitdijk of te water, moeten worden aangevoerd.

Ook deze sterkte zal toelaatbaar zijn, wanneer de voorgestelde legersterkte is bereikt.

Ook is het geval denkbaar, dat de *nooden elders* in de vesting Holland, in Brabant, het terugtrekken van het grootste deel der legermacht uit Friesland zal eischen. Deze macht zal zich dan, mede dank zij den afsluitdijk en het noodzakelijke meesterschap op de binnenzee en het IJselmeer, langs de binnenlijnen kunnen verplaatsen, terwijl de overblijvende divisiën de merenstelling (van den heer MERENS) zullen kunnen innemen.

Als conclusie van de beschouwingen over de verdediging van Friesland, zou ik het volgende willen geven:

De *afsluitdijk* moet gericht worden op Hindeloopen, een richting op Piaam is een onvergeeflijke fout, waarmede wij ons nageslacht belasten.

Bij de inrichting van de *merenstelling om Hindeloopen* zal blijken, dat met *weinig kosten* zeer veel kan worden bereikt, dank zij de natuurlijke sterkte van het terrein.

Het zou te betreuren zijn uit een militair oogpunt, wanneer de inrichting van deze stelling een belemmering zou vormen voor de uitvoering van het groote plan, de *Friesche Waterlinie*.

Bij de invoering van de *algemeene weerplicht* — onafhankelijk van de Zuiderzeekwestie — is het mogelijk het beste deel van *Friesland* te verdedigen. De mogelijkheid van de verdediging van Friesland wettigt uitgaven voor *doode weer-*

midden, zooals inundatiemiddelen, versperringen, schuilplaatsen, wegen.

Thans overgaande naar de in te polderen terreinen, meer in het bijzonder de beide Zuidelijke droogmakerijen, moet ik verklaren, dat wij onafhankelijk van den overste MERENS, reeds tot de conclusie waren gekomen, dat de bepaling van de *breedte van het IJselkanaal* op 5 K.M. niet meer te motiveeren is.

Verder moet de vorm der droogmakerijen, zooals die in de brochure MERENS wordt gegeven, m. i. worden beschouwd als een zeer verdienstelijke oplossing, beter dan die van de Staatscommissie, ook uit een militair oogpunt. Of het de *allerbeste* oplossing is, zoowel uit een economisch als uit een militair oogpunt, kan ik niet geheel beoordeelen; het is echter te hopen in's lands belang, dat de commissie door den M. v. O. ingesteld tot bestudeering van het Z. Z. vraagstuk deze oplossing in ernstige overweging neemt.

Voor de aanleuning der stellingen tusschen onze groote rivieren en het IJselmeer aan den te inundeeren diep gelegen polder acht ik een zeer geslaagde figuratie.

Voor de bespreking van de maatregelen te nemen in het belang der landsverdediging, zal ik dan ook *uitgaan* van den *horizontalen vorm*, zooals die door den heer MERENS is aangenomen en gemotiveerd.

Het komt mij noodzakelijk voor zoowel de N. H. W. als een voorstelling in het Gooi te *verlengen* naar den te inundeeren polder Afd. II^a.

Er bestaan aldaar meer lijnen van weerstand, dan de heer SCHARROO aangeeft; ook het glacis van de oude vesting Naarden is een dezer lijnen en moet m. i. behouden blijven. Des te meer lijnen van weerstand, des te sterker stelling.

De N. H. W. zal m. i. ook in de toekomst de ruggesteun van de landsverdediging blijven, doch ik spreek hierbij de hoop uit, dat de sterkte en het gehalte van ons leger zoodanig zal worden, dat de kracht van deze weerstandslijn niet beproefd behoeft te worden, dat wij meer voorwaarts blijvend weerstand kunnen bieden.

Zulks hangt samen met de omstandigheid, dat de stad *Utrecht* nagenoeg in de hoofdweerstandslijn is gelegen en dus aan een meedoogenlooze verwoesting bloot staat.

Blijkens opgave verstrekt door den Directeur van Gemeentewerken ter plaatse bedraagt de materiële waarde van deze stad 360 millioen gulden; de verzekeringspremie tegen oorlogsmolest zou 1.8 millioen per jaar moeten bedragen.

M.H. dat zijn cijfers, die te denken geven, die in overweging moeten worden genomen bij de beoordeeling van de vraag of men deze stad in eerste linie wenschte te behouden.

Een ander nadeel m. i. aan deze historische lijn verbonden is de omstandigheid dat deze inundatiestelling ten deele ligt op een *hellend* vlak, hellend naar de zijde van den verdediger.

Nu is dit nadeel wel te ondervangen, door, waar noodig, de inundatiën te vervangen door het dras zetten van het terrein, waarbij ook een buitengewoon sterke hindernis wordt verkregen, doch met dit al zullen dan grootere strooken droog blijven, dan men zich oorspronkelijk voorstelt.

Wanneer men deze droog blijvende gedeelten voegt bij een wenschelijke voorstelling in het Gooi, dan zal men tot een lengte komen, die waarschijnlijk niet ver af is van de droogblijvende strook van 32 K.M. lengte, die te verdedigen valt, wanneer men de gevechtsstrook laat aanvangen als op de kaart ⁽¹⁾ aangegeven bij de inundatiën t. Z. van de Lek en laat loopen naar de polders aan weerszijden van de Eem.

De hier geschetste lijn van weerstand, door mij reeds genoemd in mijn bijdrage in het Orgaan van 1916/17 ⁽²⁾ is de *eenige lijn* in hoog terrein, die is overeen te brengen met de aangenomen toekomstige legersterkte. De door den heer MERENS genoemde lijn Vuren-Ochten-Nunspeet is tot aan de droogmakerij der Zuiderzee 80 K.M. lang en slechts over een kort gedeelte door inundatiën te dekken.

Bovendien is de vorm niet bijzonder gunstig, doet deze denken aan de lijn Verdun-St. Mihiel-Pont à Mousson.

⁽¹⁾ Niet overgenomen.

⁽²⁾ Blz. 55; fig. 9.

De Grebbe-linie, warm aanbevolen door den heer SCHARROO, heeft zulks nog in hoogere mate, de mogelijkheid tot inundēeren moet ernstig worden betwijfeld.

Wat de lengte betreft, 80 K.M., de heer MERENS tracht wel dit te bemantelen, door over het gedeelte langs de Waal te spreken over rivierbewaking, terwijl de heer SCHARROO dezen vleugel geheel buiten beschouwing laat, doch daarmede zijn wij er niet.

Een rivier zelfs van aanzienlijke breedte moet in den stellingoorlog niet alleen bewaakt, doch ook verdedigd worden, zij het dan ook met minder man per meter, dan een stelling, alleen gedekt door prikkeldraad.

Men zal bij de berekening van de hoeveelheid troepen, noodig voor de verdediging van dit riviervak, rekening moeten houden met het feit, dat de aanvaller op meerdere plaatsen tegelijk den overgang zal trachten te forceeren.

Van bewaking kan m. i. alleen sprake zijn bij een zeer breede inundatie, zooals bij de Friesche Waterlinie en bij enkele gedeelten van de N. H. Waterlinie.

Ik geef gaarne toe, dat een zeer groot nadeel van de geschetste stelling is de omstandigheid, dat zij slechts gemiddeld 15 K.M. van Utrecht is gelegen, dat deze stad dus blijft liggen in de zone, waar iedere troepenbeweging overdag is uitgesloten, waar men, met het gasmasker gereed, slechts in holen en kelders kan verblijven. Een geheele ontzuiming door de burgerbevolking zal dus ook hier moeten plaats vinden, beschieting met lange kanonnen en ook met zwaar krombaangeschut blijft mogelijk. vliegeraanvallen zullen aan de orde van den dag zijn, evenals trouwens bij meer achterwaarts gelogen steden.

Toch geloof ik stellig, dat er een groot verschil zal blijven bestaan in de wijze, waarop een stad wordt vernield op 15 K.M. achter de weerstandslijn, en die waarop zulke geschiedt bij een stad welke reeds met de veldartillerie is te beschieten.

Ook heb ik in dit opzicht een vertrouwen — men mag het misschien niet noemen — in de opleving van de regels van het oorlogsrecht na dezen rampzaligen oorlog.

De stad Amersfoort ligt 5 K.M. vóór de stelling, m. i. een minder bedreigde ligging, dan in het omgekeerde geval.

De stelling in hoog terrein biedt ruimschoots gelegenheid tot het offensieff, een zeer welkome factor, vooral wanneer bij de verdediging op de hulp van bondgenooten kan worden gerekend.

In den stellingoorlog, bij permanente inrichting, in den geest als vroeger door mij beschreven, zal de 32 K.M. breede stelling in hoog terrein, waarschijnlijk 8 à 10 *divisiën* in eerste lijn vragen. Dit gedeelte vraagt echter het leeuwen-aandeel van de geheele bezetting van de Vesting-Holland, waarvoor, wanneer men de bezetting van Zeeland denkt ten koste van een deel der niet in divisieverband opgenomen Regimenten, dan toch ook nog 17 *divisiën* beschikbaar zijn bij de aangenomen legersterkte.

Het zal U thans duidelijk zijn, waarom ik het waagstuk heb ondernomen een toekomstige *legersterkte* te voorspellen. Alleen bij een concreet voorbeeld komt men tot een praktische oplossing.

Deze *practische oplossing* kan m. i. nooit liggen in een stelling van 80 K.M. lengte, zelfs wanneer men van de verdediging van Friesland, als door mij aangegeven, afziet.

Om misverstand te voorkomen wil ik nog eens constateeren, dat een volledige bezetting van de permanente stellingen van den aanvang af, geheel onnoodig is, dat men in de periode van den *bewegingsoorlog* de vesting Holland in hoofdzaak indirect kan dekken door divisiegroepen in Gelderland en Brabant. De stellingen zijn bestemd voor het leger en niet omgekeerd.

Terugkomende op de a. en d. van de Z. Z. zou ik dus *bestaande lijnen willen verlengen*, doch daarbij, zoodra de organisatie van het leger zulks toelaat en de politieke toestand in Europa zulks noodzakelijk maakt, de meer voorwaarts gelegen lijn in hoog terrein willen versterken. Het versterken van deze meer voorwaarts gelegen lijn en van de Friesche waterlinie is te beschouwen als een teeken van vertrouwen in eigen kracht en verdient dus voor de toekomst de volle aandacht.

Ook de droogmaking van de Z. Z. is een vraagstuk van

de toekomst, zoodat de genoemde lijnen van weerstand volkomen in haar kader passen.

Wat betreft de verdediging in *vooruitgeschoven punten*, zoo acht ik de batterij door den kapt. SCHARROO geteekend aan het acces het Eemkanaal ongemotiveerd. Het terrein links en rechts is toch niet onbegaanbaar. Op deze wijze kan men bij iederen weg wel een accespost leggen.

De accespost (dijkpost) door den heer MERENS geschetst op den meerdijk heeft uit een tactisch oogpunt een juiste ligging, technisch uitvoerbaar zal de verdediging van dit punt alleen zijn door toepassing van zware pantseringen en gasdichte onderkomens.

Het gaat toch niet aan een geïsoleerd plateau van bijv. 200 M. breedte en 100 M. diepte dus ter grootte van een Nederlandsch fort blijvend te verdedigen, zelfs op 6 à 8 K.M. van de vijandelijke weerstandslijn, zonder zeer zware dekkingen toe te passen.

Een geringe bezetting, met veel mitr. en ook geschut, alles zwaar gepantserd, acht ik hier noodig voor het blijvend bezit van dit punt. Ingegraven loopgraven en artillerieopstellingen acht ik geheel onvoldoende.

De lijn van bewaking loopt natuurlijk achter de inundatie van Afd. II^a en zoo noodig kan men het hier op laten aankomen.

In den meerdijk zullen voor de verdediging sluizen moeten worden gemaakt, opdat bij overvoerde inundatie onze flottielje een werkzaam aandeel aan de verd. kan nemen, e. e. a. zooals in de St. v. A. op enkele punten is geschied. De heer MERENS heeft hieraan wellicht niet gedacht, toen hij neerschreef (blz. 38) dat onze IJselmeerflottielje binnen de ondergezette inpolderingen geen meester te water kan zijn.

Wat betreft de verdediging van de Z. W. droogmakerij, deze zal m. i. moeten worden gevoerd als een *mobiele kustverdediging*, aangevuld door flankerende vaste batterijen, onder pantsering.

Van groot belang voor de verdediging acht ik het, wanneer gehoor wordt gegeven aan den eisch van het afwijken van den eentonigen *rechten vorm van de meerdijken*, zooals bepleit

door den heer KONING op blz. 35 e. v. van het Zuiderzeenummer van den Groenen Amsterdammer.

De heer KONING bepleit het afwijken van rechte lijnen in omtrek en onderverdeeling uit een esthetisch oogpunt, een eisch dien ieder, die als ik jaren lang in een droogmakerij heeft gewoond, volkomen gegrond zal achten. Ik zou zelfs willen zeggen, dat ik het als een misdaad tegenover het nageslacht beschouw, wanneer men willens en wetens hiervan afwijkt.

De gekartelde buitenrand, die plaats geeft voor havens voor visscherij en sport, kan met enkele aanwijzingen van militaire zijde de kustverdediging zeer ten goede komen.

Men vormt daardoor op natuurlijke wijze de gelegenheid tot het afgeven van flankerend vuur, voor de nabijverdediging, in dit speciale geval van groot belang.

Wat betreft de gelegenheid tot *landing*, moet de heer MERENS mij ten goede houden, dat ik mij zeer goed kan voorstellen, dat het meesterschap ter zee zich bepaalt tot het rayon buiten het schootsveld van de lichte kust-snelvuurkanonnen (10 à 15 c.M.) aan 's vijands zijde opgesteld. Dat dus een landing bij Enkhuizen gelijkstaat met een landing binnen dit rayon, acht ik onjuist.

Het kiezen van een lijn van weerstand *door den polder*, inplaats van de kustverdediging te betrachten, zooals de heer SCHARROO doet, acht ik niet oordeelkundig. Men begint de verdediging aan de buitenzijde en voert deze niet met een zwakke macht, gesymboliseerd door een enkel pijltje, doch met een volledige zij het dan ook mobiele bewaking.

Laten wij vooral toch in vreedestijd geen maatregelen nemen om deze 2e lijn op den bodem der zee in te richten, wanneer de mogelijkheid bestaat tot het voeren van een kustverdediging, gesteund door onze IJselmeerflottielje.

Verder meen ik te moeten waarschuwen voor het maken van hooge kosten voor het verlengen van de weerstandslijn van het *Noordfront van de St. v. A.* door de droogmakerij.

De St. v. A. is ontstaan uit een gevoel van zwakte, als gevolg van een onbeteekenend leger.

In de toekomst denk ik mij het optreden tegen een landings-

leger tusschen de St. v. A. en de St. v. d. H., niet door het wegkruipen achter inundatieliniën, doch in het teeken van het offensief met de bedoeling den tegenstander te verslaan, voordat volgende échelons de kans misschien kunnen doen keeren.

Ik wil er hier op wijzen, dat dit offensief zeer zou worden tegengewerkt door het vroegtijdig stellen van inundatiën ter plaatse.

Alle maatregelen, die er op gebaseerd zijn om het vroegtijdig stellen der inundatiën aldaar te bevorderen — en dat zijn juist de inundatiën te stellen met water uit het IJselmeer, — acht ik uit een tactisch oogpunt ongewenscht.

Merkwaardig is, dat de geheele literatuur over de defensie en het Zuiderzeevraagstuk voor een groot deel gebaseerd is op deze inundatiekwestie,

Ook het vroegtijdig stellen van de *inundatiën in het Noordelijk gedeelte* van de N. H. W. met IJselmeerwater acht ik met het oog op de vele lijnen aanwezig en nog te maken vóór deze inundatie ongewenscht.

Waarom we zoo'n *haast* moeten maken met het opzetten van het IJselmeer tot boven A. P. om vooral maar vlug de betrokken polders te inundeeren, die voor het meerendeel ver *onder den zeespiegel* zijn gelegen, is mij niet duidelijk.

Laten we ons in dezen toch vooral niet laten beïnvloeden door een technisch advies van een *inundatiebureau*, waar men met groote nauwkeurigheden doorstromings-snelheden, hoeveelheden en tijden uitrekent, doch welke werkelijk zeer verdienstelijke en vernuftige berekeningen in de practijk zullen falen bij ieder gelukkig geworpen bom, die op hoogst onwetenschappelijke wijze de berekeningen in de war stuurt.

Het zal U na deze opmerking duidelijk zijn, dat mijnerzijds ook niet die hooge waarde wordt gehecht aan het bezit van de *sluizen* op Wieringen, als men in de militaireliteratuur gewend is. Daar komt nog bij, dat volgens mijne opvatting de gunstige werking der sluizen aldaar grootendeels kan worden *geneutraliseerd* door een plaatselijke vernieling, van uit de lucht, van den *afsluitdijk*, die ik, vooral in de toe-

komst, volstrekt niet uitgesloten acht, ondanks afweergeschut en luchtvloot.

De *sluizen op Wieringen* zou ik zoo goed mogelijk willen beschermen aan de Westzijde door een stelling dwars over het eiland, aangeleund aan den waarschijnlijk wel dras te zetten Waard-Nieuwland polder. Aan de Noordzijde kan de verdediging te water gesteund worden door spoorweggeschut van voldoende kaliber om de pantseringen der te verwachten schepen te doorboren. Dit *spoorweggeschut* zal ook moeten optreden bij de verdediging van den afsluitdijk.

Waarom legt de heer SCHARROO zijn spoorbaan 2. M. dieper dan de S.-C., evenals de heer VAN DAM VAN ISSELT zulks doet in zijn artikel in den Groenen Amsterdammer? De S.-C. zegt dat een lagere ligging van de baan uit een waterstaatkundig oogpunt niet toelaatbaar is.

Hoe verklaart de heer SCHARROO de mogelijkheid met het geschut op den afsluitdijk mee te kunnen werken tot het bestrijden van versperringen op 40 K.M. afstand? Ik weet wel, dat die dracht bij het zwaarste geschut bereikt wordt, doch wanneer deze ondersteuning de eenige reden is om het zwaarste kaliber toe te passen, dan zou ik het gebruik van dit zware geschut beslist ontraden.

Van groote waarde acht ik de maatregelen te nemen om bij een aanval uit het Westen het *deboucheeren* van de troepen uit Friesland mogelijk te maken. Er zal dus een *offensief bruggenhoofd* in den Anna Paulownapolder moeten worden voorbereid. De inrichting kan hoogst eenvoudig zijn, de dekkingsmiddelen gering. De strijd ter plaatse zal het karakter van den bewegingsoorlog dragen.

Het *combineeren* van dit bruggenhoofd met de Stelling van den Helder, mede onder het motto „bescherming van de sluizen te Wieringen”, acht ik verkeerd.

De stelling van den Helder is een versterkte *oorlogshaven* en eischt als zoodanig een vaste bezetting. Die bezetting wordt onnatuurlijk groot, wanneer men de stelling buiten haar verband uittrekt.

Uitbreiding van de S. v. d. H. is zeer gewenscht, wanneer men Den Helder wenscht te behouden als vlootbasis, thans

reeds, aangezien deze stelling een waar kogelputje vormt; als uiterste grens zou ik echter willen aannemen een lijn, ongeveer over de Kooy, op 6 K.M. uit de haven. Gaat men Zuidelijker dan krijgt men een aanmerkelijke verbreding van het landfront, door den vorm van de kustlijn.

De *toegangen* tot het resterende deel van de Zuiderzee zou ik evenals de heer SCHARROO willen afsluiten met versperringen en zeer zwaar kustgeschut. Zeer zwaar, d.w.m.i. zeggen minstens 38 c.M. en dus niet 30 c.M. Het kaliber van 30 c.M. is vooral bij de oorlogshaven Den Helder misplaatst. In de militaire literatuur wordt ook unaniem in een dergelijk geval het zwaartste geschut geeischt; alleen hier te lande vindt het kaliber van 30 c.M. plaatsing.

Het kaliber moet zoo groot zijn, omdat alleen bij de grootste kalibers *brisant-pantsergranaten* mogelijk zijn en dat we juist deze projectielen noodig hebben om de zware pantseringen te doorboren van de oorlogsschepen, die van uit de zee de havenwerken à prendre zullen nemen, en daarna ontploffen. Ook moet het geschut minstens even zwaar zijn als dat van den aanvaller.

M.H. ik zal hiermede mijn aandeel aan de discussie beëindigen. Ik zal het op prijs stellen, wanneer ook de heer MERENS de moeite wil nemen, zij het dan ook schriftelijk, mijne enkele opmerkingen over zijne brochure te beantwoorden, welk antwoord dan misschien wel in het gedrukt verslag kan worden opgenomen.

Ik spreek de hoop uit eenige nieuwe gezichtspunten geopend en toegelicht te hebben, die al zullen zij niet uw aller instemming wegdragen, m-i. voldoende belangrijk zijn, om ze onder uwe aandacht te brengen.

Hierna wordt gepauzeerd en tot de stemming en verkiezing overgegaan.

Bij de hervatting zegt de VOORZITTER: Mijne Heeren! De uitslag van de ballotage is, dat geen bezwaren zijn ingebracht tegen de voorgestelde kandidaten. Zij zijn dus met algemeene stemmen aangenomen. Ik heet hen welkom als lid

der Vereeniging en hoop, dat zij van hun kant zullen medewerken om de Vereeniging te doen bloeien en beantwoorden aan haar doel: het verspreiden van heldere begrippen omtrent krijgczaken. Het zijn de Heeren :

P. van Ginkel, 2e Luit. der Genie, C. Mattern, 1e Luit. der Genie, J. C. Meuser, res. 1e Luit. der Grenadiers, J. L. van Riemsdijk, Kapitein der Artillerie, A. van Sluiters, 2e Luit. der Genie, A. G. van Tricht, 1e Luit. der Infanterie N.-I. Leger, te 's-Gravenhage;

A. C. Eland, 2e Luit. der Cavalerie, E. R. J. G. Verspyck, 2e Luit. der Cavalerie, C. Walraven, 2e Luit. der Infanterie, te Amersfoort;

N. P. G. Janssen, 2e Luit. der Infanterie, J. D. Schepers, 2e Luit. der Artillerie, te Amsterdam;

A. J. de Ladhoudcr, 2e Luit. der Infanterie, G. D. Ketting, 2e Luit. der Infanterie, te Arnhem;

M. J. van der Boon, 1e Luit. der Infanterie, A. C. J. van de Ven, 2e Luit. der Infanterie, te Assen;

H. E. A. ter Beek, 2e Luit. der Infanterie, J. J. Jurissen, res. 2e Luit. der Infanterie, J. H. W. Koevoets, 2e Luit. der Infanterie, te Bergen op Zoom;

H. W. Tersteegc, 2e Luit. der Artillerie N.-I. Leger, te Breda;

J. G. M. Huisman, 2e Luit. der Artillerie, F. F. de Man, 2e Luit. der Artillerie, te Brielle;

G. Florschütz, 2e Luit. der Infanterie, W. L. J. Pothast, 2e Luit. der Infanterie, G. W. J. van Walraven, 2e Luit. der Genie N.-I. Leger, te Delft;

A. Gottschal, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger, te Delfzijl;

S. G. Manger Cats, 2e Luit. der Cavalerie, te Deventer;

B. F. C. de Hosson, 2e Luit. der Infanterie, te Doesburg;

J. K. H. de Roo van Alderwerelt, 2e Luit. der Artillerie, te Eden;

C. G. van Mourik, 2e Luit. der Artillerie N.-I. Leger, te Ginneken;

P. L. G. Doorman, 2e Luit. der Artillerie, J. C. van Heuven, 2e Luit. der Artillerie, Dr. D. H. Hiersch, Officier van Gezondheid 2e klasse, te Gorinchem;

J. F. Havekotte, 2e Luit. der Infanterie, H. Slager, 2e Luit. der Infanterie, te Groningen;

N. W. L. Everts, 2e Luit. der Infanterie, te Haarlem;

J. J. van Keulen, 2e Luit. der Infanterie, P. Kramer, 2e Luit. der Infanterie, te Harderwijk;

J. D. J. Couvée, 2e Luit. der Infanterie, te Den Helder;

H. M. van Oorschot, 2e Luit. der Infanterie, te 's-Hertogbosch;

W. Langeraar, 2e Luit. der Infanterie, te Leeuwarden;

J. Hoitzing, 2e Luit. der Mil. Administratie, J. E. Leezer, 2e Luit. der Infanterie, W. Chr. Wensink, 2e Luit. der Infanterie, te Leiden;

W. C. J. Pera, 2e Luit. der Mil. Administratie, te Maastricht;

J. L. H. A. Antoni, 2e Luit. der Infanterie, F. H. A. van Laugen, 2e Luit. der Infanterie, te Naarden;

P. H. Steenhamer, 2e Luit. der Infanterie, te Noordwijk;

A. J. van der Steen, 2e Luit. der Infanterie, N. L. W. Straten, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger, te Nijmegen;

K. van der Weerd, res. 2e Luit. der Infanterie, te Oosterhout;

G. J. Bekkers, 2e Luit. der Infant. N.-I. Leger, te Oostkapelle;

P. J. J. Jansen, 2e Luit. der Infanterie, te Roermond;

M. de Bloeme, Kapitein der Artillerie, te Schoonhoven;

M. D. A. Glerum, 2e Luit. der Genie, te Soesterberg;

M. Dijkstra, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger, te Sneek;

A. Burgdorffer, 1e Luit. der Genie, N. A. Felix, 2e Luit.

der Genie, T. B. Huurman, 1e Luit. der Genie, J. A. Kuijlaars,

Kapitein der Genie, C. J. W. Lanen, 2e Luit. der Genie. W.

J. van der Meulen, res. 1e Luit. der Genie, L. A. Peletier,

2e Luit. der Artillerie, E. Scherpenhuijsen Ram, Kapitein

der Genie, L. J. Spanjaerd Speckman, 2e Luit. der Genie,

E. Stoorvogel, 2e Luit. der Artillerie, J. J. de Wolf, 2e Luit.

der Genie, R. A. Wttewaal, res. 1e Luit. der Genie, te Utrecht;

P. A. van Akerlaken, 2e Luit. der Infanterie, te Venlo;

J. Kroon, 2e Luit. der Infanterie, te Vlissingen;

A. H. Schelling, res. 1e Luit. der Genie, te Voorburg;

H. Ackermann, 2e Luit. der Infanterie N.-I. Leger, te Zwolle;

en A. A. Snijder, Arts, Officier van Gezondheid 2e klasse, in Ned.-Indië.

Wat betreft de verkiezing van drie bestuursleden is de uitslag, dat de heer HEYMAN heeft verkregen 21 stemmen, de heer CRAMER 23, de heer TEN BOSCH 23, de heer SCHARROO 1, de heer MERENS 1, terwijl 1 stem in blanco is uitgebracht. De heeren HEYMAN, CRAMER en TEN BOSCH zijn dus met meerderheid van stemmen herkozen. Den heer CRAMER, die hier aanwezig is, vraag ik of hij zijne herkiezing aanneemt.

De heer CRAMER: Heel gaarne, mijnheer de Voorzitter.

De VOORZITTER: Ik dank U voor uwe bereidwilligheid, vooral namens het Bestuur zelf. Den heeren HEYMAN en TEN BOSCH zal gevraagd worden, of zij hun herkiezing aanvaarden.

Ik dank ook de beide Heeren, die den Secretaris-Penningmeester behulpzaam zijn geweest bij het opnemen van de stemmen, en gelijktijdig kwijt ik mij van mijn plicht van dankbaarheid voor de moeite en zorgen, besteed door de leden der Commissie van contrôle der financiën en verantwoordingsstukken.

Thans, mijne Heeren, bestaat er, doordat er eenige tijd over is gehouden, de gelegenheid om nog verder over het onderwerp van heden avond te spreken. Ik moet voorop stellen, dat den heer SCHARROO voorloopig 30 minuten zijn toegekend. Nu hij, door op den gegeven tijd van de heeren PREY en CRAMWINCKEL te bezuinigen, tijd heeft weten uit te winnen, zal er geen bezwaar tegen zijn, dat hij iets langer tijd krijgt om zakelijk te antwoorden, vooral nu er nog eenige sprekers zijn van wie hij niet weet, wat hart en mond hen zullen doen zeggen.

Dr. BEEKMAN heeft gevraagd een enkel woord te mogen zeggen. Ik geef hem hierbij gaarne het woord, maar wijs er tevens op, dat daarvoor slechts 10, hoogstens 15, minuten beschikbaar kunnen worden gesteld.

De heer BEEKMAN: Mijnheer de VOORZITTER, ik zal de heeren niet zoo lang bezig houden en begin met U dank

te zeggen voor de introductie in dit genootschap. Ik heb me zooveel jaren, van '80 af, met het Zuiderzee-vraagstuk bezig gehouden, dat het me genoeg doet ook eens van andere zijde dan de gewone, d.w.z. de militaire zijde, het onderwerp belicht te zien. Daarbij moet mij de opmerking van het hart, dat het me spijt, dat dit licht wel wat laat is gaan schijnen. Bij de behandeling van dit onderwerp in de Tweede Kamer is gebleken, dat de Regeering zeer mee-gaande was en niet opzag tegen wijzigingen en speciale commissies te benoemen voor onderdeelen van de zaak en wellicht dat, als dit militaire vraagstuk voor den dag was gekomen, dit zijn nut zou hebben kunnen afwerpen ter plaatse waar de zaak is afgehandeld.

Nu een paar opmerkingen, meer direct betreffende hetgeen tegen den heer SCHARROO is te berde gebracht. Als ik me daarbij begeef op militair gebied, geschiedt dit alleen met zekeren schroom en vragenderwijze. 't Is al sinds 1880, dat ik het militaire kleed niet meer draag, ik ben dus niet op de hoogte en heb geen overtuiging.

Een enkel woord over den heer PREY. Deze wil een geheel andere verdeling van land en water en een anderen afsluitdijk. Zeer zeker staan grootte en vorm der droogmakerijen in de wet niet vast en kunnen wijzigingen worden aangebracht en zal dat ook wel het geval zijn zelfs uit waterstaatkundig, uit ingenieursstandpunt. Het Zuiderzeeplan is alleen de groote vorm, bedacht om het geheel en de finantiëele gevolgen te overzien.

Maar iets anders is of de opzet geheel gewijzigd wordt en dat nog wel op niet economische wijze. Natuurlijk is het van weinig belang of er een 100 H.A. klei minder of een 100 H.A. zand meer zal worden drooggelegd. Daar gaat het evenwel niet om. Doch als juist de vruchtbaarste stukken worden uitgeschakeld, dan is dat geen kleinigheid en verstoort dat den geheelen economischen opzet van het plan. De waarde van zandgronden is maar de helft van goede klei, ook al werkt men met kunstmest. Dat kan men dagelijks en overal waarnemen. Ik heb de cijfers van de laatste 10 jaar eens nagegaan en daaruit bleek dat de grond in den Haarlemmermeerpolder, gemengde grond, opleverde f 280

per H.A. en die in de Ypolders, zuivere klei, f 380 per H.A. Dat is een enorm verschil. Gaan we in hoofdzaak zand droogleggen — en dat wil de heer PREY — dan zou de geheele opzet van het plan verstoord worden. Dat zou heel verkeerd zijn.

Nu een enkel woord over de richting van den afsluitdijk, in verband met de bruggenhoofdstelling daarvóór.

De heer MERENS wil dien niet van de N O. punt van Wieringen naar Piaam doen loopen doch naar Hindeloopen. Ik stem toe, we krijgen door den dijk naar Piaam te leggen een militaire stelling, welke minder goed te verdedigen is. Maar uit waterstaatkundig oogpunt is Piaam beter. De heer SCHARROO voelt zelf ook wel de bezwaren tegen de richting van den dijk, maar uit waterstaatkundig oogpunt zijn de bezwaren tegen de richting Hindeloopen vrij groot.

Bij Piaam krijgen we n.l. een stompen hoek. Er moet rekening gehouden worden bij den aanleg van de waterkeering met de opwaaiing van het water, dus bij W. of N.W. wind. De hoogte dezer opwaaiing nu is niet alleen afhankelijk van de lengte waarover het water opwaait, evenals van de diepte, maar ook van den vorm van de kust waartegen het opwaait.

Zoodra we krijgen een trechtervorm — zooals bij Hindeloopen, — zal het water juist daar hooger opwaaien en krijgen we hooge standen. 't Is precies hetzelfde op de Westerschelde, waarin we achterin ook hoogere standen hebben dan voorin. En ook in de Lauwerszee. Die trechterwerking is sterker bij Hindeloopen. We zouden dan krijgen een groote opwaaiing van het water bij wind uit W. richting, in het algemeen het grootst in de richting van de lijn, welke den hoek tusschen dijk en kust middendoordeelt. Ik vrees dat onze waterstaatsingenieurs ernstig bezwaar tegen een dergelijke richting van den afsluitdijk zouden hebben.

Nu heb ik getracht — ik zeg nogmaals op militair gebied kom ik slechts met schroom, maar ik begrijp evenwel de bezwaren van den heer MERENS — na te gaan of het niet mogelijk zou zijn het voordeel van de stelling bij Hindeloopen te combineeren met het voordeel van den afsluitdijk bij Piaam,

door de stelling, voorgesteld door den heer MERENS, eenigszins uit te breiden naar het Noorden toe, zoodat Piaam er binnen zou vallen. Er zal gezegd worden, dat er dan nog grooter hoog wordt gemaakt en nog meer manschappen noodig zullen zijn, doch betrekkelijk wordt die stelling niet zooveel grooter. Er is ook gezegd, dat een bezwaar is dat dit terrein hooger ligt dan de merenstreek — 't zal van A. P. tot $\pm$ 50 c.M. + A. P. zijn — en dat veel meer troepen vereischt worden. Ik meen gehoord te hebben twee man per Meter. Doch men vergeet daarbij, dat dit terrein niet gemakkelijk begaanbaar is voor den vijand. Het is wel degelijk polderland en doorsneden met slooten — nu ja, eenige ervan zijn soms droog — en boezemwatertjes, die steeds water houden. Het is een heel ander terrein dan dat voor de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, dat — we zijn hier onder ons, en we mogen het dus wel zeggen — b.v. bij Vechten en bij Rijnauwen heel wat gemakkelijker begaanbaar is.

Voor een offensieve stelling moeten we het zuidelijk gedeelte van Friesland er bij hebben. Dat geef ik den heer MERENS onmiddellijk toe. Dat is een terrein, dat er zich geheel voor leent. In Gaasterland alleen zullen we geen natte voeten krijgen en dat is dus aangewezen voor het opstellen van troepen en om vandaar te beginnen.

Er is gesproken van een mereninundatie in Friesland. Die afsluiting tusschen de meren is, geloof ik, overbodig. De wegen daar leiden slechts naar eenige dorpjes; er zijn haast geen wegen en die er zijn, loopen niet door. Men kan niet verder en blijft in de wei steken. Piaam zelf b.v. is alleen langs den dijk te bereiken.

Daarbij doet zich de vraag voor: hoe zullen we in Friesland moeten inundeeren, zooals ook de heer CRAMWINCKEL wil. In Holland is dat gemakkelijk, daar kan het à la minute geschieden. Het terrein ligt daar n.l. in de polders lager dan de boezemwateren. De polders liggen meestal op 1 à 2 M. — A. P., terwijl de boezems staan op $\frac{1}{2}$ M. — A. P. Willen we daar de polders laten onderloopen, dan hebben we maar een gat te steken in de kade langs den boezem en het water stroomt van zelf in de kom. In Friesland daarentegen

zijn de boezemstanden in den regel lager dan het terrein. Dus zou de boezem moeten worden opgezet en dat is haast niet om te doen en zou moeten gebeuren vooral van de Lauwerszee uit. Ik voor mij zie niet in hoe dit voor dezen zeer grooten boezem in voldoende mate te bereiken zou zijn.

De VOORZITTER: Het woord is aan den heer DE MURALT.

De heer DE MURALT: M. d. V., ook ik betuig U mijn vriendelijken dank voor de introductie in deze vergadering. In het algemeen kan ik onderschrijven hetgeen door den heer BEEKMAN is gezegd. Ook ik kan niet verheelen, dat ik er verbaasd van heb gestaan, dat aan dergelijk vraagstuk, waaromtrent door meer dan een Ministerie wetsontwerpen zijn ingediend en waarover meerdere Staatsstukken zijn gewisseld, van Militaire zijde niet meer aandacht is geschonken. Natuurlijk is de zaak bij de Militaire Staven wel besproken, maar het Publiek heeft van Militaire zijde omtrent het vraagstuk zoo goed als niets vernomen. Eerst toen de beraadslagingen in de Tweede Kamer in vollen gang waren kwam er van de hand van den heer PREX een zeer interessante brochure waarin het vraagstuk van Militaire zijde werd bekeken. Die brochure kwam te laat en de meeste Kamerleden, die de voorlichting noodig hadden van het Publiek, hebben geen tijd meer gehad haar te bestudeeren. Wat zien wij nu, dat nadat het wetsvoorstel in de Kamers is aangenomen, de militairen komen met zeer interessante brochures, waarin kritiek op het aangenomen wetsontwerp wordt uitgeoefend. Op ons, die niet tot de militaire kringen behooren, heeft een en ander een vreemden indruk gemaakt. Wij vragen ons af, of het bij de Militairen wel ernst is, nu zij zoo'n gewichtig vraagstuk „en bagatelle” hebben behandeld. Om slechts op één ding te wijzen: de militairen hebben een fout gemaakt door er niet op te hebben gewezen met een zaakkundig rapport, dat de Meerdijken door de Zuiderzeecommissie te laag waren ontworpen. De Zuiderzeecommissie heeft inzake den afsluitdijk alléén de vraag overwogen of de afsluitdam door aanval van de natuur-

elementen ooit zou kunnen doorbreken. Het denkbeeld is echter nooit naar voren gebracht, dat een eventueele buitenlandsche vijand bij Piaam bijv. een gat in den afsluitdijk zou kunnen maken van 500 à 600 meter lengte.

Een dergelijke opmerking had intijds van militaire zijde moeten zijn gelanceerd. In de Tweede Kamer heb ik gelukkig die opmerking gemaakt. Ik heb toen een motie voorgesteld — die ook met schier algemeene stemmen is aangenomen — waarin de wenschelijkheid werd uitgesproken de meerdijken zoodanig te verhoogen dat op een doorbreken van den afsluitdijk door een vijand, oproer of wat ook, mocht worden gerekend. Men vergete niet, dat wanneer de afsluitingsdijk is doorgebroken, in het IJselmeer, bijv. bij de Wieringerinpoldering vloedstanden zullen kunnen voorkomen die zelfs hooger zullen zijn dan de hoogste vloedstanden die ooit op die plaats in de Zuiderzee zijn voorgekomen. De heele militaire inundatie zou in de war loopen, wanneer de afsluitdijk werd doorgebroken en het bleek dat de meerdijken te laag zouden zijn, (zooals namelijk de Zuiderzeecommissie die te laag ontwierp).

De fout van militaire zijde is geweest, dat niet intijds op dit alles is gewezen. Het maakt op zijn zachtst gezegd een zonderlingen indruk op het publiek dat eerst nu de Vereeniging van Krijgswetenschap over de zaak gaat praten en de afsluitdijk anders wil leggen nu in de Wet die dijkinrichting is vastgelegd.

Mijne Heeren, ge moet U op het standpunt stellen dat de civielen het land droogleggen en dat U zorgt dat dat land verdedigd wordt. Niet de zaak omkeeren en inpolderingen maken waarbij als nummer een wordt gerekend op de defensie van het land.

Wat de heer PREY wil lijkt mij uit een militair oogpunt zeer mooi, maar is eigenlijk het paard achter den wagen spannen. De VOORZITTER schudt van neen, wellicht heb ik het mis en heb ik de zaak niet goed begrepen.

De heer PREY voelde zelf dat hij de landaanwinning te ondergeschikt maakte aan de defensiebelangen. Hij haastte zich dan ook er op te wijzen, dat de zandpolders, die hij

maken wil, met kunstmest wel goed te maken zijn. Ik geef toe, dat indien mogelijk, zonder noodzaak om zandgrond in te polderen, er bij het opmaken van de waterbouwkundige en landbouwkundige ontwerpen, ook rekening kan worden gehouden met de défensiebelangen. Deze belangen moeten echter „op dat oogenblik” van secundaire aard zijn. Is het land er eenmaal, dan moet de militaire autoriteit voor de best mogelijke verdediging zorgen.

De VOORZITTER: De heer SCHARROO heeft het woord.

De heer SCHARROO: Mijnheer de Voorzitter! Mijne Heeren!

Van den korten tijd, welke voor mij overblijft, om de opmerkingen van de sprekers van hedenavond te beantwoorden, wil ik in de eerste plaats gebruik maken, om allen, die aan het debat hebben deelgenomen, dank te zeggen voor de belangstelling, welke zij in mijne studie hebben betoond. In het bijzonder moge dit gelden voor de Heeren niet-leden onzer Vereeniging, die mij niet alleen zoo krachtig hebben gesteund, maar bovendien door hunne aanwezigheid hier ter plaatse wederom bewijzen, dat vraagstukken van militairen aard het *algemeen* belang raken en niet uitsluitend in zuiver militair-technischen zin kunnen worden opgelost.

Naar aanleiding van hetgeen hedenavond in het midden werd gebracht, meen ik, dat het noodig is hier nogmaals uiteen te zetten, dat ik mij, bij de samenstelling mijner verhandeling beperkt heb tot het geven van eene bespreking van de beteekenis, welke de thans *tot wet verheven plannen* tot afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee voor de landsverdediging hebben. Geenszins heb ik dan ook de meening uitgesproken, dat deze plannen voor onze landsverdediging als de *beste* moeten worden beschouwd. Integendeel. ben ik overtuigd, dat, al hebben deze plannen uit een militair oogpunt groote voordeelen, er ongetwijfeld eene geheel andere wijze van afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee mogelijk is, waarbij in *militair* opzicht nog veel grooter voordeelen worden verkregen. En waar de Overste MERENS dan ook opmerkte, „slechts afbrekende critiek te zullen leveren;” wil ik daartegenover stellen, dat,

ten minste wat betreft de richting van den afsluitdijk en den vorm van een deel der inpolderingen, ik op militaire gronden voor een groot deel meega met de meening van de heeren MERENS en CRAMWINCKEL. Eene richting van dien dijk van Wieringen naar Hindeloopen zou uit een *militair* oogpunt véél beter zijn dan eene richting van Wieringen naar Piaam. Ik ga zelfs verder en acht de richting naar Piaam, welke thans is aangewezen, eene *militaire fout*.

Trouwens, wie zou zulks willen bestrijden? Reeds een blik op de kaart doet zien, dat Stavoren als bruggenhoofd heel wat voordeelen heeft boven Piaam. De belangrijke mededeelingen, welke de heer CRAMWINCKEL hierover deed, naar aanleiding van eene door de Hoofden van Onderwijs der Koninklijke Militaire Academie ter plaatse uitgevoerde verkenning, hebben mij in deze meening nog versterkt.

Mijne Heeren, Ik wil dan ook hier gaarne verklaren, dat mijne inzichten over de *voor de landsverdediging meest gewenschte* afsluiting en droogmaking voor een groot gedeelte met die van Overste MERENS overeenkomen. Uit een technisch en economisch oogpunt kan ik echter niet geheel met deze voorstellen instemmen.

Dit moet echter thans buiten beschouwing blijven, *nu in de wet de richting van den dijk naar Piaam is vastgelegd*. In alle jaren, waarin de Zuiderzee-plannen van verschillende zijden zijn bestudeerd, werden geen defensie-bezwaren geopperd tegen deze richting van den afsluitdijk. Moet van militaire zijde, nu eindelijk de plannen in de wet vastliggen en het grootsche werk zal worden uitgevoerd, thans eene wetswijziging worden gevraagd, die blijkbaar eenige maanden geleden niet noodig werd geoordeeld? M. i. zou dit niet bevorderlijk zijn voor het vermeederen van de sympathie, welke, vooral van niet-militaire zijde, voor ons defensie-wezen zoo noodzakelijk is. Vergeten wij toch niet, dat de belangstelling voor het defensie-vraagstuk van civiele zijde en vooral van de leden der Staten-Generaal, meestal niet zóó gering is, als wij dikwijls meenen. Meermalen is mij verzekerd, dat juist het gemis aan éénstemmige voorlichting door militaire deskundigen, het ontbreken van het

bewustzijn „zoo moet het, en niet anders”, de Kamerleden afschrikt van het beschikbaar stellen van de gevraagde gelden.

De Overste MERENS zal mij dan ook niet ten kwade kunnen duiden, dat ik, hoewel ik gaarne instem met een groot deel van zijne belangrijke studie, het in hooge mate betreur, dat deze studie eenige jaren te laat is ingediend, zoodat deze naar mijne meening nu niet meer in beschouwing *kan* komen, tenzij . . . . men van militaire zijde nu nog de publieke opinie durft trotseeren met eene wetswijziging en aangenomen natuurlijk, dat deze richting ook uit een waterstaatkundig oogpunt gewenscht is. Hetzelfde geldt voor de opmerkingen van den heer CRAMWINCKEL over dit punt. Thans moeten wij het feit aanvaarden, dat de waterstaatkundige plannen van het werk in groote trekken zijn vastgelegd, terwijl de belangen van de landsverdediging in verband hiermede zoo goed mogelijk zullen moeten worden behartigd.

Wat dit betreft, schaar ik mij dan ook geheel aan de zijde zijde van den heer DE MURALT. Alleen zou ik den heer DE MURALT willen opmerken, dat het verwijt, dat de Zuiderzeepannen van militaire zijde te laat in beschouwing werden genomen, niet het Bestuur van onze Vereeniging en mijne verhandeling mag treffen. Het Bestuur toch beoogde slechts, na het tot stand komen van het wetsontwerp, de aangenomen plannen te beschouwen in hunne beteekenis voor de landsverdediging, zoodat deze studie onmogelijk kón verschijnen vóór de behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer.

Mijne Heeren, Het standpunt, dat ik innam bij het samenstellen van mijne verhandeling, moet ik ook hedenavond handhaven. Wel erken ik gaarne, dat de wet nog vrij laat, welke gedeelten van de af te sluiten Zuiderzee zullen worden drooggemaakt, zoodat in dit opzicht met het oog op de landsverdediging nog wijzigingen kunnen worden gebracht in de door de Zuiderzeevereeniging voorgestelde vier polders, *indien economische belangen zich daartegen tenminste niet verzetten*. Echter blijkt uit de Memorie van toelichting tot het Wetsontwerp, dat wel degelijk beoogd wordt *in groote*

trekken de plannen van de Zuiderzeevereeniging uit te voeren, zal zijn wijzigingen in den vorm der te maken polders niet uitgesloten. Ook uit een waterstaatkundig oogpunt zullen wijzigingen hierin vermoedelijk en zelfs zeer waarschijnlijk, wel noodzakelijk blijken.

De door Overste MERENS voorgestelde vorm der polders zal daarbij naar mijne meening alleszins overweging verdienen.

Ik vermeen, dat het aanvaarden van dit standpunt voldoende duidelijk maakt, dat ik bij het samenstellen van mijne studie het oog gericht moest houden op de plannen der Zuiderzeevereeniging en de beoordeeling hiervan door de Staatscommissie van 1892. Dat de uitspraak van deze Commissie voor mij „het begin is van alle wijsheid”, heb ik nergens betoogd; evenmin, dat ik hiermede steeds instem. Maar voor het vervullen van de mij door het Bestuur gegeven opdracht mocht ik toch zeker wel rekening houden met de plannen, welke ik moest beschouwen?

Mijne Heeren, Ik zal, na de zaakkundige mededeelingen hieromtrent van Dr. BEEKMAN, geen uitvoerige besprekingen wijden aan de vraag, of de waterstaatkundige bezwaren, verbonden aan het maken vaneen afsluitdijk van Wieringen naar Hindeloopen, eene dergelijke richting wel zouden toestaan. De grootere lengte van dezen dijk, het vormen van een zak vóór de Friesche kust en het snijden juist van de diepste vaargeulen van de Zuiderzee, zijn bezwaren, welke niet te licht mogen worden geteld. Slechts een uitgebreid onderzoek heeft de Zuiderzeevereeniging doen besluiten tot het voorstellen van de richting Wieringen-Piaam.

Met het voorstel van Dr. BEEKMAN, om aan de militaire bezwaren van de dijkrichting naar Piaam tegemoet te komen, door uitbreiding van de stelling van Piaam tot het merengebied, kan ik mij zeer goed vereenigen.

Ik merk hierbij op, dat de door mij in Fig. 8 der verhandeling voorgestelde stelling slechts als een *schema* mag worden beschouwd. Door zorgvuldige, plaatselijke verkenning, waarvoor mij in dezen tijd de gelegenheid ontbrak, zal de vorm en de inrichting van de te maken stelling nauwkeurig moeten worden vastgesteld.

De heeren MERENS en CRAMWINCKEL achten het voorts geen voordeel meer, dat de breedte van het IJselkanaal wordt gebracht op 5000 M., zooals de Staatscommissie zulks wenschte. Ik geef dit gaarne toe. Nergens beweerde ik ook het tegendeel. De militaire gronden, waarop de voorstellen tot verbreding van dit kanaal van 1500 M. tot 5000 M. in 1892 berustten, zijn thans niet meer van kracht, terwijl bovendien ongeveer 8000 H.A. van den allerbesten kleigrond daardoor verloren gaan. Echter werd deze grootere breedte niet alleen uit een militair oogpunt noodig geoordeeld, maar ook met het oog op de waterverversching van de stad Amsterdam; een eisch, welke ook thans nog van kracht is.

Bovendien is een kanaal van 5 K.M. breedte nog steeds eene hindernis van belang; het Hollandsch Diep is slechts 3 K.M. breed en ieder, die ter plaatse bekend is, zal moeten toegeven, dat de waarde van een dergelijk vaarwater als hindernis niet mag worden onderschat.

Voor den heer PREY, die met het oog op de belangen der landsdefensie eene gewijzigde droogmaking beoogt, kan niet de opmerking gelden, dat zijne voorstellen werden gepubliceerd na het aannemen van het wetsontwerp. Reeds in November 1917 verscheen zijne studie in den „Militaire Spectator”. Bovendien wordt bij deze plannen de door de wet vastgelegde richting van den afsluitdijk als grondslag genomen, zoodat de voorstellen van den heer PREY, al wijken zij, wat de inpolderingen betreft, belangrijk af van de plannen der Zuiderzeevereeniging, ook thans nog overwogen kunnen worden.

De heer PREY verzet er zich tegen, dat ik hem in mijne verhandeling beschuldig van het innemen van een té militairistisch standpunt, waar ik betoogde, dat hij de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee *in de eerste plaats dienstbaar wilde maken aan de landsverdediging*.

Mijne Heeren, de herlezing van het artikel van den heer PREY kan mij niet terugbrengen van de meening, dat — al is zulks blijkbaar niet beoogd — een dergelijke geest in dit artikel niet kan worden weggecijferd. Dat ik in deze meening niet alleen sta, bewijst wel hetgeen de heer DE MURALT hier-

omtrent opmerkte bij de behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Dit Kamerlid toch zeide:

„In verband met de defensie worden drieërlei standpunten ingenomen.

„Allereerst het standpunt, dat de drooglegging in het bijzonder moet worden dienstbaar gemaakt aan de verbetering van 's lands defensie. De echte militairisten, in den goeden zin van het woord bedoeld, staan op dat standpunt.

„In de brochure, geschreven door Kapitein PREY, komt o.a. dat standpunt op den voorgrond. Deze Kapitein, die inderdaad verdienstelijke beschouwingen heeft gegeven, zooals mij door deskundigen werd verzekerd, en ook omtrent de drooglegging zelf goede denkbeelden oppert, stelt als het ware de drooglegging der Zuiderzee geheel afhankelijk van het defensiebelang. Het spreekt vanzelf, dat ik niet bereid ben dezen officier overigens te volgen.”

Waar mij gebleken is, dat ook van andere zijden aan Kapitein PREY eenzelfde standpunt werd toegeschreven, kan ik het slechts toejuichen, dat de heer PREY hier thans de verzekering heeft gegeven, dat de economische belangen van het Zuiderzee-vraagstuk wel degelijk zijne aandacht hebben gehad.

Of hij echter voldoende rekening houdt met deze belangen? Mijne Heeren, dat zou ik niet gaarne erkennen. De inpolderingen, zooals de heer PREY die beoogt, zullen n.l. een groot gedeelte minderwaardigen zandgrond inpolderen, terwijl daardoor vette kleigrond verloren gaat. Nu zal ik geenszins tegenspreken, dat in den tegenwoordigen tijd zandgrond niet productief zou zijn te maken. Maar in de eerste plaats zal dit slechts gaan na langdurige moeiten, gepaard met vele kosten, terwijl toch niemand het standpunt zal willen innemen, dat dergelijke zandgronden dan in waarde gelijk zullen staan met vette kleigronden, die bovendien onmiddellijk, zonder groote onkosten en ingewikkelde bewerkingen, steeds voor bebouwing gereed zijn. Bovendien, ik wees er in mijne verhandeling reeds op: *Economische kracht is tevens militaire kracht*, m.a.w. polder de beste gronden

in, om deze economische kracht zoo *groot* mogelijk te maken! Dat ik in dit opzicht geheel meega met de opmerkingen van de heeren BEEKMAN en DE MURALT, wordt o.a. bewezen door het gestelde op blz. 462 en 480 van mijne verhandeling.

Ik stel mij bovendien de vraag, die ook de heer BEEKMAN zoo terecht naar voren bracht: Wat zal er van de uitgifte van die zandgrondeu terecht komen, gezien het voorbeeld van den Haarlemmermeerpolder?

Ook voor het kleigrondbezit is deze vraag van beteekenis. Waar n.l. de opbrengst van kleigrond aanmerkelijk hooger is dan die van zandgrond, daar zal met eene geringere oppervlakte kunnen worden volstaan, om in de behoefte van het gezin te voorzien, m.a.w. de kleipolder zal eene dichtere bevolking kunnen herbergen, hetgeen, gelet op de dichte bevolking van Nederland, van belang kan worden geacht.

Overigens meen ik te mogen volstaan met mij te beroepen op de mededeelingen van de vorige sprekers.

Ten overvloede moge ik U hierbij nog het oordeel vermelden, hetwelk enkele ter zake kundigen mij hieromtrent deden toekomen.

De Heer E. SNELLEN, Rijkstuinbouwleeraar voor Noord-Brabant:

„Door verbetering van de bemestingstechniek en toepassing van „wetenschappelijke ervaring op de practijk van den landbouw, heeft „men inderdaad het zoover gebracht, dat vochthoudende zandgrond „zeer vruchtbaar is te maken, maar geen enkele landbouwkundige zal „aan dien zandgrond, waarop het produceeren altijd duurder moet „wezen dan op de van nature vruchtbare klei, de voorkeur geven „boven laatstgenoemde grondsoort.

„Klei bevat in de samenstellende deelen een percentage kali, die in „zandgrond ontbreekt en die slechts door bemesting, dus met groote „kosten, daarin is aan te brengen.

„De ingepolderde kleigronden kunnen gewoonlijk eenige jaren zonder „mest worden beteld, wat met den zandgrond zeker niet het geval zal zijn „*Het komt mij voor, dat men bij de droogmaking der Zuiderzee „moet trachten het aantal hectaren kleigrond zoo groot mogelijk te „maken; dit moet juist een der beweegredenen zijn voor de onderneming.* „Zandgrond toch is er voldoende te krijgen door de veel minder kost- „bare ontginning der heidovelden in Noord-Brabant en Limburg”.

De Directie van de Nederlandsche Heide-Maatschappij :

„De door U gestelde vraag is o. i. zeer gemakkelijik te beantwoorden, „door den te verwachten toestand te vergelijken met hotgeen men ziet „in de gebieden, waar zand en klei nan elkaar grenzen en waar de „grond op dezelfde wijze en voor dezelfde cultuur wordt gebruikt. Dan „kan men constateeren, dat de waarde, zoowel koop- als pachtwaarde, „van de zandgronden aanzienlijk geringer is dan van de kleigronden. „Dit houdt natuurlijk wel eenigszins verband met de kwaliteit van „den grond, zoodat onder omstandigheden de waarde van klei en zand „elkaar naderen, soms zelfs de waarde van zand hooger is.

„Sprekende over de gronden van de Zuiderzee in het algemeen, zal men „echter de waarde van den kleigrond aanzienlijk hooger moeten stellen.

„Bovendien zal op den kleigrond meer kunnen worden geproduceerd „van de gewone voedingsgewassen. Granen zullen op die gronden bijna „steeds meer opbrengen; voor suikerbieten geldt hetzelfde. Voor aard- „appelen is het in mindere mate het geval.

„Hoe economisch de verhouding is, blijkt vrijwel geheel uit het „waarde-verschil. Daarin zijn in normale omstandigheden de verschil- „lende factoren verdisconteerd.

„Bij de inpoldering zelf zullen waarschijnlijk de kosten weinig „verschil maken. De waterkeerende werken blijven dezelfde voor zand „en klei. Alleen het wegen- en slootennet zal op de klei wat duurder „zijn, maar dat is van weinig belang. In het kort achten wij het dus „zeer beslist een belangrijk voordeel, dat bij dezelfde kosten van water- „keerende werken, *zooveel mogelijk kleigronden worden ingepolderd.*

De heer TH. VAN WELDEREN BARON RENGERS te Oenkerk :

„Zeker, met behulp van meststoffen kan men zandgronden productief „maken. Alleen is het dan ook beslist noodig, dat de factoren, die „zandgrond productief maken, ten allen tijde aanwezig zijn. Ontbreekt „een dier factoren, dan verliest de zandgrond oneindig spoediger haar „productief vermogen dan kleigrond. Iedereen weet immers, dat juist „tegenwoordig in dezen oorlogstijd de productie der zandgronden met „reuzenschreden achteruitgaat, terwijl de kleigronden nog weinig van „hunne vruchtbaarheid hebben ingehooft“.

„De handelsgewassen, die op zandgrond met voordeel geteeld worden, „hebben meest alle een beperkt afzetgebied; men kan de teelt hiervan „dus niet met eenigen vasten uithouden.

„Wanneer een groot deel der kleigronden van de Zuiderzee onin- „gedijkt zou worden, zoudt men er daarentegen heel veel zand wel ingedijkt „zou worden. Men zou men beter doen de geheele indijking maar na „te laten“.

De heer K. VERPUNEN te Winkal :

„Ik zou het niet mogelijk ingepolderde zandgronden even „productief te maken als een kleigrond. Alleen kan men, door eene „andere wijze van aanplanting van kunst- en dierslijke most, van goede,

„zavelachtige zandgronden opbrengsten verkrijgen, ongeveer gelijk aan die van vette klei, doch wanneer de zandgronden uitsluitend bestaan uit zuiver zand, dan behoeft men geen illusieën omtrent een eenigszins redelijke opbrengst te koesteren.

„De kosten voor bemesting uit te geven, zullen het economisch resultaat van zandgrond steeds veel geringer doen zijn dan van kleigrond, niettegenstaande de bewerking van zandgrond voordeliger is dan die van kleigrond.

„Bij de drooglegging van de Zuiderzee moet men dan ook streven naar inpoldering van zooveel mogelijk klei- en zavelgrond. Van zandgrond is slechts met opoffering van veel geld iets te maken”.

De heer A. DRAISMA DE VRIES te Achlum (Fr.) gaat zelfs nog verder. Als slotsom van een uitvoerig betoog gaf hij mij n.l. te kennen, dat naar zijne meening „de zandgronden der Zuiderzee niets waard zijn voor ontginning.

„Alleen de zandgronden der hooge, woeste gronden in Nederland kunnen, bij intensief bedrijf en geregelde bemesting, eene matige rente opleveren. In cultuur zijnde kleigronden staan echter in productiviteit en opbrengst zeer ver boven deze laatste zandgronden. De kleigronden in de ontworpen polders in de Zuiderzee zullen, na in cultuur te zijn gebracht, voor de beste kleigronden niet onderdoen. Zij zullen in de eerste (misschien tientallen) jaren geene bemesting vragen”.

Ik vraag mij bovendien af, of door de door Kapitein PREY voorgestelde inpolderingen in *militair* opzicht wel zoodanige voordeelen zullen worden verkregen, dat hierdoor het economisch nadeel van het inpolderen van zandgrond zou mogen worden aanvaard.

De heer PREY wil een breed acces tusschen Friesland en Holland tot stand brengen, omdat hij den dijk niet betrouwbaar acht tegen vernieling uit de lucht. Ongetwijfeld bestaat het gevaar, dat de dijk door bommen uit luchtvaartuigen wordt vernield, maar toch mogen wij dat gevaar niet overdrijven. Er zouden heel wat meer bommen met zeer groote springladingen op *eenzelfde* punt van een dergelijken, zwaren dijk moeten vallen, om hierin een zoodanig gat te kunnen slaan, dat het water uit het vrijblijvend gedeelte van de Zuiderzee in het IJselmeer kan komen. Bovendien zal de aan de Noordzijde van den dijk te verwachten aanslibbing dit gevaar steeds kleiner doen worden.

Krachtig luchtafweergeschut en eene offensieve luchtvloot

zullen echter de eenige, afdoende bescherming kunnen geven tegen het gevaar van vernieling door bommen uit luchtvaartuigen. Terecht zegt Overste MERENS, dat afweergeschut, langs den dijk opgesteld, aan vijandelijke vliegers zal beletten zóó laag te vliegen, dat zij voldoende trefkans op den dijk zullen hebben.

Op dit geschut, gesteund door eene offensieve luchtvloot, kan niet genoeg worden aangedrongen. De meening van den heer PREY, dat het niet waarschijnlijk is, dat wij in de naaste toekomst in het bezit zullen komen van eene dergelijke luchtvloot, zal vermoedelijk practisch wel bewaarheid worden, maar dit mogen wij toch zeker hier niet naar voren brengen. Wie ons land verdedigen wil, moet ook de middelen willen!

Wat de spoorlijn over den dijk betreft, betoogde ik reeds, — en ook de heer PREY zal dit moeten erkennen —, dat deze, wat het gevaar der vernieling uit de lucht betreft —, in eenzelfde toestand verkeert als bij de door den heer PREY voorgestelde, meer zuidelijke ligging. Gevaar tegen vernieling door vlakbaanvuur acht ik voor de spoorlijn op den dijk echter uitgesloten, wanneer de door mij beoogde maatregelen ter verdediging van de zeegaten worden genomen en de spoorlijn ongeveer 2 M. onder de kruin van den dijk wordt gelegd (blz. 516 der verhandeling). Het is mij niet duidelijk, waarom de heer CRAMWINKEL het belang van dezen, ook door den Majoor VAN DAM VAN ISSELT noodig geachten maatregel niet kan erkennen.

Vermoedelijk zal het noodig zijn, den dijk met het oog hierop 1 M. hooger te maken. Ook uit een waterstaatkundig oogpunt komt mij dit echter zeer gewenscht voor.

Terloops moge hier nog worden opgemerkt, dat de heer PREY ten onrechte meent, dat ik ter beveiliging van het spoorwegverkeer een bomvrijen tunnel in den dijk *noodzakelijk* acht. In mijne studie deelde ik alleen mede, dat, wanneer alle door mij genoemde maatregelen niet als afdoende werden beschouwd, de aanleg van een dergelijken tunnel zou kunnen worden *overwogen*. Trouwens, als dit noodzakelijk blijkt, zal deze tunnel evengoed noodig zijn bij de plannen van den

heer PREY, als bij eene spoorlijn over den afsluitdijk. Ik voor mij blijf het maken van een dergelijken, zeer kostbaren tunnel echter overbodig beschouwen.

Dat de beide door den heer PREY ontworpen noordelijke polders een breeden gemeenschapsweg tusschen de provinciën Holland en Friesland zullen vormen, is in mijn oog eer een nadeel dan een voordeel. Bovendien blijft de heer PREY niet geheel consequent. In het noorden toch wil hij eene breede verbinding tusschen Holland en Friesland, terwijl hij in het zuiden vreest, dat de nadering tot diezelfde vesting Holland door een kanaal van slechts 5 K.M. breedte te gemakkelijk wordt.

Zoolang het beginpunt Piaam van den afsluitdijk in eigen handen is, zal het verkeer tusschen de Provinciën Holland en Friesland kunnen plaats vinden over de spoorlijn op den afsluitdijk, in aansluiting met een uitgebreid vervoer te water over het IJselmeer. Wanneer de afsluitdijk behoorlijk wordt beschermd, vooral door luchtafweergeschut en eene krachtige luchtvloot, mag de verbinding aldus voldoende veilig worden geacht.

De heer CRAMWINCKEL beschouwt de verbinding over den afsluitdijk alleen met het oog op de mobilisatie en concentratie van onze weermacht. Maar ook voor de verpleging, het aanvullen en terugnemen van troepen, enz. heeft deze verbinding beteekenis.

Terloops mag ik hier den heer CRAMWINCKEL nog wel even wijzen op hetgeen ik op blz. 486 van mijne verhandeling opmerkte over de dekking van het mobilisatievervoer *aan de grenzen*.

Moeten de troepen uit de noordoostelijke provinciën terugtrekken, dan acht ik het zeer problematiek, dat door de beide polders, welke de heer PREY wil maken, hetzij te voet, hetzij per voertuig, eene snelle verbinding met West-Friesland zal worden verkregen. De weinige, smalle en open polderwegen, de overtocht over de polderkanalen en vooral die over het kanaal tusschen de beide polders, zouden een dergelijken terugtocht veel moeilijker maken dan een terugtocht over den afsluitdijk en gelijktijdig te water over het IJselmeer.

Bovendien is de vraag gewettigd: Wat verwacht de heer PREY van deze beide diepe polders, nu hij den afsluitdijk niet betrouwbaar acht? Een breed acces zou voor een dergelijken terugtocht slechts groote waarde hebben, wanneer het gevormd werd door een *hoog gelegen, vlak* en door vele, goede wegen doorsneden terrein. Maar waar blijven in dit geval de economische belangen? De polders worden toch niet alleen voor *militaire* doeleinden drooggemaakt?

Uit den aard der zaak zal de aanvaller in de beide polders dezelfde bezwaren ondervinden. Maar toch zullen deze polders voor hem nog eene breede, dus voor ons nadeelige invalspoort vormen, vergeleken met het malle acces, dat de aanvaller in den afsluitdijk alleen vindt. Dit vooral, daar hij op eene verbinding te water over het IJselmeer niet mag rekenen en de verdediger desnoods den afsluitdijk op zeer eenvoudige wijze kan versperren.

En wat zou er in dit geval dan terecht komen van de sluizen, welke Kapitein PREY 10 K.M. meer zuidelijk en tevens meer naar het oosten wil aanbrengen en waarvan hij het groot belang zoo juist aantoonde? Op de beteekenis, welke deze sluizen voor de landsverdediging zullen hebben, kan niet genoeg worden gewezen. Nogmaals herhaal ik hier dan ook (zie blz. 520 van mijne verhandeling), dat het maken van *bomvrije sluizen* noodzakelijk zal zijn, terwijl tevens ernstig zal moeten worden overwogen, *deze sluizen over een grooter oppervlak te verdeelen*, al zijn hieraan groote, technische en waterstaatkundige bezwaren verbonden.

Hoewel ik in mijne studie uitvoerig wees op het groote belang van deze sluizen, meen ik dit hier nogmaals te moeten herhalen, nu de heer CRAMWINCKEL hedenavond deze beteekenis heeft onderschat. Hij komt daarbij echter in strijd met zijne eigen beschouwingen, waar hij tevens wijst op het groote belang van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie als ruggesteun van de landsverdediging. De *passieve* waarde van deze linie toch berust in hoofdzaak op hare inundatiën en deze zijn slechts verzekerd, wanneer de sluizen op Wieringen in ons bezit zijn.

Het stellen van deze inundatiën kost veel tijd, na de

afsluiting van de Zuiderzee zelfs nog meer dan nu reeds het geval is, zoodat door gebruik te maken van het terrein in stellingen, welke ook de heer CRAMWINCKEL vóór de Nieuwe Hollandsche Waterlinie wil inrichten, het veldleger aan deze linie den voor het inundeeren benoodigden tijd moet verschaffen.

Bovendien schijnt de heer CRAMWINCKEL geheel over het hoofd te zien, welke beteekenis deze sluizen in militair opzicht voor den waterstaatkundigen toestand van een groot deel van het land hebben (zie blz. 496, e.v. van mijne verhandeling), ook voor de door hem voorgestelde stellingen! Hierop kan, met het oog op de toekomstige oorlogvoering in het polderland, niet genoeg de nadruk worden gelegd.

Dat de door Kapitein PREY gewenschte ligging van de sluizen meer beschermd zou zijn, kan ik niet begrijpen. Integendeel is deze ligging bij een aanval uit het oosten, dien de heer PREY zoozeer vreest, veel gevaarlijker te noemen.

Bovendien is het maken van de sluizen op de door hem gewenschte plaats uit een technisch oogpunt zoo al niet onmogelijk, — want technisch is ten slotte niets onmogelijk — dan toch uiterst bezwaarlijk. Eene sluis moet in den droge worden gemaakt. Voor het groote sluizencomplex, dat in den afsluitdijk zal moeten worden gemaakt, is zelfs een geheel eiland noodig.

Daarom koos de Zuiderzeevereeniging hiervoor het eiland Wieringen. Bovendien werd hietmede beoogd, dat, door het graven van het kanaal op Wieringen, een groot deel van den grond zou worden verkregen, noodig voor het opwerpen van den afsluitdijk. Maar zelfs al zou het mogelijk blijken, de technische moeilijkheden, verbonden aan den aanleg van het sluizencomplex in een der diepste gedeelten van de Zuiderzee, te overwinnen, dan nog zou zulks onvermijdelijk gepaard gaan met enorme financiële offers. Uit een technisch oogpunt zal dan ook eene dergelijke ligging van het sluizencomplex moeten worden verworpen.

In mijne verhandeling wees ik reeds op de gevaren, welke, met het oog op kwel, verbonden zijn aan het opwerpen van de meerdijken op zandgrond.

Na de opmerkingen, welke de heer PREY hedenavond gemaakt heeft over zijne gewijzigde inpolderingsplannen en na de beschouwingen, welke de vorige sprekers hierover gaven, ben ik dan ook nog meer dan vroeger overtuigd, dat deze voorstellen:

- 1°. uit een economisch oogpunt groote nadeelen hebben, en technisch zoo al niet geheel onmogelijk dan toch slechts uiterst bezwaarlijk en alleen ten koste van groote, financiële offers zouden zijn uit te voeren, terwijl deze plannen
- 2°. met het oog op de landsverdediging geen voordeelen opleveren, welke wettigen, dat groote, economische nadeelen en hooge, financiële offers hiervoor worden aanvaard.

Mijne Heeren, Ik kom thans tot het beantwoorden van de bezwaren, welke geopperd zijn tegen de door mij voorgestelde semi-permanente stelling door de inpolderingen, als verlengde van eene Grebbe-linie, of beter van eene versterkte Geldersche Vallei.

Op dit punt schijn ik in mijne studie niet voldoende duidelijk te zijn geweest, al weet ik zeker, dat nergens door mij is betoogd, dat bedoelde stelling een *permanent* karakter zou moeten dragen. Integendeel werd door mij voorgesteld deze stelling als *semi-permanente* stelling in tijd van oorlog of oorlogsgevaar in te richten; waarvoor eene zorgvuldige vredesvoorbereiding echter onmisbaar is.

Zulks is geheel in overeenstemming met het door mij ingenomen standpunt omtrent de waarde, welke liniën en stellingen in het algemeen voor de moderne oorlogvoering kunnen hebben.

De heer PREY noemde het „Duitsche strategie“, dat door mij de thans meer dan ooit juiste stelling, dat „het beste middel van de verdediging de aanval is“, werd gestaafd met eene uitspraak van von MOLTKE. Ik had hiervoor even goed FOCH kunnen aanhalen door te zeggen: „L'offensive „manoeuvrière a finalement raison de toutes les résistances; „la défensive passive ne peut éviter l'échec“.

Mijne Heeren, Ik vraag mij af, of het gewettigd is, hieruit de conclusie te trekken, dat door mij het navolgen van eene z. g.

„Duitsche strategie” werd aanbevolen. Ik versta hier dan onder het vastleggen van een bepaald verdedigingsplan, uitgewerkt tot in de kleinste bijzonderheden en later volgens het vastgesteld schema „rücksichtslos” uitgevoerd.

Daartegenover zou ik willen stellen de beginselen eener strategie, welke de Fransche Maarschalk FOCH zoo duidelijk aangaf in zijne „Des principes de la guerre”. Hier het juiste standpunt: „A la guerre, en matière de problêmes d'état-major, comme en toute autre matière, il ne peut y avoir „de règle fixe”.

.....
 „A la guerre, il y a autre chose que les principes, il y a „le temps, les lieux, les distances, le terrain, il y a le hasard dont on n'est pas maitre”.

Geen langs mathematischen weg vastgestelde landsverdediging, maar de algemeene, strategische en tactische beginselen wijzigen naar de eischen van het oogenblik. Alleen dit kan leiden tot eene *nationale* landsverdediging, welke in staatkundig, strategisch en tactisch opzicht de consequenties moet aanvaarden van de lessen van den tegenwoordigen oorlog.

Hoewel in dezen oorlog de hulp van krachtige bondgenooten aan kleine staten niet altijd evèn afdoende is geweest, ben ik toch overtuigd, dat het in de toekomst tot de zeer hooge uitzonderingen zal behooren, dat Nederland *alleen* den strijd tegen een zijner machtige naburen zal hebben te aanvaarden. De ligging van ons land toch, hetwelk als het ware eene voorhoedestelling vormt voor West in een strijd tegen Oost en omgekeerd ten gunste van Oost in een strijd tegen West, maakt dat Engeland en Duitschland, uit eigen belang, *snel* en krachtdadig steun zullen verleenen, wanneer Nederland met een van beide in oorlog geraakt.

Deze overweging mag echter niet de groote waarschijnlijkheid uit het oog doen verliezen, dat Nederland aanvankelijk tijdelijk alléén zal staan tegen eene groote overmacht, daarbij vertrouwend in eigen kracht, in ons nationaal willen en kunnen. Zonder hulp moet tijdelijk weerstand kunnen worden geboden aan eene groote overmacht, om na verkregen ver-

sterking tot het strategisch offensief over te kunnen gaan.

Dien weerstand moet in de eerste plaats het veldleger geven, *mobiel en elastisch* gebruikt, waar de omstandigheden dit noodig maken. Hierbij mag niet vergeten worden, dat in de toekomst eene grootere getalsterkte van onze weermacht het mobiel gebruik hiervan in de hand zal werken. Ook de heer CRAMWINCKEL vestigde hierop terecht de aandacht.

Onder de weermiddelen, welke dit veldleger daarbij ter beschikking staan, neemt het terrein eene eerste plaats in ¹⁾. Het zou echter geen nationale strategie zijn, om, zooals de heer PREY wil, dien steun van het terrein alleen te zoeken in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Het is toch lang niet zeker dat juist deze linie steeds „onze Yserlinie” zal en kan worden. Ongetwijfeld zal, wannéér dit het geval is, — en bij een front naar het oosten is de waarschijnlijkheid hiervan zeer groot —, deze linie een grooten, *passieven* steun kunnen geven aan het veldleger, zoodat zij zoo sterk mogelijk zal moeten worden ingericht.

Ik verzet mij dan ook ten stelligste tegen de door den heer CRAMWINCKEL geuite veronderstelling, dat ik de lijnen van weerstand, welke gelegen zijn op den weg naar het hart van het land, zou willen loslaten.

Integendeel wil ik er met klem op wijzen, dat deze oorlog wederom de groote passieve kracht heeft aangetoond van eene goed ingerichte Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Het zal dan ook een groot, niet genoeg te waardeeren voordeel zijn, wanneer de politieke omstandigheden toelaten, dat deze linie het laatste bolwerk van onze landsverdediging *kan* worden.

Maar dit mag niet ten gevolge hebben, dat de belangrijke les van dezen oorlog wordt vergeten, dat een *mobiel en elastisch gebruik van het veldleger onvermijdelijk met zich brengt een elastisch gebruik van het terrein in de bestaande permanente stellingen en vooral ook in semi-permanente stellingen, waarvan de aanleg in verschillende deelen van het land in vrede tijd is voorbereid*. De door den heer CRAMWINCKEL beschreven Friesche Waterlinie zal misschien een van deze stellingen kunnen worden.

¹⁾ Zie ook *Orgaan*, 1917—1918, blz. 116, e.v.

De heer CRAMWINCKEL zal dezelfde meening huldigen, waar ook hij het veldleger vóór de Nieuwe Hollandsche Waterlinie den steun in verschillende stellingen laat zoeken, die een offensief optreden mogelijk maken.

Met zeer groote verbazing hoorde ik echter de bezwaren, welke de heer CRAMWINCKEL opperde tegen den dienst van een centraal inundatiebureau. Ik verwacht hiervan geheel andere resultaten. Geen nauwkeurige en wetenschappelijke, *theoretische* berekeningen van doorstromingssnelheden, afvoeren, enz., enz., maar wel onmisbare, *practische* raadgevingen, wanneer door bommen, e. d. dijken, sluizen, enz. worden vernield. Dan staat de troepenofficier met zijn onvoldoende, waterstaatkundige kennis machteloos; dán wordt de waterstaatkundige toestand van het polderland niet meer beheerscht, gaat de kracht hiervan verloren. Maar dan ook moet het centraal inundatiebureau met zijn deskundig personeel, mede en vooral gevormd uit Rijkswaterstaat en Provinciaalen Waterstaat, het gevaar kunnen opheffen en de maatregelen aangeven, noodig om de groote waarde van het polderland te kunnen benutten.

Mijne Heeren, Nu de beteekenis is onderschat van een centralen inundatiedienst, waarvan het belang door den heer VAN MUNNEKREDE en mij zoo herhaaldelijk werd uiteengezet ¹⁾, meen ik hier nogmaals met nadruk te moeten opmerken, dat een dergelijke, goed georganiseerde dienst *voor de verdediging van het polderland eene levenskwestie is*.

In de toekomst zal bovendien in divisiestaven, e. d. een ervaren waterstaatkundige niet kunnen worden gemist.

Terloops zij hierbij opgemerkt, dat van militaire zijde in de toekomst geëischt zal moeten worden, dat de stoomgemalen boven het inundatiepeil van de polders worden gebouwd, zoodat zij bij eene dijkvernieling de polders kunnen leegmalen. Ook in vreedestijd is dit van belang met het oog op dijkbreuken.

Ik hoop, dat het thans duidelijk zal zijn, dat door mij alleen eene meer permanente inrichting werd beoogd voor

¹⁾ Zie Orgaan, 1917—1918, blz. 180, 250 en 254.

enkele onderdeelen van de stelling bij Piaam, welke *onmiddellijk* gereed moet zijn.

Van de ontworpen linie werd alleen de permanente aanlog van schuilplaatsen onder woningen, e.d. voorgesteld. Trouwens ik wees er vanaf deze plaats reeds meer op ¹⁾, dat dit op tal van plaatsen in het polderland zal moeten geschieden, om op doelmatige en weinig kostbare wijze te voorzien in het bezwaar, dat aan het maken van een voldoende aantal goede schuilplaatsen in het polderland verbonden is.

Aldus kan een logisch, *elastisch* verdedigingsstelsel worden opgebouwd, dat geen groote offers aan de schatkist vraagt en ook in de toekomst de vrijheid laat, om de landsverdediging te wijzigen naar de eischen van het oogenblik.

Met voldoening constateer ik, dat ook de Overste MERENS op het belang van dit grondbeginsel zoo nadrukkelijk heeft gewezen.

Waarom ik vermeen, dat als semi-permanente stelling in aanmerking komt eene stelling door de inpolderingen, als verlengde van eene Grebbelinie, of beter van eene versterkte Geldersche Vallei, kan ik in verband met den tijd helaas niet uitvoerig meer uiteenzetten.

Laat ik slechts mogen opmerken, dat deze keuze verband houdt met het groote belang, dat door mij, op grond van de ervaringen van dezen oorlog, voor onze landsverdediging wordt toegekend aan eene versterkte Geldersche Vallei. Het gebrekkig inundatiestelsel van deze vallei, meermalen en ook hedenavond als een bezwaar genoemd, moet daarbij buiten beschouwing blijven.

De inundatiën mogen slechts als eene toevallige bate worden beschouwd voor eene terreinstrook, welke uit een militair oogpunt van hooge beteekenis is. Aan eene hiermede samengaande, krachtige verdediging van de rivier de Waal is hierbij uit den aard der zaak natuurlijk door mij gedacht.

Mijnheer de Voorzitter, Ik hoop, dat het U mogelijk zal zijn gevolg te geven aan mijn verzoek, om dit belangrijk onderwerp in onze Vereeniging eerlang ter sprake te brengen,

¹⁾ Zie Orgaan, 1917—1918, blz. 255.

vooral ook in verband met de kanaalplannen van de Kanaal-vereiniging „de Geldersche Vallei.”

Met de keuze van de bedoelde lijn werd vooral beoogd, aldus eene voldoende bescherming te verkrijgen van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie en van de Stelling van Amsterdam. Trouwens, als de heer PREY den meerdijk van de zuidoostelijke inpoldering ten oosten van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie wil laten aanvangen, dan moet hij ook de consequentie aanvaarden, dat de verdediging oostwaarts wordt verplaatst tot aan de Eem.

Met den heer CRAMWINCKEL stem ik geheel in, dat de Stelling van Amsterdam ontstaan is uit een gevoel van zwakte, als gevolg van een onbeteekenend veldleger. Maar wij bezitten deze stelling nu eenmaal, en wil deze in het kader der landsverdediging, zooals deze door de uitvoering der Zuiderzeeplannen zal worden gewijzigd, kunnen worden gebruikt, dat blijf ik het inrichten van het oostfront daarvan als semi-permanente stelling noodzakelijk achten.

Met den heer CRAMWINCKEL ben ik het niet eens, dat de verdediging van den zuid-westelijken polder alleen van de kust zou mogen worden gevoerd. De configuratie van de polderafdeelingen eischt hier eene hoofdstelling in den polder, tezamen met eene mobiele kustverdediging, gesteund door flankerende, vaste kustbatterijen (Fig. 8 van de verhandeling).

Waar de heer CRAMWINCKEL eene geringe beteekenis hecht aan het sluizencomplex op Wieringen, is het duidelijk, dat hij ook andere verdedigingsmiddelen hiervoor noodig acht.

Een offensief bruggenhoofd in den Anna-Paulownapolder, om bij een aanval uit het westen het deboucheeren van troepen uit Friesland mogelijk te maken, is naar mijne meening beslist onvoldoende. En tegen een aanval uit het westen, én als flankbedreiging tegen pogingen, om uit het oosten langs den afsluitdijk Noord-Holland binnen te dringen, zal eene groote Stelling van den Helder noodzakelijk zijn. Met genoegen constateer ik in dit opzicht den steun van den heer MERENS.

De tijd ontbreekt mij helaas, om in uitvoerige beschouwingen te treden over de door den heer CRAMWINCKEL

voorgestelde Friesche Waterlinie. Bovendien ontbrak mij de gelegenheid, om deze stelling ter plaatse te verkennen. Voorzeker is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat deze eene belangrijke plaats inneemt in de landsverdediging, zelfs dat hier eene „Yser-linie” wordt gevormd. Ik vraag mij echter alleen af, of de heer CRAMWINCKEL, — nu door den afsluitdijk de mogelijkheid is geopend, om ook de noordoostelijke provinciën meer actief op te nemen in het stelsel onzer landsverdediging —, niet té veel waarde hecht aan deze Friesche Waterlinie, ten koste van de verdediging van het overig deel van het land.

Ten slotte, Mijne Heeren, rest mij nog eenige woorden te wijden aan de belangrijke opmerkingen van den heer KEMPERS, welke niet zoozeer op het Zuiderzeevraagstuk dan wel op de landsverdediging in het algemeen betrekking hadden. Veel kan ik hierover niet meer zeggen. Alleen zou ik den heer KEMPERS willen vragen, waarop zijn minder waardeerend oordeel over het militair onderwijs steunt. Is hij wel bekend met de groote evolutie, welke dit onderwijs vooral in de laatste jaren heeft doorgemaakt?

Dat de officier zijn reden van bestaan alleen in een toekomstigen oorlog vindt en in vreedstijd vergeleken kan worden met een dokter zonder practijk, zal de heer KEMPERS toch zeker niet in ernst hebben gezegd. Onderschat hij b.v. geheel den invloed, welchen de officier in het leger kan uitoefenen op de geestelijke en lichamelijke opvoeding, op de verhooging van onze volkskracht?

Overigens geloof ik, dat wel niemand onzer den heer KEMPERS zal willen bestrijden, waar hij, onder den indruk van de diepe ellende van dezen oorlog, een lans breekt voor den algemeenen vrede, een volkerenbond, zelfs algemeene ontwapening.

Gelukkig mogen wij op dit oogenblik hopen, dat in deze richting eenig resultaat zal worden verkregen. Maar zoolang dit ideaal niet is bereikt, blijft het noodig, dat wij steeds gereed zijn tot het verdedigen van ons zelfstandig volksbestaan.

En met het oog hierop hebben de woorden van den heer

KEMPERS bij mij een gevoel van ernstige bezorgdheid opgewekt, omdat ik vrees, dat het *verlangen* naar eene *algemeene* ontwapening ons volk de oogen zou doen sluiten voor de *gevaaren* van eene *ontijdige* ontwapening.

Ons dierbaar vaderland moet van ons blijven; de economische welvaart van ons volk zal door grootsche werken als de afsluiting en de gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee moeten worden bevorderd.

Maar tevens zullen wij niet uit het oog mogen verliezen, dat wij steeds in staat moeten zijn de resultaten van onzen arbeid, de vruchten van ons willen en kunnen, te beschermen.

Dit mag bij de verdere afwikkeling van het Zuiderzeevraagstuk niet worden vergeten, willen wij met vertrouwen de toekomst tegemoet kunnen gaan.

De Voorzitter. Het woord is aan den heer MERENS voor een enkele opmerking. Ik kan U maar vijf minuten geven.

De heer MERENS. De heer DE MURALT heeft in het algemeen tegen het Ned. officierskorps het verwijt gericht, dat het over de militaire zijde van het Zuiderzeevraagstuk gedurende een kwart eeuw het stilzwijgen heeft bewaard en eerst nu, nadat de wet tot a. en d. van de Zuiderzee is aangenomen, stemmen van die zijde zijn vernomen, die de militaire bezwaren kenbaar maken; de heer SCHARROO heeft ditzelfde verwijt meer direct tegen mij persoonlijk gericht.

Wat dit laatste betreft, M.H., moet ik opmerken, dat ik eerst sinds 1 November 1916 de eer geniet, te behooren tot het Nederlandsche leger en den Nederlandschen Generalen Staf; voor dien tijd lag mijn arbeidsveld in Ned. Indië. Men kan mij dan ook zeker niet van gebrek aan diligentie beschuldigen, toen ik in Januari 1918 mijn studie over het Zuiderzeevraagstuk voltooide; dat mijn brochure eerst in September 1918 verscheen, is te danken aan het gebrek aan medewerking van de Zuiderzeevereniging en van de Verter beoef. van de Krijgswetenschap, welke vereenigingen ik achtereenvolgens verzocht, mijn brochure uit te geven, maar die het beide weigerden, na mijn manuscript eenigen tijd te hebben vastgehouden, zoodat ik mij in 's lands belang

genoopt voelde haar — met niet onbelangrijke geldelijke offers — persoonlijk uit te geven.

Dat dit eerst kon geschieden *nadat* de wet was aangenomen, heb ik niet betreurd, omdat ik er volstrekt niet toe zou hebben willen medewerken, aan de aanneming van de wet, zooals die door de Regeering nu eenmaal was voorgesteld, op het laatste oogenblik nog een hindernis in den weg te leggen.

Maar de vraag is overigens, of de heer DE MURALT zijn verwijt niet richt aan het verkeerde adres. Dat de militaire beschouwingen thans te laat zouden komen, geldt zeker niet ten aanzien van de droogmakerijen, waarmede eerst over vele jaren zal worden aangevangen, doch alleen ten aanzien van de richting van den afsluitdijk naar Piaam of naar Hindeloopen.

Nu was de Regeering toch zeker wel op de hoogte van de militaire bezwaren tegen een afsluitdijk naar Piaam; men behoeft maar een enkelen blik op de kaart te slaan om de nadeelen van deze richting in vergelijking met die naar Hindeloopen te constateeren en bovendien mag men niet onderstellen, dat de Chef van den Generalen Staf zijn plicht zou hebben verzaakt en de Regeering niet *tijdig* op die nadeelen zou hebben gewezen.

En nu constateer ik het feit, dat de Regeering eerst *nadat* de wet is aangenomen een commissie heeft benoemd om de militaire gevolgen van de afsluiting en droogmaking te bestudeeren, waarbij dan in de eerste plaats de richting van den afsluitdijk nader zal moeten worden beschouwd; ook hierop sloeg mijn opmerking, daareven gemaakt, dat de militaire overwegingen — zoo men de zaak opvat zooals ik meen te moeten doen — niet de minste vertraging in de uitvoering van de Zuiderzeeplannen behoeven te veroorzaken, mits men *bij de voorbereiding* en bij de uitvoering voortdurend rekening houdt met de defensiebelangen.

Wat betreft de opmerkingen van den heer BEEKMAN omtrent de waterstaatkundige bezwaren tegen een afsluitdijk naar Hindeloopen en de inundatiën in de merenstelling moet ik verwijzen naar mijn brochure, waarin die punten uitvoerig zijn behandeld. Inderdaad zet men bij het inlaten van inundatiewater langzamerhand geheel Fries-

laud's boezom op, doch het water zal het hoogste staan nabij de punten waar men water inlaat, dus in de merenstelling, waar het terrein gedeeltelijk lager ligt dan elders. De waarde van de merenstelling wordt door den heer BEEKMAN ten volle gewaardeerd, waar hij opmerkt, dat inundatie daar zelfs niet noodig zal zijn, omdat het terrein toch al zoo buitengewoon moeilijk is.

Omtrent de opmerking van den heer DE MURALT, dat een tegenstander door het doorslaan van den afsluitdijk het peil op het IJsselmeer kan verhoogen en dat hij daardoor de droogmakerijen kan bedreigen, tenzij de meerdijken nog veel hooger worden gemaakt dan tot nu toe werd aangenomen, moet ik aantekenen, dat een tegenstander — zoo hij een inpoldering wil doen inloopen — ook de meerdijken zelf kan doorslaan, al zijn deze nog zoo hoog.

Maar een dergelijk vandalisme is alleen te vreezen, als de tegenstander daarvan groot militair voordeel heeft te verwachten, niet wanneer hij zichzelf daardoor begaanbaar terrein en goede verbindingswegen (als de afsluitdijk) ontnemt.

De VOORZITTER: Mijne Heeren! Tot mijn leedwezen ben ik gedwongen de gedachtenwisseling over dit gewichtige onderwerp te beëindigen. Het zij mij echter vergund, naar aanleiding van het gesprokene een enkel woord in het midden te brengen.

Ten eerste een opmerking aan den heer MERENS. In het schrijven, waarbij hij zich aanmeldde als spreker over het door den heer SCHARROO behandelde onderwerp, verzocht hij één uur te zijner beschikking te mogen krijgen om eenige hoofdpunten, behandeld in eene studie over dezelfde gelegenheid en welke binnen kort als brochure in het licht zoude verschijnen, naar voren te kunnen brengen. Het Bestuur heeft gemeend niet te kunnen voldoen aan dit verzoek; ten eerste, wegens den beperkten tijd, ten tweede, omdat het bij de gedachtenwisseling hoofdzaak moest zijn de verhandeling van den heer SCHARROO te bespreken, dus wat deze in zijne studie had te berde gebracht, zoodat het minder gewenscht was door den heer MERENS propaganda voor zijne eigen denkbeelden te laten maken. Misschien was het den heer MERENS minder aangenaam zulks te vernemen, dat wil ik gaarne aannemen, maar het Bestuur heeft hem toch de gelegenheid gegeven, zich over den inhoud der VIe aflevering van het *Orgaan* uit te spreken en, ter nadere

toelichting, te verwijzen naar zijne brochure; zooals de heer MERENS dan ook gedaan heeft.

Bovendien is door het Bestuur besloten en is dit aan de heeren debaters medegedeeld, dat zij voor de uiteenzetting van hunne meening over het door hen te bespreken gedeelte van de studie van den heer SCHARROO over één vel of een half vel druks zouden kunnen beschikken.

Alleen heeft het Bestuur verzocht niet langer te *spreken* dan den voor elk hunner bepaalden tijd, die vastgesteld is geworden in verband met den aard en den vermoedelijken omvang van het onderwerp, dat door de verschillende sprekers behandeld zoude worden.

Was het mogelijk een en ander uit de brieven van de heeren MERENS, PREY en CRAMWINCKEL af te leiden, zulks was niet het geval met het schrijven van den heer KEMPERS, waarin deze zich aanmeldde als voornemens te zijn om deel te nemen aan de discussie en zich daarbij „te bepalen tot enkele beschouwingen over de plannen van voorbereiding tot verweer, beschouwd van civiel en algemeen maatschappelijk standpunt”.

Ik voor mij had gedacht, dat de heer KEMPERS, naar aanleiding van het door den heer SCHARROO op blz. 459 opgemerkte, dat „mag worden betwijfeld, of, met het oog op de belangen van de landsverdediging, het wetsontwerp wel op de meest gewenschte wijze is voorbereid en behandeld”, omdat daarin niet in groote lijnen zijn vastgelegd de eischen, welke de landsverdediging aan de uitvoering van de afsluiting en de droogmaking der Zuiderzee stelt, in het bijzonder de aandacht had willen vestigen op het groote verschil tusschen onze weerkracht van thans (1918) en die van 1894, waarop de Staatscommissie van 1892 hare beschouwingen omtrent het defensievraagstuk heeft gebaseerd, en daarbij betoogen, dat het systeem van landsverdediging in de naaste toekomst geheel anders zal moeten zijn dan dat van 25 jaren te voren. Met groote belangstelling zag ik daarom het optreden van den heer KEMPERS te gemoet, en wel te meer, omdat hij „de plannen van voorbereiding tot verweer” zoude beschouwen „van civiel en algemeen maatschappelijk standpunt”.

Weinig had ik kunnen vermoeden, dat de spreker daarmede bedoeld had te komen tot het volgende:

„In de *naaste* toekomst bereide Nederland zich voor op „den vrede.

„Het „*si vis pacem, para bellum*” heeft voor ons afgedaan”.

Heb ik den heer KEMPERS goed begrepen, dan wenscht hij zoodra mogelijk door eene Staatscommissie te doen onderzoeken, welke beperkingen in de bewapening, de levende en doode weermiddelen zouden kunnen worden aangebracht, teneinde de daardoor vrij komende krachten en kapitalen te kunnen aanwenden ten bate van de burgermaatschappij. Ongetwijfeld eene uitstekende gedachte, mits zij in de practijk niet leide tot overdrijving van die beperkingen, omdat — volgens spreker — in de *naaste* toekomst alleen aan „vrede” en niet aan „oorlog” gedacht behoort te worden, dus geen voorbereiding van de middelen van verweer noodig is.

Het wil mij daarentegen voorkomen, dat, evenzeer als in het dagelijksch leven wij ons verzekeren tegen brand, molest, inbraak, diefstal, invaliditeit, ongevallen en op het leven, er ook reden is voor een volk om zijn zelfstandig bestaan te verzekeren.

Hiertoe dient de weermacht gevormd door het geheele Volk, dat daardoor het bewijs geeft van zijn ernstigen wil om zijn land en zijne rechten te beschermen tegen elke poging, van wie ook, om die aan te randen en daarbij tevens zijne nationale welvaart te benadeelen, c. q. te vernietigen. Die weermacht is dus feitelijk eene Rijkspolitie — de landmacht te land, de zeemacht te water — welke zoowel tegen beroeringen binnenslands als tegen bedreigingen buitenslands heeft op te treden.

Zal zij die *maatschappelijke* taak naar behooren *kunnen* vervullen, dan moet zij niet alleen eene voldoende sterkte hebben, maar ook goed georganiseerd, uitgerust met de modernste hulpmiddelen en geoefend zijn, dus op dezelfde wijze uitstekend ingericht zijn als de Brandweer en andere dergelijke lichamen, ter bestrijding van en voorziening in rampen, als watersnood, epidemieën, enz.

Ik vrees nu, dat uit de beschouwingen van den heer

KEMPERS zal worden afgeleid, dat moet worden aangestuurd op eene geheele „ontwapening”, dus *afschaffing van leger en vloot*, het ideaal van de pacifisten, die gelooven aan de mogelijkheid van een eeuwig durenden vrede. Gelet op den steeds aanwezigen strijd in de natuur, waarbij de zwakkeren *altijd* het onderspit delven, kan m. i. niet anders gehandeld worden dan door voortdurend te denken aan de mogelijkheid van het ontstaan van een strijd, om welke reden dan ook, welke door het geweld der wapenen moet worden beslist. Het verleden, maar niet minder het heden, levert daarvoor het overtuigendst bewijs. Tot welke gevolgen zelfs gekoesterde „utopieën” leiden, kunnen wij zien in Rusland. En welken invloed deze weder op Europa en elders zullen uitoefenen, is nog onbekend, doch zeker is het, dat het overal broeit en gist, dus eensklaps — zeer onverwacht — de vlam kan uitslaan en dan alles in lichtelaaie staat.

Het jaar 1914 heeft ons doen zien, van hoeveel waarde het voor ons land was, dat alles zoodanig was voorbereid, dat wij met onze weermacht snel, als het ware oogenblikkelijk, naar alle zijden front konden maken. Dit is ons mogelijk geweest door de uitbreiding, welke onze krijgsmacht, vooral in de laatste jaren, heeft ondergaan en door de invoering van den persoonlijke dienstplicht in 1898, de instelling van de Landweer en den Landstorm; alles in 1894 niet bekend.

De jaren 1914—1918 hebben ons bovendien geleerd, dat reeds voor de handhaving der neutraliteit door het volk verricht moeten worden gewapende en ongewapende diensten, hoeveel te meer zullen die noodig zijn bij eventueele verdediging van ons grondgebied en van onze onafhankelijkheid.

Algemeene weerplicht, eenmaal ingevoerd, geeft de *zekerheid* die te kunnen vorderen, dus over de vereischte krachten, talenten en hulpmiddelen te beschikken.

Volgens de gegevens, verstrekt door de 9e tienjarige volkstelling, bedroeg het aantal mannen van 20 t/m 39-jarigen leeftijd 999.048, d. i. 14,32 % van de totale bevolking 5.858.175 op 31 December 1909.

Ditzelfde percentage aannemende voor de bevolking op 1 Januari 1918, zijnde 6.724.663, krijgt men 962.972 mannen van genoemden leeftijd, van wie alzoo bedoelde gewapende en ongewapende diensten zouden kunnen worden geëischt.

Behalve door eene snelle mobilisatie, zal de bewaking der landgrenzen en van de zee kust het spoedigst plaats kunnen hebben, indien de daarvoor te bezigen strijdkrachten en weer middelen geformeerd en geconcentreerd kunnen worden in het gedeelte des lands, dat zij hebben te bewaken en te verdedigen.

Deze overweging leidt, uit den aard der zaak, er toe de over het geheele land verspreide krachten en hulpmiddelen te groepeeren tot tactische eenheden en wel, met het oog op eene bedreiging van de *oostzijde*, in het Noorden (Groningen, Drenthe en Friesland), in het midden (Overijsel en Gelderland) en in het Zuiden (Limburg en het oostelijk deel van Noordbrabant), en tegen eene bedreiging van de *zeezijde*, in het zuiden (Zeeland en het westelijk deel van Noordbrabant), in het midden (Zuidholland) en in het Noorden (Noordholland). De zuidelijke landgrens en de noordelijke zee kust worden daarbij van zelve beveiligd. Door in het midden des lands (Utrecht, met aangrenzende gedeelten der nevenprovinciën) nog zulk eene eenheid der verschillende wapens te vormen, kan deze nu dienen tot eventueele ondersteuning dan wel opname van de nevens haar optredende strijdkrachten.

De hiervoren in algemeenen zin aangegeven *groepeering* komt feitelijk neder op eene indeeling van het land in 7 *militaire districten*.

Deze zouden m. i. gevormd kunnen worden als volgt:

- 1e district: *Friesland, Groningen en Drenthe.*
 2e " *Overijsel en Gelderland, behalve:*
 a. de gemeenten, gelegen ten Zuiden van den Rijn en de Waal tot St. Andries;
 b. de gemeenten, gelegen tusschen Waal en Maas, ten Westen van St. Andries, en die tusschen Rijn en Waal, van en met de gemeenten Kesteren en Echteld, ten westen daarvan;
 c. de noordwestelijke gemeenten Nijkerk, Putten, Barneveld, Hoevelaken en Scherpenzeel.
 3e " *Limburg en oostelijk Noordbrabant (tot en met de gemeenten, gelegen aan den spoorweg 's-Hertogenbosch—Valkenswaard), benevens het gedeelte a van Gelderland.*
 4e " *Zeeland en westelijk deel van Noordbrabant, benevens het Zuidhollandsche eiland Goeree en Overflakkee.*

- 5e district: *Zuidholland*, met uitzondering van:
d. het eiland Goeroe en Overflakkee;
c. de ten Zuiden en Zuidwesten van de provincie
 Utrecht gelegen gemeenten, aan de westzijde begrensd
 door de Kil, de Noord en den Hollandschen IJssel.
- 6e „ *Noordholland*, behalve:
f. de gemeenten, gelegen ten Oosten van de Vecht.
- 7e „ *Utrecht*, benevens de deelen *b* en *c* van Gelderland,
c van Zuidholland en *f* van Noordholland.

Deze districten zullen, volgens de bevolking op 1 Januari 1918, eene sterkte aan *inwoners* en aan *mannen* van 20 t/m. 39 en 20 t/m. 29 jaar hebben, als hieronder is aangegeven.

District.	Bevolking.	Mannen.	
		20 t/m. 39 jaar. (ruim 14 ‰)	20 t/m. 29 jaar. (ongev. 8 ‰)
1.	943.977	135.178	75.518
2.	919.200	131.629	78.536
3.	842.545	120.652	67.404
4.	698.080	99.965	55.846
5.	1.424.131	203.936	113.930
6.	1.194.895	171.109	95.592
7.	701.835	100.503	56.147
	6.724.663	962.972	537.973

Uit deze cijfers blijkt over welke krachten in elk district kan worden beschikt, alsook dat het 5e en het 6e district in staat zullen zijn het vereischte personeel te leveren voor de vloot, de versperringen der zee-gaten, de kustwacht en de verdediging der kust van Noord- en Zuid-hollande door bij de Marine opgeleide zeevarenden.

Het *veldleger* en de *vloot* zullen in hoofdzaak geleverd moeten worden door de mannen van 20 t/m 29 jaar.

Tot nog toe hebben wij ons, om zoo te zeggen, blind gestaard op het behoud van de Stelling van Amsterdam, het z.g.n. „Centraal reduit” der landsverdediging. De voorheen groote waarde van het verdedigingsvermogen dier Stelling is echter zeer verminderd, niet alleen door het gebruik van luchtvaartuigen, maar ook door de buitengewoon vernielende uitwerking der projectielen van het moderne zware geschut, dat thans in staat is eene plaats plat te schieten op groote, vroeger onbekende afstanden.

Van bijna even groote waarde is Rotterdam, evenals Amsterdam gelegen op ongeveer 25 K.M. van de kust en 25 K.M. van den Moerdijk. Utrecht, het centrum des lands, is

ook eene groote plaats, gelegen op $\pm$ 50 K.M. van de Noordzee en op $\pm$ 25 K.M. van de Zuiderzee en de tegenwoordige Grebbelinie, welke dus, als het ware, te beschouwen is als de Oostkust van de „vesting Holland,” waarvan de Waal, de Maas, de Merwede, het Hollandsch Diep en het Haringvliet het *Zuidelijk* front uitmaken.

De aanleg van het ontworpen scheepvaartkanaal van Amsterdam door de Geldersche vallei naar den Boven-Rijn — de heer SCHARROO heeft op blz. 505 en 522 op de voordeelen ervan voor den waterstaatkundigen toestand aldaar en voor de Grebbelinie, als vóórstelling voor de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, gewezen — en door de Betuwe naar de Waal zoude het verdedigingsvermogen van dit *oostelijk* front zeer verhoogen.

Waar wij o. m. in de laatste jaren aan den lijve hebben ondervonden de bezwaren van de voedselvoorziening, treedt dus ook bij de militaire voorbereiding het economische vraagstuk op den voorgrond, daar hiervan in groote mate de weerkracht afhangt. Bij de oplossing van deze quaestie zal derhalve niet meer uitgegaan moeten worden van Amsterdam als de *eenige* centrale opslagplaats, maar zullen daaraan toegevoegd moeten worden Rotterdam en Utrecht, ten einde zoo lang mogelijk het hart des lands krachtdadig te kunnen verdedigen.

Eene actieve verdediging vordert nu niet alleen een sterk veldleger, op moderne wijze georganiseerd en uitgerust, dus geschikt om zoowel den *bewegings-* als den *stelling-*oorlog te voeren, maar ook eene deskundige voorbereiding en gebruikmaking van het terrein, waartoe te rekenen zijn bruggehoofden aan den Moerdijk en bij Hedel, stellingen bij Arnhem, Zwolle, Piaam, den Helder en Vlissingen. Nu de verdediging des lands in elk gedeelte geschieden zal door en dus toevertrouwd wordt aan de bewoners zelve, is te verwachten, dat de bevolking meer voor de landsverdediging zal voelen dan tot nog toe en derhalve ook bereid zal worden gevonden, de samenwerking tusschen de militaire en de civiele autoriteiten te bevorderen, zoowel op *militair* als op *economisch* gebied.

Ik had mij voorgesteld, dat de heer KEMPERS in opbouwenden zin zoude hebben gesproken. Hij heeft het echter niet gedaan: integendeel, zich geuit op eene wijze, welke tot m. i. minder gewenschte gevolgtrekkingen in den lande aanleiding zoude kunnen geven. Daarom ben ik zoo vrij geweest, mijne meening daartegenover te doen kennen.

Den heer SCHARROO betuig ik den dank van het Bestuur, dat hij zich wel heeft willen wijden aan de gegeven opdracht om, naar aanleiding van hetgeen in de Wet is vastgelegd, na te gaan wat er in het belang van onze landsverdediging noodig zal zijn. Hij heeft daarbij gelegenheid gehad te wijzen op de zeer belangrijke voordracht van den heer ONNEN in ons *Orgaan* van 1892/93: „De plannen tot afsluiting en „droogmaking der Zuiderzee, in verband met het Neder-„landsche Krijgswezen bezien”, welke het bewijs levert, dat dit vraagstuk wel degelijk van militaire zijde is bestudeerd, — dit diene tevens als antwoord aan den heer DE MURALT — wel niet in de laatste jaren, maar toen mochten wij vertrouwen, dat de Regeering in overleg met den Waterstaat en den Generalen Staf de beste wijze van oplossing van dit vraagstuk zoude hebben gevonden.

In zijne verhandeling heeft de heer SCHARROO uiteengezet, dat de uitvoering van dit grootsche werk in vele opzichten ook aan onze landsverdediging ten goede zal komen. Bij het debat is echter gebleken, dat de in de Wet vastgelegde richting van den afsluitdijk en de ontworpen breedte en richting van het vaarwater Amsterdam—IJselmeer in het belang der verdediging gewijzigd zouden dienen te worden.

Den heeren, die aan het debat hebben deelgenomen, betuig ik ten zeerste den hartelijken dank van het Bestuur. Ik hoop, dat het hedenavond gesprokene en hetgeen men in het gedrukte verslag uitvoeriger en nauwkeuriger zal kunnen lezen, de aandacht van de bij de zaak betrokkenen zal doen vestigen op de wenschelijk en noodig geachte wijzigingen. Evenzeer hoop ik, dat een en ander zal getuigen van het streven der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, om juist actueele zaken te behandelen en daarbij te

bespreken, op welke wijze het mogelijk zou zijn *alle* hulpmiddelen aan te wenden voor de landsverdediging.

Het zij daarom hier herhaald, dat deze wereldoorlog heeft aangetoond, welk eene groote plaats daarbij het economische vraagstuk inneemt en voor de oplossing daarvan kennis van de bodemgesteldheid — waarop o. a. door den heer SCHARROO is gewezen — en van de bronnen van bestaan noodig is. Voorts, dat de deugdelijke voorziening in de dagelijksche behoeften van mensch en dier een integreerend deel uitmaakt van de volkskracht en dat derhalve landbouw, veeveelt, visscherij, industrie en handel zullen moeten samenwerken met de militaire intendance, om de verpleging van het Leger en van het Volk te verzekeren, daar hiermede de verdediging van het Land in het nauwste verband staat.

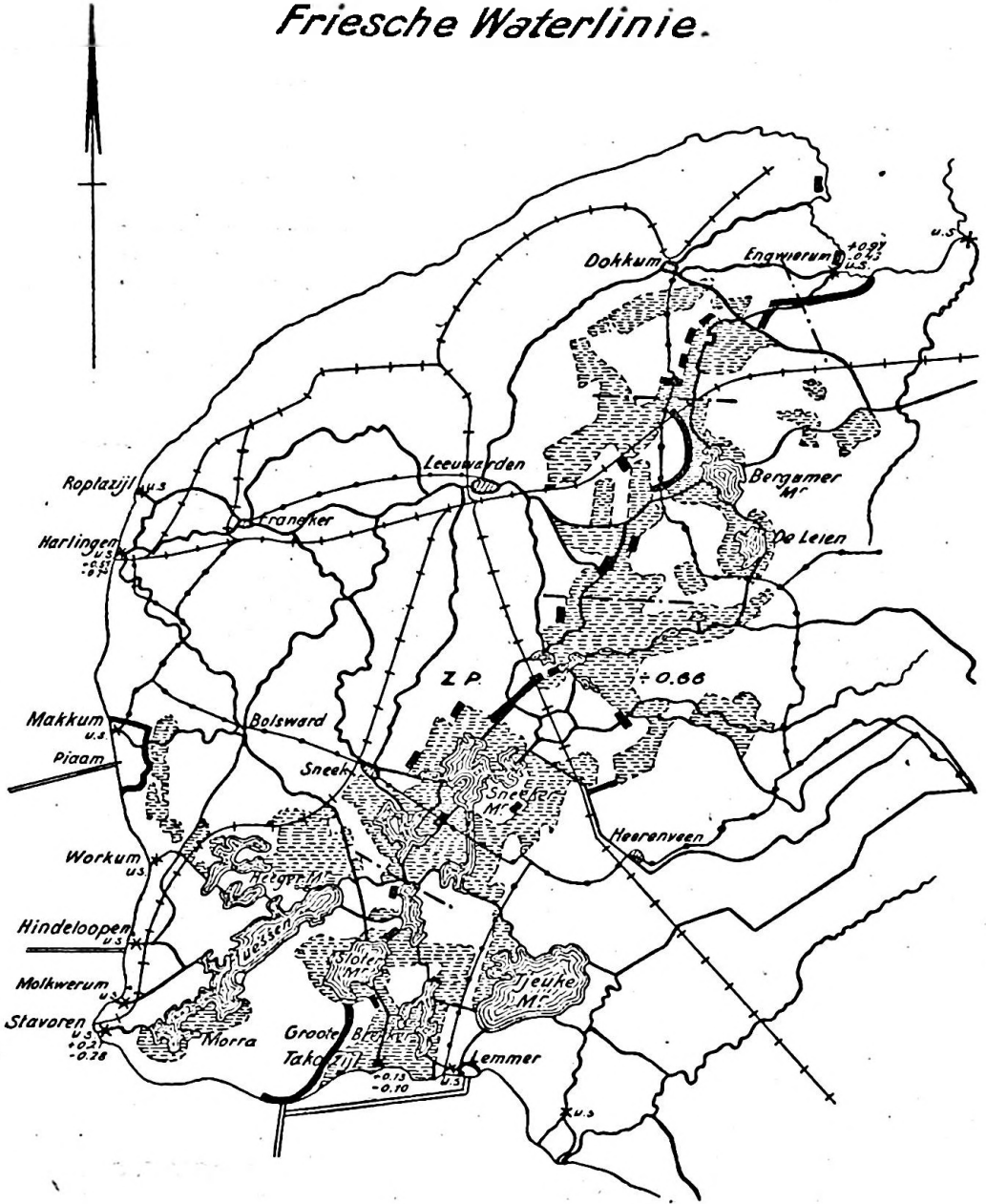
Aangezien de mate van lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van het individu en het behoud van diens gezondheidstoestand (geneeskundige verpleging) belangrijke factoren zijn, zoowel voor de volkskracht als voor de weerbaarheid, zal *in elk militair district* ook te dien opzichte onderling overleg en samenwerking tusschen de civiele en de militaire organen dienen plaats te hebben.

En hiermede, mijne Heeren, sluit ik deze vergadering, U allen dank zeggende voor uwe opkomst.

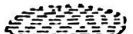

Friesche Waterlinie.

Verklaring.

- Spoorweg.
- Stoomtram.
- Inundatiën.
- Te bezetten lijnen en punten.
- Grens van een divisiesector.

0 5 10 K. M.

